

પુરુષોત્તમ વિઘ્નાયક ભાવલ

BHARATIYA VIDYA BHAVAN
૧૩૮૦૫ સચિત્ર

પ્રાચીન કાવ્યસુધા

ભાગ ૧ લેા

સંશોધન કર્તા

છગનલાલ વિદ્યારામ સર્વજ્ઞ

પ્રકાશક

રાજ્યરત્ન શેઠ પુરુષોત્તમ વિશ્રામ માવજી, જે. પી.

બેમ. આર. એ. એસ

સંવત્
૧૯૭૬

સન
૧૯૨૨

આ પુસ્તક અમદાવાદ, રાયપુર, વાઘેશ્વરી પોળમાં આવેલા
જાનમદિર પ્રેસમાં રાંકરરાય અમૃતરાયે, શેઠ પ્રફુલ્લભ
વિશ્રામ માવજી જે. પી. વાલકેશ્વર, મુખ્ય, એમને
માટે છાપ્યું

[અંધનું સ્વામિત્વ પ્રસિદ્ધ કર્તાએ સ્વાધીન રાખ્યું છે.]

ਸ਼ੇਖਰ ਵਿਸ਼ਾਮ ਮਾਨਭ

બાઈ માલેખાઈ વિશ્રામ આવે

અર્પણ

તોપણ આપના પવિત્ર નામ સારી રીતે નજવાળી
રહે તે. કદાચ જિલ કીપકારને કદાચે જાણી

ચિત્રોની અનુક્રમણિકા

(૧) શ્રીરામ સીતા	પૃષ્ઠા ૫૨
(૨) આનંદ મંગળ કરું આરતી ...	પૃષ્ઠ-૬૫
(૩) સખી જોતે રેંદિયો મારો રે ...	પૃષ્ઠ-૬૯
(૪) ચંદ્રભાગાને ચંદ્રાવળી, મળી કરે રે વિચાર ...	પૃષ્ઠ-૧૧૦
(૫) શ્યામલીયા શ્યામલીયા હો !	પૃષ્ઠ-૧૨૪

પ્રસ્તાવના

જગતના દરેક દેશમાં ગદ્યના શ્રેયો કરતાં પદ્યના શ્રેયો વધારે લાવથી વંચાય છે, કેમકે ગદ્યના શ્રેયો વાંચતાં જ્યારે મગજ એકલાને જ આનંદ મળે છે, ત્યારે પદ્યના શ્રેયો, રાગ ઠાઠીને વાંચતાં મગજ અને કર્ણોન્દ્રિય એમ બંનેને આનંદ થાય છે. આથી દરેક દેશની લાખાના આરંભના વિકાસ કાળમાં ગદ્યના સાહિત્ય કરતાં પદ્યનું સાહિત્ય વધારે જોવામાં આવે છે. આખો સામવેદ ગાયનમાં છે.

આજ પ્રમાણે આપણા પ્રાચીન^૧ ગુજરાતી સાહિત્યમાં ગદ્યના શ્રેયો કરતાં પદ્યના શ્રેયો વધારે જોવામાં આવે છે, ને તેમાંના ઘણાક શ્રેયો લોક-માન્ય થવાથી તેની કવિતાઓ આપણા લોક (વિશેષ કરી સ્ત્રી વર્ગ)માં વધારે વપરાતી આવી છે.

આધુનિક સમયમાં ઉછરતી છોકરીઓમાંથી ઘણી ખરી જાણુલી હોવાથી તેઓ કોઈ પણ પ્રાચીન કવિતાઓ મોંઢે કરતાં કંટાળે છે. કોઈ પણ કાવ્ય કે છુટક કવિતા, છાપેલા પુસ્તકમાંથી વાંચી પુસ્તક કળાટ કે તાકમાં મૂકી દે છે.^૨ પણ જુના વખ-

---

૧. આ જગોએ પ્રાચીન મગય કવિ દ્વારામબાહની દમાતી સુધી ગજુતામાં આવ્યો છે. ૨ સુન્તની પાંચમી

તમાં તેમ હાલ પણ કરુણા અને મોટા ગામોમાં તેમ થતું નથી. ત્યાં તો જે સ્ત્રીને ઘણું કાવ્ય છુટક ગીત કે મહિના આવડતા હોય તેમની પાસે કેટલીક રસરૂ અને હોંસીલી ગાળાઓ તે શીખવા માટે આવે છે. પહેલે દહાડે ચાર છ લીટીઓ મોંઢે શીખી, ઘર કામ કરતાં કરતાં કંઠે કરે છે, ને બીજે દહાડે તે ગાઇ બતાવી, તેવી બીજી લીટીઓ શીખી બંધ છે. આ પ્રમાણે તેઓ ઉત્સાહ અને પ્રેમથી કવિ પ્રેમાનંદ કૃત જ્રમર ગીતા, મહેતાનું શ્રાદ્ધ કે સુદામા ચરિત્ર જેવાં મોટાં કાવ્યો, મહિના અથવા બીજા તેવાં ગીતો કંઠે કરે છે તેઓ એટલા ઉમંગથી શીખે છે કે, કેટલીક વાર તેઓ ઘરનું કામ પડતું મૂકીને પણ શીખવા આવવા ચુકતી નથી. અસલના વખતમાં કેટલાક ગ્રાહણો જેમ વેદ કંઠે કરતા હતા, તેમ આ તરૂણ ગાળાઓ આખાં કાવ્યો, ને ગીતો કંઠે કરવા જરા પણ કંટાળતી નથી. આ પ્રમાણે આ લેખકનાં કે. માતૃશ્રીને ગાવાનો ઘણો જ શોખ હતો; કવિ પ્રેમાનંદ કૃત વામનજીની કથા, જ્રમર ગીતા અને પ્રદોષની કથા

સાહિત્ય પરિષદ વખતે સાક્ષર શ્રી હગનલાલ ઠાકોરદાસ મોદીના કહેરામાંથી જોતાં, આવી તરૂણ ગાળાઓ લગ્નનાં ગીત ગાતી ગાતી જતી હતી, તે વખતે એક ગાળા પુસ્તકમાંથી જોઈને ગીત ગાતી હતી, તે બીજી તેવી ગાળાઓ તે ગીત હતી. કન્યાશાળાના વર્ગમાં ૨૦૦ લીટીઓ મોંઢે કરતાં

(સીમંતીની કથા) તેમ બીજાં ઘણાં ગીતો તેમ મહિના, તેમને ઠંઠે હતાં. ગયપણમાં આખો દિવસ તેમના સહવાસથી લેખકને તેમાં સારો રસ પડતો, ને તેથી તે ધ્યાન દેખેને સાંભળતો. કેટલીક વાર જ્યારે એવો કંઈકામય કથા ભાગ આવતો ત્યારે આંખોમાંથી આંસુ ટપકતાં. સીમંતીની કથામાંથી, તેમ બ્રમર ગીતામાંથી કેટલીક લીટીઓ હજી તે ભૂલ્યો નથી. “ અમે આહીરડાં અપરાધી રે એધ-વણ, મેં દીકરાની દીકી રે, કાંઈ જુકી રે સગાઈ,” તથા “ હરિ ચાલતા ઠમક ઠમક આ પરસાલમાં રે ” અને “ ગોવિંદ જોલતા શુંગણું શુંગણું મુખ ભર્યું માટીએ રે ” અને “ પુસ્તકમાં એવું લખ્યું રે નીકળશે તો માખાપાં તારાં ફાક રે ” “ શામળીએ મને શા માટે વિસારી રે, પાતળીએ મને ” વગેરે છે. માતૃશ્રીના મીઠાને રસમય જોલ, હજી કણ્ઠે દ્રિય ભૂલી નથી, તેમ ભૂલવાની એ નથી. “ જ્યારે નીજ માતા બાળકને મારે ત્યારે તેને બીજું તે કોણ ઉગારે ” વગેરે કહીયો યાદ રહી ગઈ છે.

ગયપણમાં માતાના આવા સહવાસથી લેખ-કને પ્રાચીન કાવ્યો શોધવાનો તેમ વાંચનનો પ્રેમ થયો, ને દિવસે દિવસે એટલો વધતો ગયો કે, તેવા

બાર માસ લગાડે તેવીઓથી પ્રાચીન આખાં કાવ્યો શી રીતે કંઠે ધાય ? ૩. કવિ મહાદેવ સુત હરદેવરામ કૃત શિવ-

શોધથી તેની પાસે પ્રાચીન કાવ્યોનો એક સારો સંગ્રહ એકઠો થયો, તે કાર્ણસ સલાના આઘ મંત્રી કે. મન સુખરામ સૂર્યરામ ત્રિપાઠીને આપવા વિચાર થવાથી તેમની ઉપર મોકલ્યો, પણ તે વખતે તેમની તબીયત સારી ન હોવાથી, તે રાખવા માટે કાંઈ નિર્ણય ન થતાં, કેટલીક મુદત સુધી એમનો એમ પડી રહ્યો, ને તેથી મુળ્ય નિવાસી રાજ્યચરણ સાક્ષર શેઠ શ્રી પુરુષોત્તમ વિદ્યામ માવજીને તે આપ્યો. તે હજી પણ તેમના સંગ્રહમાં છે. તે પછીના બે ચાર વખતના શોધનો સંગ્રહ પણ ત્યાં જ આપેલો છે.

આ વખતે મુળ્યમાં બીજા સાહિત્ય પરિષદમાં ગુજરાતીના આઘ મંત્રી સાક્ષર શ્રી ઈશ્વરરામ સૂર્યરામ દેથાઈની મુલાકાત થઈ, તે વખતે તેમણે પણ મદદ આપવાનું કહી, જુનાં કાવ્ય અને તેની છાપવા લાયક શુદ્ધ નકલો ઉતારી મોકલવાનું કહેતાં ત્યાં પણ મોકલવામાં આવી.

પુરાણની અંતર્ગત કથા. આની જૂની કવિતા રસ સાથે બોધક હતી, તેથી સંસાર યાત્રામાં બ્યવહાર ચલાવવામાં ઘણી કામ આવતી તેની ભાષા એવી સરલ હતી કે જટ કંઈ યમ જતી ત્યારે લાવના કેટલાક નવી નિદાનના કવિઓની કવિતા કઠિન ભાષામાં તેમ બ્યવહારમાં નિરપયોગી જેવી લાગે છે. તેને સ્વ. પ્રો. મણિલાલે જે ઇંગ્લેન્ડ દૂધની ઉપમા આપી છે તે ખોટી નથી. “સુકલ્પનું હાંસુ નદિ કાપ્યામાં કે નદિ પાપ્યામાં” તેના જેવી છે.

ત્યાર પછી તેમને બીજી વાર મળતાં તેમણે કહ્યું કે “ મહેતાજી, તમારી તરફથી લગભગ બે રીમ કાગળો જેટલું મેટર લખાઇને આવ્યું હશે, તેમ અમારી પાસે પણ તે વિના બીજું કેટલુંક મેટર તૈયાર છે. તે બધું છપાવતાં જૂ. કા. દોહન જેટલા બાર લાગ થાય, ને અમારે તો દર લાગ પ્રસિદ્ધ કરવા છે, માટે હવે સારામાં સારાં કાવ્યો હોય તોજ તેની નકલો, અને અસલ કાવ્યો મોકલજો. ”

આથી તે પછીના વખતમાં કરેલી છાપવા લાયક સુદ્ધ નકલો અને પ્રાચીન હસ્ત લિખિત કાવ્યો ત્યાં મોકલવાનું બંધ કર્યું, પણ નિશાળ ખાતામાં મળતો વખત કાઢવો ક્યાં ? તેમ પુસ્તકો શોધવા તથા લખવા વાંચવાનું જે વ્યસન પડ્યું. તે મટે કેમ ? તેથી તે કામ બારી રાખ્યું, ને તેથી જુનાં કાવ્યોમાંથી કેટલાંક ઉત્તમ દેખાતાં કાવ્યોની નકલો, તેમ અસલ પુસ્તકો માક્ષર શેઠ થી પુરુષોત્તમ વિદ્યામ માવજી જે. પી. ને રૂબરૂમાં બતાવતાં તેમણે તે પોતાના ખર્ચે છપાવવાની મરજી બતાવી. આ પ્રમાણે થવાથી આ કામ વળી આગળ ચાલ્યું (હજી પણ ચાલુ જ છે) ને જે ત્રણ હપતે મોકલેલી નકલોમાંથી કેટલીક કવિતા ને કાવ્ય ચુટી કાઢી તેને સાત ભાગમાં પ્રસિદ્ધ કરવાનું નક્કી કર્યું.

પ્રથમ શેઠનો તેમ લેખકનો વિચાર એકાદ મોટું

મળવાથી તેનું બીજું પ્રતો જોડે સંશોધન થઇ શક્યું નથી. આ પ્રત વિ. સં. ૧૮૧૯ માં લખાયેલી છે. લેખકનું નામ જણાતું નથી, પણ તે દોઢ ગોપાલલાલની ચોપડી છે, એવું જણાવી ઇતિ શ્રી ભાગ પુરા કયો છે. તે પછી જુદા જુદા કવિઓનાં છુટક છુટક ટંકશાલી પદો^૧ ઢાખલ કર્યા છે.

કવિ પ્રેમાનંદનાં નાટકોની અસલ પ્રતો, કે-
એક પણ પ્રત અત્યાર સુધીમાં (તેના કર્તૃત્વ વિષે થયેલા વાદવિવાદ આદ્યા છતાં) નહિ જડવાથી, હવે કેટલાક નવા વદ્ધાનો, આચીન કાવ્યોત્તું નામ સાંભળતાં લડકી ઉઠે છે, ને તેથી હરકોઈ કાવ્ય પ્રસિદ્ધ થતાં, તેની મૂળ અસલ પ્રત જોવા માટે માગે છે; આથી જણાવવું જોઈએ, કે લેખક તરફથી પ્રસિદ્ધ થતાં કાવ્યોની ઘણી ખરી અસલ પ્રતો, પાછળ જણાવી ગયા પ્રમાણે રાજરત્ન શેઠ શ્રી પુરુષોત્તમ વિશ્રામ માવજી જે. પી. ના જુના સંગ્રહમાં છે, તેમ થોડી ઘણી પ્રતો ગુજરાતી પ્રેસના આદ્ય તંત્રી મહુમ સાક્ષર શ્રી ઈન્દિરામ સૂર્યરામ દેશાઈના સંગ્રહમાં છે. તેમ છતાં એવાં પણ કેટલાંક કાવ્ય, કે છુટક કવિતા લીધી છે કે, તેની અસલ ઉપરથી નકલ

૧. કેટલાંક મોટાં ગામોમાં જે કે ત્રણ બકત ભેગા થઈ એકતારા અને મંજરાથી બજન કીર્તન કરે છે. તેના લોકો ઘણાં રસિક બજનને ટંકશાલી બજન કહે છે, આ મંજરામાંથી તેવાં ટંકશાલી બજનો આ કાવ્યમાં લીધાં છે.

દલદાર પુસ્તક બહાર પાડવાનો હતો; પણ તેમ કરતાં તેના મોટા કઠને લીધે, કીંમત વધી જતાં, તેનો જન સચુકમાં ઝાઝો ઉઠાવ થયે નહિ, તેમ જાણી દશ કે બાર કરમાનું એકેક પુસ્તક બહાર પાડવાનું નક્કી થયું.

આ પ્રમાણે આ પહેલો ભાગ, ગુર્જર બંધુ-ઓના હાથમાં મૂકવામાં આવ્યો છે. પુસ્તકની પદ્ધતિ બૃહત્ કાવ્યદોહન જેવી સખવામાં આવી છે. તે પ્રમાણે શરૂઆતમાં આઘ લક્ષ્મી કવિ નરસિંહ મહેતાની થોડીક કવિતા મૂકી, તેની પછી કવિ પ્રેમાનંદકૃત બ્રમર ગીતા શરૂ કરી છે. તે પછી કવિ તાપીદાસ કૃત અભિમન્યુ આખ્યાન લીધું છે. જો કે પ્રેમાનંદના અભિમન્યુ આખ્યાન કરતાં આ આખ્યાનમાં વીર રસની કંઈક ઝમાવટ ઝોછી છે, છતાં પણ તે વાંચવા લાયક તો છે જ, તેમ તે પ્રેમાનંદ કૃત આ આખ્યાન કરતાં જુનું છે. પ્રેમાનંદનું આ આખ્યાન જ્યારે વિક્રમ સંવત ૧૭૨૭ ના શ્રાવણ સુદિ પંચમીએ રચાયું છે. (ખૂ. કા. દો. ભાગ ૨ જો પૃષ્ઠ ૨૦૦) ત્યારે આ કવિનું આ આખ્યાન વિ. સં. ૧૭૦૮ ના અમ્બિકા સુદિ ૨ ને ગુરવારે સ્વાતિ નક્ષત્રમાં રચાયું છે.

આ આખ્યાનના ઈતિ ભાગમાં કવિ પોતાને ભૃગુપુરનો રહેવાસી ને બંધારા જ્ઞાતિનો જણાવે છે. દિલ્લીર છું કે આ આખ્યાનની રૂઢત એક જ પ્રત

મળવાથી તેનું બીજી પ્રતો જોડે સંશોધન થઈ શક્યું નથી. આ પ્રત વિ. સં. ૧૮૧૯ માં લખાયેલી છે. લેખકનું નામ જણાતું નથી, પણ તે કોઈ ગોપાલલાલની ચોપડી છે, એવું જણાવી ઇતિ શ્રી ભાગ પુરો કર્યો છે. તે પછી જુદા જુદા કવિઓનાં છુટક છુટક ટંકચાલી પદો^૧ દાખલ કર્યા છે.

કવિ પ્રેમાનંદનાં નાટકોની અસલ પ્રતો, કે-એક પણ પ્રત અત્યાર સુધીમાં (તેના કર્તૃત્વ વિષે ઘણા વાદવિવાદ ચાલ્યા છતાં) નહિ જડવાથી, હવે કેટલાક નવા પદ્ધતિ, પ્રાચીન કાવ્યોનું નામ સાંભળતાં લડકી ઉઠે છે, ને તેથી હરકોઈ કાવ્ય પ્રસિદ્ધ થતાં, તેની મૂળ અસલ પ્રત જોવા માટે માગે છે; આથી જણાવવું જોઈએ, કે લેખક તરફથી પ્રસિદ્ધ થતાં કાવ્યોની ઘણી ખરી અસલ પ્રતો, પાછળ જણાવી ગયા પ્રમાણે રાજરત્ન શેઠ શ્રી પુરુષોત્તમ વિશ્વામ માવજી જે. પી. ના જુના સંગ્રહમાં છે, તેમ થોડી ઘણી પ્રતો ગુજરાતી પ્રેસના આદ્ય ત્રી મહુમ સાક્ષર શ્રી ઇચ્છારામ સૂર્યરામ દેશાઈના સંગ્રહમાં છે. તેમ છતાં એવા પણ કેટલાંક કાવ્ય, કે છુટક કવિતા લીધી છે કે, તેની અસલ ઉપરથી નકલ

૧. કેટલાંક મોટાં ગામોમાં જે કે તથા ભક્ત ભેમા યદ્ય એકતારા અને મંજરાથી ભજન કર્તન કરે છે. તેવા લોકો ઘણાં રસિક ભજનને ટંકચાલી ભજન કહે છે, આ સંગ્રહમાંથી તેવાં ટંકચાલી ભજનો આ કાવ્યમાં લીધાં છે.

ઉતારી, તેના માલિકને - તે પાછી આપી દેવામાં આવી છે, ને તે કોની પાસેથી, ને ક્યારે આણી, તે હવે બહુ લાંબી મુદત વીતી ગયાથી માદ પણ રહ્યું નથી.^૧

આ સાત ભાગમાંથી હાલ ત્રણ ભાગ છપાય છે ને ચાર ભાગ બાકી રહ્યા છે, તેને જાનતી ત્વ-
- રાએ છપાવવા વિચાર છે. (પ્રભુ અમારી તે ઇચ્છા પરિપૂર્ણ કરે) આ સાત ભાગના દરેક ભાગમાં ઘણું કરીને કવિ પ્રેમાનંદનું એકેક અપ્રસિદ્ધ કાવ્ય આપવા વિચાર રાખ્યો છે. પહેલા ભાગમાં ન્હાની ભ્રમર ગીતા, બીજામાં વિષ્ણુ સહસ્ર નામ, ત્રીજામાં નાસિકેતાખ્યાન, ચોથામાં મૃગ રહ કડવાંતું ચોખ્ખા-
હુરણુ ને પાંચમામાં પાંડવોની લાંજગડ, છઠ્ઠા સાતમા ભાગ માટે હવે કંઈ નક્કી કર્યું નથી. ચોખ્ખાહુરણુ સિવાય બાકીનાં ચાર અસલ કાવ્ય કે કાવ્યની ન-
કલો શુજરાતી પ્રેસના સંગ્રહમાંથી રા. નટવરલાલ ઇન્દિરામ દેશાઈ બી. એ. તરફથી મળેલી, તેની ઉપરથી શુદ્ધ કરવામાં આવી છે.

૧ દાખલા તરીકે સુરતના વાલ્મીક કાવરય કવિ માધવદાસ કૃત ભાગવત દ્વયમ સ્કંધની અસલ પ્રત. હાલ અધિકારના એક મંદિરના સયોગી સાધુ પામે છે, તેને તેઓ ધણી પૂજ્ય ગણતા દોવાથી વેચાણ આપી નથી, દેવના પવિત્ર અર્ણવ આગળ રાખી તેની પણ પૂજા કરે છે. આ કાવ્યનો ધણો ખરો ભાગ જુ. કા. દો. ૮ મા ભાગના પૃષ્ઠ ૫૬૩ મેં છપાઈ ગયો છે.

આ બધા લાગેા મુંબઈના રાજરત્ન સાહિત્ય અને કળા રસિક શેઠ શ્રી પુરવોત્તમ વિશ્રામ માવ-
જના આશરાથી પ્રસિદ્ધ થવાના છે. ને થાય છે. તેથી સંશોધન કર્તા તેમનો અંતઃકરણથી આભાર માને છે. તેમનો આવો ઉદાર આશ્રય ન હોત તો આ જુનાં કાવ્યો એમનાં એમ નાશ થાત, કે વ-
ખતે કચરાપટ્ટીના ઢગલામાં નાશ પામત.

વળી મુંબઈના પ્રખ્યાત સોલીસીટર રા. નગી-
નદાસ ત્રિભુવનદાસ માસ્તર. એલ, એલ, બીનેા પણ
આભાર માનવામાં આવે છે, કેમકે તેઓએ આ
કામમાં કીમતી સલાહ અને કાવ્યો ચુંટી કાઢવામાં
સારી મદદ આપી છે.

તેમજ શુજરાતી પ્રેસવાળા શેઠ નટવરલાલ
ધ્રુવચારામ દેશાઈ બી. એ. એ પોતાનો કીમતી વ-
ખત રોહી ઉપેદ્યાત લખી આપ્યો, તેમજ કાવ
પ્રેમાનંદ કૃત અપ્રસિદ્ધ કાવ્યની અસલ પ્રતો કે
ઉતારેલી પ્રતો આપવાથી તેમનો પણ આભાર
માનવો જોઈએ.

હાલના અને ભવિષ્યમાં થનારા કવિઓની
કવિતાથી સાહિત્યમાં સારો વધારો થશે, પણ તેથી
શું જુનાં યોગ્ય અપ્રસિદ્ધ કાવ્યો કે છૂટક કવિ-
તાને બહાર જાહેરમાં લાવવાની જરૂર નથી ? છે
જ. તેથી પણ આપણા સાહિત્યમાં સારો વધારો

થશે જ. એક નિપૂણ વ્યાપારી પોતાની નવી ઉધ-
રાણી કરતાં કરતાં શું જુની બાપદાદાના વખતની
ઉધરાણી વસુલ કરવાનું કદી પણ ભૂલે છે કે ?
આમ જાંને રીતે લહેણું વસુલ કરવાથી જ તેની
મુડીમાં વધારો થાય છે. આ પ્રમાણે પ્રભુ, આપણા
શુજરાતી સાહિત્યમાં જાંને તરફથી સારો વધારો
કરે, ભવતુ.

લુણાવાડા.
સં. ૧૯૭૬ ના
આપાઠ વર્ષે ૬ ને વાર રાત્રિ.

સંશોધન કર્તા.

॥ श्रीहरिः ॥

ઉપોદ્ધાત

ગુજરાતમાં સુદ્રણકળાનો પ્રચાર થતાં પ્રાચીન ગુજરાતી સાહિત્યની અભિવૃદ્ધિ અર્થે અનેક પ્રયત્નો થયા છે, અને તે લોકોમાં સાદર પામ્યા છે. તેમાં શ્રીમાન્ શેઠ પુરુષોત્તમ વિશ્વામ માવજી જે. પી. ના આશ્રયથી નીકળતા આ “પ્રાચીન કાવ્ય સુધા”નો એક વધારો થાય છે. શ્રીમાન્ શેઠજી ગર્ભશ્રીમંત હોવા છતાં સાહિત્યના વિષયોમાં અને પુરાણી વસ્તુઓની શોધખોળમાં કાળજીપૂર્વક ભાગ લે છે, અને તેમણે ઘણી અપૂર્વ વસ્તુઓ ગહાર આણી છે. તેમાં જે ખાસ કરીને મરાઠાઓના ઇતિહાસ સંબંધમાં સારો પ્રકાશ પાડ્યો છે. તેમના ઉદાર આશ્રય નીચે લણાવાડના વિદ્યારસિક મહેતાજી છગનલાલ વિદ્યારામ રાવળે આ કામ ઉપાડ્યું છે, અને તે યશસ્વી થાય એવું આપણે ઇચ્છીશું.

અત્યાર સુધીમાં પ્રાચીન ગુજરાતી સાહિત્યમાંથી લોકોને જે અતિ પ્રિય હતું તેવું લગભગ સોએ એસી ટકા જેટલું પ્રકટ થઈ ચુક્યું છે, છતાં શોધ ખોળ કરનારાઓને ઘણીવાર સુંદર કાવ્યો વગેરે સાંપડી આવે છે; માટે એ દિશામાં પ્રયત્ન,

જેઓને એ વિષયમાં રસ પડતો હોય તેઓએ હજી
 પણ ચાલુ રાખવો જોઈએ. એમ પ્રયત્ન કરતાં કદાચ
 કોઈ રત્ન પ્રાપ્ત થવા આશા રહે છે. ગુજરાતી પ-
 ત્રના આદ્ય પ્રવર્તક મારા પૂજ્ય પિતાશ્રી સ્વ.
 હરચંદ્રાચાર્યે એક ઠેકાણે જણાવેલું છે કે, જુનાં કા-
 વ્યોને શોધખોળનો ધધો એ ખરે ધૂળધોયાનો જ
 ધધો છે, પણ એમાં મળી આવતાં રત્નની આશાએ
 એ કામ ચાલુ રાખવા જેવું છે. કંઈ નહિ તો ગમે
 તેવા શોધન કરેલા સ્વરૂપમાં જો એક વાર ભૂલ સુઝ-
 વાળું વિસરાઈ જતું સાહિત્ય ગહાર પડી જશે તો વળી
 કોઈ સાહિત્ય શોખીન તેમાંની ભૂલો દર્શાવી સુધારેલી
 આવૃત્તિ પ્રકટ કરાવશે. આનો એકજ દાખલો દો.
 કાવ્યદોહનના ચોથા ભાગમાં ભીમ કવિની હરિલીલા
 ઘોડસ કળા છપાયેલી છે. તે ગમે તેવી અશુદ્ધ છે,
 પણ એ એવી અશુદ્ધ દશામાં છપાયેલી છે તો પણ
 લવિષ્યમાં કામ કરનારાને માર્ગદર્શક થઈ પડે તેવી
 છે. તેજ પ્રમાણે કવિ ચામળભટ્ટની સિંહાસન ગત્રીશી
 પણ હજી અશુદ્ધ દશામાં પ્રાપ્ત થાય છે. તે
 પણ સુધરાવી છપાવવા જેવી છે. આવા આવા ધણા
 દાખલાઓ આપી શકાય તેમ છે. આટલાજ કારણે
 હજી પણ પ્રાચીન કાવ્યોની અનેક પ્રતો છપાઈ
 ને પ્રકટ થવાની જરૂર છે. જ્યાં સુધી તેમ થાય
 નહિ ત્યાં સુધી પ્રાચીન કવિઓની કૃતિની તુલના
 થઈ શકશે નહિ.

ઘણાઓ જ્યારે પ્રાચીન કાવ્યોની કે કવિતાની વાતો કરે છે, ત્યારે કહે છે કે, - “ ભાઈ, હવે તમે એતો છોડા મૂકો. એમાં બળ્યું છે શું ? ક્યાં આજના જમાનાના આધુનિક કવિઓનાં કાવ્યો, અને ક્યાં તમારા નરસિંહ, મીરાં, પ્રેમાનંદ, દયારામના કૃષ્ણ ગોપીના વિલાસનાં ગીતકાં ? હવે જમાનો બદલાયો છે. હવે તો શેકસપીયર, ફીલ્સ, શેલી, ટેનીસન, મોલીયેર, ટોલસ્ટોય, ટાગોરનો જમાનો આવ્યો છે. ત્યાં તમારાં આ જુના સૂર તાલતું ગાયન કોણ સાંભળશે ? એ વિચાર જુના કવિઓનાં અસ્થી ને સખ તેઓની માટલીમાં ભર્યાં રહેવા દો, અને બહુ દયા આવતી હોય તો તાપી ગંગામાં પધરાવી આવો ! જેમાં કંઈ રસ નહિ, અલંકાર નહિ, ધ્વનિ નહિ, વ્યંજના નહિ, એવાં ગંધાતાં પદો અને કડવાં (વાળાં) આખ્યાનોના ઘોઘાંને તેમની કુદરતી સ્થિતિએજ પહોંચવા દો ! એને બહાર ઠાઠી ઠાઠીને છપાવી છપાવીને કરશો શું ? કોણ વાંચવાતું છે ? લોકોને એવું સાહિત્ય પસંદ નથી અને કદાચ થોડાઓને પસંદ હોય તોપણ એ સાહિત્ય એટલું નિર્માલ્ય છે કે તેથી જેટલું મહેલું અદૃશ્ય થાય તેટલું સારું.” વગેરે આવા વિચાર ધરાવનારાઓને તો શો જવાબ આપવો ? એજ કે લોકોની રુચિ લિન્ન લિન્ન હોય છે, માટે જેઓને ગમશે તેઓ ખરીદશે. બધાજ ન્હાનાલાલ કે

નરસિંહરાવ વગેરેના કાવ્યો વાંચી આનંદ માણી શકે તેમ નથી.' જે કાવ્યો આજે આપણને નિર્માલ્ય લાગે છે તે એક કાળે લોકોમાં પ્રિય હતાં અને જેમણે એ કવિતાઓ કરી હતી અને વાંચી સંભળાવી હતી તેમને તો પ્રાણપ્રિય વસ્તુ હતી. એમ દરેક કાવ્યને અંતે જે કોઈ પુસ્તક ઓળખે, કે ચોરે તેને ધાલેલા કપરા સોગંદ ઉપરથી જણાય છે. વળી કવિતાની વસ્તુ જો કે પ્રાચીન ગ્રંથો, જેવા કે રામાયણ મહાભારત ઉપરથી લેવામાં આવતું પણ તેની અંદર આવતા પાત્રોનું નિરૂપણ કવિના જમાનાનું હતું, તેથી પોતાનું અને સમાજનું પ્રતિબિંબ એ કથા આખ્યાયિકાઓમાં પડેલું જોઈને લોકો શણગતા હતા. કઠીણ કેવળ ભાષા સંસ્કૃતનું જ્ઞાન બધાને એક સરખું હોતું નહિ, અને બધા જાણતા નહિ, તેવાઓ માટે કાઠખરી જેવું અપૂર્વ ગદ્ય કાવ્ય પહેલ વહેલું પ્રાકૃત ભાષા શુજરાતીમાં પદ્યમાં ઉતારવાનો પ્રયત્ન કર્યો તે શું જેવો તેવો પરિશ્રમ હતો ? જુના કવિઓના કાવ્યોમાં ચિત્રશયલું શુજરાતી પ્રબલનું જીવન ચરિત્ર હજી પણ ધણે અંશે તેના તે રૂપમાં વિદ્યમાન છે, માટે તે કાવ્યો હજી લોકોમાં પ્રિય છે. આજના આધુનિક કવિઓની કે વાર્તા લખનારાઓની કવિસૃષ્ટિ જેવી શુજરાતી પ્રબલની સ્થિતિ ઘણી નથી, અને થાય એવી આશા પણ નથી. આમ આવી વસ્તુસ્થિતિ જ્યાં સુધી પ્રચલિત છે ત્યાં સુધી

જુનાં કાવ્યો ફેંકી દેવા જેવાં નથી.

આવા વાતાવરણવાળી સ્થિતિમાં પ્રાચીન કાવ્ય-
સુધા પ્રકટ થાય છે તે માટે કોઈ દોષ દેશે નહિ.
એવી આશા છે. આમાં કરાયેલા સંગ્રહ કોઈની ધા-
રેલી કદપના જેવો ઉંચો અને સારો નહિ હોય તે
પણ જે કંઈ પ્રકટ થાય તે તે સમયનું સ્વરૂપ
હોવાથી આનંદ આપશે.

આ સુધાના પ્રથમ ઘુંટડામાં મહાકવિ પ્રેમા-
નંદનું એક નાનું સુંદર કાવ્ય છે તે સંખંધી કંઈ
પુલાસાની અપેક્ષા છે. આ કવિનાં હજી બધાં પુ-
સ્તકો પ્રકટ થયાં નથી. હજી ઘણાં અશુદ્ધ કથામાં
જેવામાં આવે છે. જૂનાં હસ્ત લિખિત પુસ્તકો
જોતાં નીચે પ્રમાણેનાં કાવ્યો અપ્રસિદ્ધ દશામાં જો-
વામાં આવ્યાં છે. તેની કેટલાકની નકલ કરી લીધેલી
પ્રતો મારી પાસે છે, અને કેટલીક આગળ પાછા
લનાં પાનાં ફાટી જવાથી અધુરી જ રહી છે. તેની
ખીજ નકલો મળી શકી નથી. કોઈને પણ તેની
પ્રતો મળી આવે તે માટે તેનાં નામો અત્રે આપું
છું. (૧) નાસિકેતનું આખ્યાન. આ કાવ્ય
નાનું છે અને તે પ્રેમાનંદની સ્વર્ગની નિસરણી
જેવું સાદું છે. તેનો પ્રથમનો થોડો ભાગ મર્યો નથી.
આ કાવ્ય તેની પ્રથમની આરંભની કૃતિઓમાંનું
એક હોય એમ જણાય છે. પ્રેમાનંદથી પૂર્વે થઈ
ગયેલા કવિ મેઘલનું આ વિષય ઉપર રચેલું આ-

જ્યાન તેનાથી ઉઠી પાંક્તિનું છે. (૨) વિષ્ણુ
 સહસ્ર નામ. આ નામનું દેશી શાગમાં રચેલું
 નાનું કાવ્ય છે. એ મહાભારતના વિષ્ણુસહસ્રનું
 સાષાંતર નથી, પણ કવિએ રચેલું નવીન જ પ્રકાર-
 નું છે. એની એક પ્રત વડોદરા લાયબ્રેરીવાળા
 માયકવાડ પ્રાચ્ય માળાના આધ્ય સંપાદક અને
 પ્રવર્તક સ્વ. ચીમનલાલ કાદ્યાભાઈ દલાલ પાસે હતી.
 (૩) નરસિંહ મેહેતાના બાપનું શાદ. આ
 નામનું એક લાંબુ કાવ્ય કાવ્યલેહન શાગ ૬ કૂ માં
 છપાયેલું છે, પણ તેના પૂર્વરૂપ એક નાનું કાવ્ય
 પણ પ્રેમાનંદે રચેલું લાગે છે. તે ઉત્તમ પ્રકારનું
 નથી, પણ સુરતના ઘણા લોકો તે નાનું શાદ વાંચે
 છે. તે પ્રમાણે (૧૪) શામળશાહનો વિવાહ,
 નામનું એક બીજું કાવ્ય છે. તેમાં અને સાહિત્ય મા-
 સિકમાં શ. શ. કાંટાવાળાએ છપાવેલા મોટા વિવા-
 હમાં આસમાન જમીનનો ફેર જણાય છે. પ્રસ્તુત
 વિવાહ તેના રચેલા હુંડી, મોથાળાના ઘાટનું છે.
 તેમાં નાગરોની નીંદા વગેરે કશું નથી. પ્રધાનો પ્ર-
 વાહ સરખો વહેતો જણાય છે. (૫) પાંડવોની
 લાંજગડ. નામનું એક નાનું કાવ્ય છે. તે પ્રેમા-
 નંદે દોહા ચોપાઈમાં રચેલું છે. અત્યાર સુધીમાં
 પ્રેમાનંદે દોહા ચોપાઈમાં કોઈ કાવ્ય રચેલું જણાતું
 નથી. તેથી આ કાવ્ય નવાઈ જેવું લાગે છે, પણ
 તેમાં ચાર પાંચ ઠેકાણે પ્રેમાનંદની સુદ્રા છે. પ્રેમા-

નંદના પુત્ર વદ્ધલે કુતિપ્રસન્નાખ્યાનમાં (૧૭૭૭ સંવત્) જણાવ્યું છે કે હુણ ચોપાઈ, છંદ પદનાં પણ ઘણાં કાવ્યો કરેલાં છે. તેથી અનુમાન થાય છે કે દદાચ આ તેમાંનું એક તો ન હોય ! કાવ્યમાં ષદ્ધુ ઠવિત્વ દેખાતું નથી. (૬) સુદ્રા વગરની હારમાળાનું પ્રથમનું કડકું મળેલું છે. રા. કાંટાવાળા જણાવે છે કે પ્રેમાનંદે પોતાની છાપ આખ્યા વિના એક ૮૪ પદની હારમાળા રચી છે, અને તેનાં બે ત્રણ પદો એમણે છાપેલી પ્રતમાં આપેલાં છે એક હારમાળાનું પુસ્તક મારા જોવામાં આવ્યું હતું તેમાં પ્રથમ કડકું પ્રેમાનંદના જીવિત આખ્યાનના પ્રારંભના કડવા જેવું જણાયું હતું. પણ તેમાં તેની છાપ નથી, અને પુસ્તક અધુરું હતું તેથી રા. કાંટાવાળાએ છાપેલા પદોમાંનું ૮૪ સુ. પદ તેમાં જણાતું નથી માટે તે વિષે શંકા રહે છે. (૭) પ્રેમાનંદનાં રચેલાં કાવ્યોના એક પુસ્તક જેની લખ્યા સાલ સં. ૧૭૬૬ ની છે તેમાં સભા અને સંક્ષિપ્ત વનપર્વ છે. પણ તેમાં પ્રેમાનંદની મોહર છાપ જણાતી નથી. તેથી તેના કર્તૃત્વ વિષે શક રહે છે. જો કે એ કાવ્યો પ્રેમાનંદનાં જીવિત કાવ્યોની ઘાટીનાં લાગે છે. (૮) ઓખા હરણ મૂળ ૨૬ કડવાનું ? આ કાવ્ય સુધાના જીવિત લાગેમાં રા. રાવળ પ્રકટ કરનારા છે. (૯) દશમ સ્કંધ-પ્રથમ પ્રયત્ન. સ્વ. ઇન્દ્રારામે પદ્મંધ આખાં લાગવત

'છપાવેલું' છે. તેમાં ૧૧ સ્કંધો ગણદેવીના વલ્લભ
 'ભટના રચેલા' છે. દશમ સ્કંધ પ્રેમાનંદ અને સુંદર
 મેવાડનો રચેલો છે. આ દશમ સ્કંધ કવિએ અ-
 મુરો શા માટે મૂક્યો? તેનો સંતોષકારક ખુલાસો
 હજી સુધી થયો નથી, અને થાય એવો સંભવ
 જણાતો નથી. હા, કદાચ કોઈ ફક્કડ વલ્લભનું
 પ્રેમાનંદચરિત્ર પ્રકટ કરે તો તેમાંથી મળી આવે
 તો કહેવાય નહિ. પણ હાલ તો જે વસ્તુ સ્થિતિ
 છે તેનો જ આપણે વિચાર કરવાનો છે સુરતના
 પ્રેમાનંદના કાવ્યના શોખીન રસિક પુરૂષો કહે છે
 કે પ્રેમાનંદ કવિનો દેહ સુરતમાં પડ્યો હતો, અને
 જદા ખાડી તથા હરિપુરામાં જ્યાં એ કવિતા ગાઇ
 સંભળાવતા હતા ત્યાં સુંદર નામનો એક મેવાડો
 યાદાણુ તેનો શિખ્ય નવો સવો થયો હતો, અને
 તેની સાથે બેસીને કથા કરતો હતો. કવિએ પ્રથમ
 સાદા ઢાળ કડવાંમાં દશમ ધનાવવાનો વિચાર રા-
 ખેલો છે અને ઘોડું તે અંગે કાવ્ય કરેલું, પણ
 પાછળથી લોકોએ આગ્રહ કરતાં હાલનો દશમ
 સ્કંધ રચવાનો આરંભ કર્યો હતો. કારણ કે પ્રલા-
 વના પ્રયત્નમાં પદો અને રાગ રાગણી વગેરે નહોતા
 પણ સાદો કથા સંબંધ હતો. તે લોકોને પસંદ
 ચડ્યાં નહિ. સુરતના સહેલાણીઓને તો ફીકકુ ક્યાંથી
 આવે ? તેઓએ - કવિને રસ પુરીત થી કૃષ્ણનું
 ચરિત્ર રચવાનો આગ્રહ કર્યો તેથી તેણે હાલનો

દશમ સ્કંધ રચ્યો છે. પણ તે પૂર્ણ થવાનો પ્રસંગ આવે તે પહેલાં કવિની તબીયત લથડી અને તેણે પોતાની સાધના શિષ્યોને તે પૂરો કરવાને કહ્યું અને નમુના માટે ઘોડું રચી લાવી જતાવવા જણાવ્યું. બીજાઓએ જોટલો કાઢ્ય ભાગ રચ્યો હતો તે સારો પણ હરેકે પોતાની મુદ્રામાં પોતાનું કવિ તરિકે ઓળખાવ્યો હતો, તે પ્રેમાનંદને ગમ્યું નહિ. સુંદર સાદા ઠાળમાં કવિતા રચી જતાવી, પણ કવિના સ્વભાવથી જાણીતો હોવાથી અને કવિ નામની ચીક હોવાથી તેમ જ કવિની કવિતાની તોલે કદી કોઈ આવી શકે તેમ નહિ હોવાથી પોતાના નામ પાછળ કે આગળ કવિ શબ્દ વાપર્યો નહિ પણ સાદું ‘ધનદાસ સુત સુંદર’ એવું નામ મૂક્યું. કવિને તેની સાદી કવિતા જો કે પ્રસંદ પડી નહિ તો પણ તેના નિરભિમાનથી અને વિવેકથી પ્રસન્ન થઈ દશમ સ્કંધ પૂરો કરવાનું કામ તેને સોંપ્યું, અને તે પ્રમાણે સુંદર ૫૩ અધ્યાયથી તે ૯૦ અધ્યાય સુધીનો દશમ સ્કંધ ભાગ પૂર્ણ કર્યો. પ્રેમાનંદ કવિએ માર્કણ્ડેય પુરાણમાં પુરાણીઓ વગેરેની જે ચાટકણી મલી છે તેનું તદ્દન અદર્શન દશમ સ્કંધમાં જણાય છે. પણ કવિએ અત્યંત વિવેકથી એ કાવ્ય રચ્યું છે અને શ્રોતાઓનું મન રંજન કર્યું છે. કવિએ પ્રથમ દશમ સ્કંધ કેવું રચ્યું હશે તે જોવા જણવાનું સાધન પ્રાપ્ત થયું નથી. આજથી થોડા

વર્ષની વાત ઉપર એક સમયે કાવ્યદોહન લાગે
 જામાં આપેલી પ્રેમાનંદ ભટ્ટ વિરચિત જામર પચ્ચી
 શી હું વાંચતો હતો ત્યારે તેમાં છાપેલું કે મું પદ
 વાંચતાં મને સહજ શંકા થઈ કે પચ્ચીશીમાં બધાં
 પદો હોવાને બદલે આ પ્રથમ વળણ અને પછી
 હાજ કયાંથી? મું જામર પચ્ચીશી કથાનો છુટો
 પાટલો લાગે હશે? તે ઉપરથી પદબંધ શ્રીમદ્
 ભાગવતનો દશમ સ્કંધ તપાસી જોયાં, પણ તેમાં
 અને આમાં ઘણો ફેર જણાયો, અને મૂળ શંકા
 પડતાં પદનાં વળણ અને હાજ તેમાં જણાયાં નહિં
 કવિએ શા હેતુથી આમ કર્યું હશે તેની કદપના તે
 વળતે માસથી થઈ શકી નહિ. માત્ર એટલું અનુ-
 માન થયું કે જામર પચ્ચીશી કવિની પ્રથમ કૃતિ
 હોવી જોઈએ. અને તેને સુધારીને વૈરાગ્યનો ભાગ
 વધારી કવિએ નવા સ્વરૂપમાં દશમમાં ગોઠવી છે.
 પણ પેલા કે મા પદનો કંઈ ખુલાસો બેઠો નહિ.
 તે પછી મને દશમ સ્કંધની એક બે પ્રતો મળી
 તેમાં એક પ્રત મને પ્રેમાનંદની પ્રથમ કૃતિ તરીકે
 જણાઈ. આ પ્રથમ કૃતિની મૂળ હસ્તલિખિત અધુરી
 પ્રત ઘણા સારા અક્ષરે કાઢીએ લખી છે. અક્ષરો
 એક સરખા અને ઘાટીલા છે; પણ તેમાં મને કોઈ
 પણ ઠેકાણે પ્રેમાનંદના નામની છાપ જણાઈ નહિ.
 વળી તેનો આરંભ પણ બીજી જ રીતે કરેલો જ
 ણાયો હતો. માત્ર જે કડવામાં ઉદ્ભવ અને ગોપીનો

સંવાદ આવે છે તેમાં પ્રેમાનંદનું નામ આપેલું છે. જે સિવાય બીજા કશું પણ નામ નથી, અને તેટલા ભાગ આ પ્રાચીન કાવ્ય સુધાના પ્રથમ ભાગમાં રા. રાવળે નકલ કરી લઈને છાપેલો છે. પ્રતો તપાસતાં જણાયું કે પ્રેમાનંદનો પ્રથમ વિચાર કંઈ દશમ સ્કંધ રચવાનો નહતો, પણ કુમાર સંભવમાં કામદહન થયા પછી કામદેવ કૃષ્ણપુત્ર પ્રદુર્ગન તરિકે જન્મ્યા તે માટે તેનું આખ્યાન રચવા પ્રેમાનંદનો વિચાર હતો. તેટલા માટે તેણે પ્રથમ ભાગવતના ચોથા સ્કંધમાં જ્યાં દક્ષયજ્ઞ અને સંતીનું આખ્યાન છે ત્યાંથી કથા ભાગ ઉપાડ્યો હતો. તે પછી હસ્તર-પાર્વતીનો પરિણય વર્ણવી કામદહનની કથા વચ્ચે આણી હતી અને કામદેવના દહન થયા પછી મહાદેવે શોક કરતી રતિને જણાવ્યું કે કામદેવનો જન્મ શ્રીકૃષ્ણને ત્યાં થશે માટે ત્યાં સુધી તું બાટ જો. તે પછી કામ સંભવને અંગે પ્રેમાનંદે શ્રીકૃષ્ણ ચરિત્ર ગાયું અને રૂકમણિને પરણ્યા અને ત્યાંથી પ્રદુર્ગન કુમારનું ચોરાણું થયું, શંખરનો વધ થયો, તે વર્ણવ્યું હતું. પણ કાવ્ય પૂરું કરી શક્યા નહતા. કવિએ જ્યારે આ પ્રમાણે આખ્યાન રચ્યું ત્યારે વચ્ચેમાં જ સુરતના લોકોએ તેમને શ્રીકૃષ્ણનું ચરિત્ર દશમ સ્કંધ પ્રમાણે જરા વિસ્તારથી અને રાગ રાગ-ણીમાં રચવા વિનંતિ કરી, એવી હંતકથા છે. અને ભ્રમર-ગીતા છુટી પાડી નવાં પદો ઉમેરી ભ્રમર પચ્ચીશી

બનાવી. આ પચ્ચીશી સુસ્તના લોકોને બહુ પસંદ પડી હતી. મૂળ બ્રમર ગીતા ઉપરથી બ્રમર પચ્ચીશી કવિએ રચી તેની છાપ બ્રમર. પચ્ચીશીના ૯ મા પદમાં કવિએ રાખી મૂકી છે અને તે પદ મૂળ કથાનો કેવી રીતે લાગ થાય છે તે આ પુસ્તકમાં આપેલી બ્રમર ગીતા ઉપરથી વાંચનારને સહજમાં જણાશે. કડવા ઉઠ નો પ્રારંભ અને બ્રમર પચ્ચીશીના ૯ મા પદનો પ્રારંભ તથા ઢાળ એક સરખા જણાય છે. તે ઉપરથી ઉપર જણાવેલી કંતકથાને દેહો મળે છે. આ બ્રમર ગીતા અને બ્રમર પચ્ચીશી સાથે રાખીને વાંચવાથી ઘણી વાતનો ખુલાસો થાય—રસિકોને થશે, અને તેની સાથે દશમ સ્કંધનો વૈશાખપૂર્ણિમા લાગ વાંચવામાં આવશે તો પ્રેમાનંદની ઉત્તરોત્તર કૃતિઓમાં કેવો ફેરફાર થતો ગયો છે તે સમજાશે, અને ત્રણેમાં પ્રથમ કૃતિ બ્રમરગીતા જ સર્વોત્તમ જણાશે. ગોપીઓના હૃદયનો સાવ જેટલો ચાદી રીતે એમાં આપેલો છે તેવો ખીજમાં જણાશે નહિ. દશમસ્કંધનો તેટલો લાગ આ ગીતા આગળ પ્રીકરો લાગે છે.

પ્રેમાનંદની પ્રથમ કૃતિ સંપૂર્ણ દશામાં પ્રાપ્ત થઈ હોત તો એક ઉત્તમ કાવ્ય આપણને મળત. કવિ, મૂળ પ્રથમ કૃતિ પણ પૂરી કરી શક્યા નહિ તેમ જ દશમ સ્કંધ પણ પૂર્ણ કરી શક્યા નહિ. મને પ્રથમ કૃતિની જે પ્રત મળી હતી તેનાં આગળ

પાછળનાં પાનાં ફાટી ગયાં છે તેથી તે અધુરી છે. તેની ખીજી પ્રત શોધ કર્યા છતાં મળી શકી નથી. કવિએ આ પોતાના કાવ્યનું નામ શુ રાખવા ધાર્યું હશે તે સમજાતું નથી. કામદેવના પુનર્જન્મ સુધીની હકીકત આમાં છે. કવિ કાલિદાસે કુમાર સંભવમાં કામ દહન પછીની વાત મૂકી દીધી છે અને કુમાર-કાર્તિકેયની વાત જણાવી છે. પ્રેમાનંદને કહાય તેમાં ઉલ્લેખ લાગવાથી કામદહનની વાત સાથે કામજન્મની વાત જોડી શિવ અને કૃષ્ણ ચરિત્ર ગાવાનો પ્રયત્ન આદર્યો જણાય છે. તે રીતે સંકળના જોડી છે તે ખરે ઉત્તમ હતી, પણ તે પાર પડી શકી નહિ એટલું માત્ર ચોચનિય છે.

સામાન્ય રીતે પ્રજ્ઞના જીવન અને કાવ્ય સાથે ઘાઠો સંબંધ હોય છે. પ્રજ્ઞ જેવું જીવન ગાળે છે તેવું પ્રતિબિંબ કવિએ કાવ્યોમાં ચીતરી બતાવે છે. આ કારણે લીધે પ્રાચીન ગુજરાતી કાવ્યો આપણને કથા વાર્તા આજ્ઞાનો અને છુટાં પદો ગરબીમાં મળી આવે છે. ગુજરાતી પ્રજ્ઞનો જીવન વહેવાર ઘણો સારો છે. તેમાં તેઓની રાજકીય દશામાં પડતી ઘટ. તેઓના જીવનમાં કંઈ કૌતુકમય કે કુતુહલ કર્યું મળતું નથી. ગુજરાત જો કે તેના એતીવાડી અને અનાજાદિ ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિને લીધે હિન્દુસ્તાનની વાડી કે બગીચા અર્થશાસ્ત્રની દ્રષ્ટિએ કહેવાય છે છતાં પણ તેમાં આંખને ટાઢક વળે એવાં સદિ

સૌન્દર્યનાં-સ્થાનો ઘણાં જ અદ્ય છે, નહિ જેવાં જ છે. કવિ હૃદયને ચમકાવે એવાં ગિરિશૃંગો, પહાડો, બેસબેર વહેતી નહીના ઢાળાવો, વિશાળ સરોવરો કે વનો શુજરાતમાં નથી, કે ઉલ્લસિત કરે અથવા પીગળાળે એવો સમાજ વહેવાર નથી. પણ સર્વત્ર સાદુ નિયમિત, વેપારી જીવન દેખાવ કરે છે. જૂના કાળમાં તેમ હતું તેમ હાલમાં પણ તેમ છે. એટલે પશ્ચિમના કવિઓ જેવી કાવ્યકૃતિઓ આપણામાં કયાંથી જન્મ્યા? તેમજ રાજકીય વહેવાર પણ આપણા મંદ હતો, તેથી તેને અંગે પણ કાવ્યો રચાયાં નથી. વળી શૂરવીરતાનો અંશ જોનો વગેરેના સંસર્ગથી ક્યારનો એ નાશ પામી ગયો હતો તેથી તે રસનાં કાવ્યો પણ નથી. તે માત્ર સાદાં કાવ્યો આખ્યાનો વાર્તાઓ જ જુનામાં જણાયાં કરે છે. મનુષ્ય માત્રના હૃદયમાં રહેલો પ્રેમરસનો ભાવ લોક-લાજને લીધે સામાન્ય સ્ત્રીપુરુષોના હૃદયના ભાવ તરીકે બહાર નહિ પડતાં કૃષ્ણ ગોપીના નિમિત્તે બહાર પડ્યો છે, પણ તેમાં પણ કંઈ નવીન વિશેષતા કે ચમત્કૃતિ નહિ રહેવાથી તે પણ પછી ફીકકો લાગે છે. આ પ્રમાણે શુજરાતીઓની સામાજિક પરિસ્થિતિ હોવાથી તેઓના કવિઓનાં કાવ્યો પણ તેવાજ પ્રકારનાં છે. શાપાને રાજ્યાશ્રય નહતો તેમ તેના દ્વારા શિક્ષણ પણ અપાતું નહતું. એટલે જે કોઈ રચાતું તે સંસ્કૃતમાંથી શુજરાતીમાં

આણુવા અચત્ન કરતું. અને તેથી સસ્કૃત સાહિત્ય-
ના ષળનોરૂપ સમાયણુ, મહાભારત, કથા સરિત્
સાગર, પંચતંત્ર, હિતોપદેશ, લત્તુહરિનાં ચતકો
વગેરે ઉપરથી આખ્યાનો કથા વાર્તા સ્વાભાવિકતા
અને સ્તેમાં આવતાં પાત્રોના ચરિત્ર નિરૂપણમાં અત્ય
જીવનની છાપ જણાતી હતી. જુનાં કાવ્યો આ
વિચારે—આ દ્રષ્ટિએ જોવાનાં છે. પ્રાચીન કાવ્યમાળા,
કાવ્યદોહન અને આ કાવ્યસુધાનાં કાવ્યોની તુલના એ
રીતે કરવાની છે. સ્ત્રીઓના વિરહની લાગણી મહિ
ના, તિથિ અને વારો ઉપરથી જણાય છે. પ્રેમનું
દર્શન કૃષ્ણ ગોપીઓના સંવાદોમાં પ્રકટ થાય છે.
વીરરસનું ઝરણું સુધન્વા આખ્યાન અને અભિમન્યુ
આખ્યાન વગેરેમાં ઝરે છે.

ભક્તિ અને વેશગ્ય ભક્તોના પદોમાં દેખા દે
છે. સર્વત્ર આ પ્રકાર, એક સરખો જણાયા કરે છે.
એક અથવા બીજા પ્રકારે એકની એક જ વાત જ્યાં
ત્યાં વાંચનારને જણાયે. એમાં કદિ કવિત્વચક્ષિત
જ્યારે પ્રેમાનંદ, દયારામ વગેરે કાવ્યો રચે છે ત્યારે
પૂર્ણ ભક્તિમારી ઉઠે છે, અને તેથી આજ પછુ તેઓ
નાં કાવ્યો લોકપ્રિય છે. તેઓની કવિતા મોટે ભાગે
સર્વાનુભવ રસિક છે, પણ નિરૂપણ કરવાની શક્તિ
તેઓમાં હાલના કરતાં વિશેષ સારી છે. આજના
કવિઓમાં થોડા સ્વાનુભવ રસિક છે. પણ તેનું જે
અનુકરણ થોક બંધ થાય છે તેમાં તો કશો માલ

હોતો નથી. મોટે ભાગે અંગ્રેજી કે કોઈ અન્યદેશીય કવિની કવિતાનું અનુકરણ હાલના કવિઓમાં વિશેષ આગળ પડતું હોવાથી તેવી ભાવના નહિ ધરાવનાર જનસમાજના મોટા ભાગમાં તેઓ જુના કવિઓ જેટલા લોકપ્રિય થઈ પડ્યા નથી. એટલા માટે આ જુના કવિઓનો સમૂહ લોકોમાં પ્રિય થઈ પડ્યો એવી આશા છે.

નટવરલાલ ઈચ્છારામ દેસાઈ.

અનુક્રમણિકા.

પદ.	પૃષ્ઠ.
નરસિંહ મહેતા,	
ખાંડવોનું જુગલું.	૧
ખાંડવ ઘુત રમવાનેરે બેઠા,	
હાલસા મહિના.	૩
સખી કાતક માસે કૃષ્ણજી,	
ત્રિમાનન્દ ભટ્ટ.	
નંદાની બમર ગીતા	૫
તાપીદાસ.	
અભિમન્યુ આખ્યાન.	૩૦
નાગર.	
મનુષ્યા દેહ પામીને સાધન શું કર્યું.	૮૩
જીખમરામ.	
સાચા રનેલી હારિકૃષ્ણ બજી સે પ્રાણી.	૮૫
કળીર.	
બજન કરી લે રે, બજન કરી લે.	૮૬
કલ્યાણ.	
હા રે જોતો ટળ્યો રે ટેક અહંગાર.	૮૬
ગિરધર.	
અર્જુના આખ્યાન.	૮૭
ખાંડ પામી ખંડના, ત્યાં કેળાં કોણ માન,	

ગોવિંદરામ.

અસંત લક્ષણ.

ભગવાં કરીને શ્યામ બસાવે.

૮૯

પ્રાણી તને કોણે બમાવ્યો રે

શ્રીતમદાસ.

હરિભક્તની હાસી કરે.

૯૦

ભજન કરી, લે ભાવે રે.

૯૧

એવો અપરાધી કોણુ છે રે.

૯૨

રામ નામ તું રટ રે પ્રાણી.

૯૩

રસિયો બોમી છે ભાવનો.

૯૪

આનંદ મંગળ કરે આરતી. (આરતી.)

૯૫

વસ્તો.

હરિ ભજવાને રે, મનુષ્યા દેહ પરી રે.

૯૬

લટકે સોભાણી રે, ખાઈ હું તો-લાલને રે.

૯૭

લોક રસિયા રે લોક રસિયા,

૯૮

જમુના જળ ભરવા જતાં મારમ.

૯૯

હરિશ્ચન્દ્ર.

રેંટીયાનું પદ.

સુખી જોને રેંટીયો મારો રે,

૧૦૦

પ્રાગદાસ.

નિર્વાણી નિર્વાણી નિરખ નામ નિર્વાણી રે.

૧૦૦

રંગ લાગ્યો, રંગ લાગ્યો

૧૦૦

કુશરપુરી.

દિલ દરિયામાં ફેંપડી દીધી, (તંબુરામાં ગવાયું પદ.) ૧૦૧

મુકુંદ.

કપોતીની કહે છે કે, ૧૦૨

કૃષ્ણારામ.

તમે ગોવિંદ ગરીબ નીવાળ રે. ૧૦૩

જીવણદાસ.

સુરતા બાગી રે ત્યારે જમણા રે બાગી. ૧૦૪

'હાલ્ય મહિના' કાર્તિક મહિને કંપજ, મું કીધું રે. ૧૦૫

કૃષ્ણારામ વાકત.

શાંતિ પમાડે તેને તે સંત કંઠીએ, ૧૦૬

દુલ્લભદાસ.

સખી દુઃખદામાં ગયા કુલી રે, ૧૦૭

રત્નેશ્વર મપજ.

કૃષ્ણ વિરહના હાલ્ય મહિના.

સખી ચંદ્રનંદનને હું નયું. ૧૦૮

મીરાંબાઈ.

રામ રાખે તેમ રહીએ, ૧૧૯

હંકડું મહારાજ વૈકુંઠ, ૧૧૯

કોણ તારું છે સાચું. ૧૨૦

વારું મારા વીર રે. ૧૨૦

અમને મળાયા જી નંદલાલ રે. ૧૨૧

રામ સીતાપતિ તારી લેહ લાગી. ૧૨૨

હરજીયું લાગ્યો મારો નેહ રે. ૧૨૩

એ તે દિન ન જાન્યો તેણે મમ. ૧૨૩

હમ પરદેશી પંછી લોક.	૧૨૩
અપને બાલમકી બાત રે.	૧૨૪
ચામળીયા ચામળીયા હો.	૧૨૪
પહેલાં તો હું કાંઈ નવ જાણું.	૧૨૪
કનૈયો તારો જુનામાં કુદ પડ્યો.	૧૨૬
મન મોહ્યુ માથે.	૧૨૭
હું તો આવને સહીયર.	૧૨૭
મીઠરિ મીઠરિ મારી શી ગતી યરો.	૧૨૭
રાધાબાઈ.	
જોતો પીપુડો તે પગ ઘેર જાય.	૧૨૮
ગંગાબાઈ.	
મને રામ રતન ધન હુઠવા દો.	૧૨૯
શિવલક્ષ્મી.	
આત્માનો શો વિશ્વાસ.	૧૨૯
કવિના નામ વગરની કવિતા.	
શ્રી કૃષ્ણની બાલ લીલા.	
હજવા હજવા હેતમાં રે.	૧૩૧

પ્રાચીન કાવ્યસુધા.

ભાગ ૧ લો.

નરસિંહ મહેતા.

પાંડવોનું જુગટું.

૫૬.

(ગોખા ઠહે છે મુથુ સાહેલી, લાવ નાથને વહેલી વહેલી-
એ રાહે ગવાશે.)

પાંડવ છુત રમવાને રે જેઠા, જોશીઆળા સભામાં રે પેઠા,
પાંડવે લણ્ણુને ગણ્ણુ વિસાર્યું, જુગટું રમીને રાજ્ય
શુમાળ્યું.

હાર્યા હસ્તી ઘોડા ને ઠાઠ, હાર્યા હસ્તીનાપુરુષ રાજ્ય,
પછે પાંડવે વાત વિચારી, પછે હાર્યા તે દ્રૌપદી નારી.
ગદગદ કંઠે જોલ્યા રાજન, સતીને લાવે સભામાં જન,
એવું કહેતાં દુઃશાસન ધાયો, જઈ સતીનો પાલવ સાહ્યો,
સતીએ મનમાં તે વાત વિચારી, પાંડવ છુત રમતાં
જેઠા હારી,
ધાળે ધાળે અનાથના નાથ, મારી લજ્જા તમારે હાથ.

મારું તન ઉઘાડુરે થાયે, તમારું જાનાનું રત જાશે,
મેં તો દિશ દારકા નિહાળી, મારી વાંદે ન ચઢયા
વનમાલી.

હુરિનો ગરૂડ ગયો કંઈ ચારે, મારા કર્મનો આબ્યો પાર.
પછે કરમાં લાકડી સાહી, હુરિ આબ્યા દારકાથી માઈ,
સતીની ભીડે આબ્યા જગદીશ, બહેની ટાળો હુદીયાની રીસ.
આસન આબ્યું છે અવળે હાથ, આવી બેઠા ત્રિલોચન નાથ.
હુરિએ હાથે ઝાલી પચાળી, એતો ઓવારણું લે વારીવારી.
સાચું બોલોને મારા સમ, પાંડવ દુત રમતાતા કમમ,
પાંડવ દુત રમતાતા જ્યારે, હું તો નોતો દારકા ત્યારે,
એવું જાણું તો વેદલો આવું, બહેની થાતો કલેશ શમાવું,
એને કેશ ઝાલીનેરે તાણી, કુદ સજામાં ધારી કહેવાથી,
હું તો ધુશકે ધુશકે રાઈ, મારી વહારે ન ચઢયું કોઈ
કર્ણ દ્રોણ જેવા રહ્યા જોઈ, હું તો ભરી સજામાં રાઈ
દુઃશાસને ચીર મારાં તાણ્યાં, રાજા ધર્મે નજરમાં ન આણ્યાં
એ તો કહેવાય છે રાય ધર્મ, મારી વેળાએ યયા અધર્મ,
પવનસુતે તે બળ દાખવીયું, રાય ધર્મે તે વહાર ન કરીયું,
હું તો પાંચ પતિનેરે પાગી, સહુકોને અઠેકો સ્વામી,
કડીઆરો ત્રીયાનેરે પાળે, રાંકે રંગી રંગીને ખવડાવે,
પાંચ બેઠાં લોપી મારી લાજ, મારી વાંદે ન ચઢયા
મહારાજ.

બહેની દૃઢ રાખોને રે મન, આંસુ લુએ છે જગજીવન,
જેણે તાણ્યા તમારા રેચીર, તેના હાથ કપાવું રાખો ધીર,
એ દુઃશાસનના હાથ કપાવું, બહેની વીર તમારો કહાવું.

એના સોએ સાથીને સંહારું, શિર રણમાં રડવડું રે દેખાડું,
જેની સ્ત્રી સૂરજને નવ જોતી, તેને હોઠાડું રણમાં રેતી,
સતીની લીડે આવ્યા જડવીર, ત્રાગે ત્રાગે તે પૂર્યા ચીર,
જયારે મળ્યા નરસિંયાનો સ્વામી, સતી દ્રોપદી આનંદ પામી.

દ્વાદશ મહિના.

(સીતાજીના મહિનાના રાત્રે ગવાશે.)

સખી કાર્તિક માસે કૃષ્ણજી, મૂકી ગયા રે મહારાજ,
રૂદન કરે રાણી શધિકા, નેત્રે આંસુની ધાર,
હરિ રવના હૈડું સુઝાય છે,
પાપી પ્રાણુ ન જાય, લોભી જીવડો ન જાય,
શું રે જીવું સંસારમાં.
માગશર મહિને માન્યું નહીં, મારા મોહનલાલ,
સેજલડી રે શૂંની પડી, પ્રભુ વિના કેમ રેવાય. હરિ.
પોષ મહિને પેખ્યા નહીં, જ્યોત્ષાજીના કા'ન,
અધવચ મૂક્યાં આ સમે, રડવડાં રે વન. હરિ.
મહા મહિને મહારાજને, તેડી લાવો રે ઘેર,
નયણે નિર્મુ મારા નાથને, થાય લીલા રે લેહર. હરિ.
ફાગણ કૂંડ્યો રે હે સખી, કૂંડ્યો કમળાનો કંથ,
હૈયામાં હર્ષ છે ઘણો, કેમ ખેલું વસંત. હરિ.
ચૈત્ર માસે ચિત્ત ચાલે નહીં, નવાં પહેરવા ચીર,
સ્વામી વિના શબ્દગાર કેમ સજી, કેમ સોહાવું ચરીર. હરિ.

વૈશાખે રે વન મોરીયાં, મોરી દાડમ દ્રાખ,
 કોયલડી રે ટુકડા કરે, પાકી આંખાની સાખ. હરિ.
 જોઠ માસે રે રવિ તપ્યો, વાય અતિથય લૂખ;
 ભીતર ભડકો યદ રહ્યો, દોષ જાણે ના દુઃખ. હરિ.
 અષાઢ મોસં ભલે આવીયો, વરસે ઘન ઘનધોર,
 ચહુ દિશ અમઠે રે વીજળી, મધુરા ભાલે રે મોર. હરિ.
 શ્રાવણ વરસ્યો રે સરવઢે, વીજલડી બહુ થાય,
 ઠંડિન હૈયાના રે કહાનણ, દુઃખ અળગાં ન આવ. હરિ.
 ભાદરવો ભર ગાળ્યો, વરસ્યો આરે રે પાસ,
 ન્યાં જોઈ ત્યાં જળ ભયે, વધ્યાં દુઃખનાં રે ઝાડ. હરિ.
 આસો માસે હરિ આવીયા, આબ્યા અળખાની પાસ,
 આશા પુરી એણે મનતણી, વહાલે રમાડયાં રાસ. હરિ.
 બાર માસ પુરા થયા, આબ્યો અધિક માંસ,
 કર જોડી કરે વિનતી, ગાય નરસૈયોદાસ.^૧ હરિ.

૧ મંવત ૧૮૯૩ માગસર સુદિ ૧૪ ની લખેલી ચોપ-
 ત્રીમાંથી આ મહિના શુદ્ધ કરીને ઉતાર્યા છે.

પ્રેમાનન્દ ભટ્ટ.

ન્હાની ભ્રમર ગીતા.

કડવું ૪૧ મું—રાગ રામભી. ૫.૫. ૪

શ્રી શુક જોડ્યા સાંભળ રાયજી, શ્રી હરિ ઠેરી કહું તે કથાયજી
વસુદેવ મનમાં વાત વિચારેજી, રામ કેશવને થયાં વરસ અ-
ગીયારજી.

હાજી.

અગીયાર વરસને જાવન દિવસે, પ્રભુ પધાર્યા ઘેર,
ઉપવિત સમયની પ્રાપ્તિ થઈ, હવે કહું તેની પેર.
પછે ગર્ગ ઋષિને તેડાવીયા, વસુદેવે વેગે કરી,
વસુદેવજીને વાંચી આપી, રામકૃષ્ણની જન્મોતરી.

* ગુજરાતી પ્રેસના શેડ નટવરલાલ ઇચ્છારામ દેસાઈ
ખી. એ. પાસેના એક હસ્તલિખિત કાવ્ય ઉપરથી કવિ
પ્રેમાનન્દ કૃત આ ન્હાની ભ્રમરગીતા ઉતારી પ્રસિદ્ધ કરવામાં
આવી છે. આ હસ્તલિખિત કાવ્યના આરંભનાં, તેમ છેડાનાં
કેટલાંક પાનાં ફાટી જવાથી કાવ્યનું નામ હામ વગેરે જ-
ણાતું નથી. તેમ જ ભ્રમર ગીતા વિના જાણીતા કોઈ પણ
કડવામાં કવિનું નામ પણ નથી. તો પણ કાવ્ય વાંચી જોતાં
તે પ્રેમાનન્દ સુત કવિ વલ્લભ કૃત સ્તીશમ્ભાખ્યાન નામના
કાવ્ય જેવું જણાય છે. તેથી વખતે તે કાવ્ય પણ આ હોય.

આ ન્હાની ભ્રમર ગીતામાં મંગળાચરણ નથી, તેમ
કવિ પ્રેમાનન્દ કૃત મ્હોટી ભ્રમરગીતા (ભ્રમર પચીથી)

અતિ શુભ કૃષ્ણ સાંભળી, વસુદેવ મન આનંદ,
 વૃષભને ઘેર ચંદ્ર તેથી, હવા ખાલમુકુંદ.
 ઉપવિત મુહૂર્ત માધ સુદિ, પંચમીને શુક્રવાર,
 રેવતિ રક્ષ સોહામણૂ, યોગ વૃદ્ધિ ષણકર્ણુ સાર.
 સ્થિર લગ્ન વૃષભ સાધીયું, શુક્ર બ્રહ્મ કેંદ્ર ત્રિકોણ,
 બુધ શશી^૧ શુભસ્થાન પામ્યા, અતિ ળળ તેનું પોણ.
 ઉપદેશ શુક્ર ગંગે કર્યો, એમ ગાયત્રિવૃત આશ્રમ થયા,
 બ્રહ્મ તેજ તે વૃદ્ધિ પામ્યું, બ્રહ્મ ઈર્મ કરે રહ્યા.
 પછે વેદાધ્યયન કરવા કાળે, યથા તત્પર શ્રી હરિ,
 વસુદેવે દાન અનંત કીધાં, પરમેશ્વર પ્રીત્યે ધરી.
 પછે અમૃત ધેનુ સવત્સી, સાલંકૃત કરી અંબાર^૨ ધરી,
 પૂર્વ સંકટપ સીદ્ધ કરવા, બીજરને અર્પણ કરી.
 પછે વિદ્યાધ્યયન કરવા કારણ, અવતિપૂરમાં^૩ ગયા,
 સંદિપ સરખા સુરશુક્ર તેના, આશ્રમે જઇને રહ્યા.
 ત્યાં વડો વિદ્યાર્થી ભષિ સુદામા, નામે તે કાહાવે સહી,
 પાઠ લેવા કારણે, રામ કૃષ્ણ બેહુ આવે તહી.

સાથે સરખાની જોનાં તેમાં સહજ ફેરફાર માલમ પડે છે.
 મ્હોટી ઇમરગીતામાં ઉદ્ભવજીએ, જોખીઓને આપેલો વેદા-
 તનો ઉપદેશ, આ ન્દાના કાવ્યમાં મણો જ ઘોડો છે.

એમ અનુમાન થાય છે, કે કવિએ પ્રથમ આ ન્દાનું
 કાવ્ય રચી, પાછળથી તેમાં વધારો કરી મ્હોટું કર્યું હતો.
 આ ન્દાના કાવ્યનો મંબંધ બેસાડવા માટે, મ્હોટા કાવ્યનો
 ચોડાક ભાગ અને આવ્યો છે.

સાથે સ્વર જાંધી ત્રણે, તે કરે વેહની ધૂન,
 એક સાથે શયન કરતા, હરિ હજાધર ને મુન.^૧
 એક દિવસ સમિધ લેવા, ત્રણે જણ વનમાં જાય,
 ગુરપત્નીએ લેઈ ચણા આપ્યા, ભક્ષ વિધિ કરવાય.
 તે સુદામાએ છેડે જાંધ્યા, હરિ હજાધર જણે નહીં,
 વૃદ્ધિ વનમાંહે થઈ, ધનધન્ય અતિ ઘોરજ થઈ.
 સુશબ્દારા થઈ તાંહાં, જળ થયું ચોપાસ,
 વૈકુંઠ ઋષિ સાથે પડીયા, વૃક્ષ ચડીયા અવિનાશ.
 તે ચણા ભક્ષ કરે ઋષિ, તેના હાંત કડકડ-ચાય.
 સામા રહીને તે ઋષિને, પૂછે છે જાદવરાય,
 કાંઈ ભક્ષ કરતા છો મુનિ, અમ ક્ષુધા^૨ પ્રકટી અતિ ઘણી,
 કાંઈ વેહેંથી આપો મને કરી, યાચના ત્રિમુવન ધણી.
 ત્યારે સુદામા કહે શીત^૩ લાગ્યું, તેણે કરી હાંત કડકડે,
 ખાવાનું નહીં પાસ મારી, માગો તે કાંહાંથી જડે.
 હસીને કહે શ્રી હરિ તમે, દારિદ્ર દીસો ખરા,
 એમ મિત્રદ્રોહી થયા તમે, અમે માગ્યું નહીં જાહુ વરાં.^૪
 રાત આખી રહ્યા બેસી, શરીર પીડયાં શીતથી,
 પ્રાતાઃકાળે ગુરૂ પધાર્યા, શોધવા અતિ પ્રીતથી.
 રામકૃષ્ણને હૃદયે ચાંખ્યા, પાંખ્યા છો અતિ દુઃખ ધણું,
 મસ્તકે હાથ ફેરવીને, વાત્સલ્ય કીધું અતિ ધણું.
 રામકૃષ્ણ ને ઋષિ સુદામાને, તેડી ઘરમાં આવીયા,
 પત્નીને કહે કેહેર કીધો, ચાંને વનમાં ચલાવીયા.
 અતિ હર્ષ ગુરૂને મન થયો, ભણાવે વિદ્યા એહ,

ચોથેક દહાડે ચૌદ વિધા, લાણ્યા જાને લાઇ તેહ.
 પછે પત્ની પ્રત્યે કહે ગુરુ, રામકૃષ્ણ મોટા કે સહી,
 મર્ણ પાંગ્યો પુત્ર તેને, માગજે લાવો અહીં,
 તત્કાળ આંણી આપશે, એને વિશ્વમ કાંઈ થાયે નહીં,
 ગુરુ દક્ષિણા માગજે તું, તુજ પાસ હું મોકલૂં કહી.
 પછે સકળ વિધા સીદ થઈ, ત્યારે ગુરુ ચર્ચે નમ્યા,
 આજ્ઞા લેવા આવી ઉભા, ગુરુને મનમાં ગમ્યા.
 ગુરુ દક્ષિણા માગીએ, જે માગો તે આપું અમો,
 સંકટપ વિકટપ મન રજો કરતા, મારા સમ જો ગુરુજી તમો.
 ત્યારે ગુરુ કહે હું શું માગું, ગુરુપત્ની કહે તે આપજો,
 ઘણું કદ પામે ગૃહીણી, તમો તેહના દુઃખને કાપજો.
 ગોરાણીને ચર્ચે લાગ્યા, ગુરુ દક્ષિણા માગો માય,
 જે માગશે તે આપીશું, રજો ધરો મન ચિંતાય.
 ગુરુપત્ની કહે તમે માગ્યું આપો, સૂણો મારું વચન,
 સસુદ્ર જળમાં પૂત્ર જુડયો, તે આંણી આપો તન.
 તત્કાળ બેઠા રથે ચડી, શ્રીકૃષ્ણ ને બળદેવ,
 સસુદ્ર કાંઠે આવીયા તે, ક્ષણ એકમાં તત્ખેવ.
 ત્યાં આવ્યા દીક્ષ કૃષ્ણને, ત્યારે સસુદ્રે પૂજન કરી,
 આજ્ઞા આપો દાસને, શે કરણ આવ્યા શ્રી હરિ.
 ત્યારે કૃષ્ણ કહે ગુરુપુત્ર મારો, લેહર તારીમાં લય થયો,
 લાલ્ય વેગે તેને અહીં, એમ ઉત્તર શ્રી હરિએ કહ્યો.
 ત્યારે રતનાગર કહે શ્રી હરિ, મ.રી પાસે તે નથી,
 પંચજન્ય છે અમુર સુજમાં, પૂછો તેહને સર્વથી.

તત્કાળ જળમાં નંખાવી, તે અસુરને હેલાં^૧ હુણ્યો,
 છે ખોળ્યું ઉદર^૨ તેહનું, પુત્ર ગુરનો નવ જડ્યો.
 છે શંખ કરમાંહાં ધરીને, પ્રભુ પોતે બહાર પધારીયા,
 તગદીશ રથ ઉપર ચડીયા તે, જમપુરીમાંહાં આવીયા.
 ઈંખ ફૂંક્યો શામળે, ઘન ઘોષ તેનો સાંભળી,
 ભરાય આવ્યો હાથ ભેડી, સ્તુતિ કરે ધણું મન રળી.
 તહારાજ મુજને પવિત્ર કીધો, ઈર્ષન દીધું દાસને,
 અપરાધ મારો ક્ષમા કરીને, દીલજો મને આસને.
 ચારે કૃષ્ણ કહે ગુર પુત્ર મારો, સદન^૩ તારે આવીયો.
 શબ્દ તેને ઉતાવળો તું, ગુર દક્ષિણા અર્થે ચલાવીયો.
 જમરાયે લાવી મૂક્યો તેને, કૃષ્ણને સાંખ્યો સહી,
 રથે બેસાડી લાવ્યા ઘેરે, ગુરપત્નીને આપ્યો જઈ.
 ગુરને જઈ ચલ્યું લાવ્યા, વળી આજ્ઞા કીજીએ,
 જે માગો તે આપૂ તમને, મન વાંચિતને આપીએ.
 સંદિપ જપિ કહે સર્વસ્વ પાંખ્યો, કૃપા શ્રી હરિ રાખજો,
 અપરાધ અજણે થયો હશે, સર્વ શ્રી હરિ સાંખજો.
 હાથ મૂકી મસ્તક ઉપર, શમકૃષ્ણને એમ કહે,
 સામાજ્યને તમે પાંખ્યો, કો સમોવડ તમ નહોં રહે.
 પગે લાગી રથે ચડયા, અનંદ પાંખ્યા મન ધણું,
 મેઘતાલે રથ ચલાવ્યો, ચોલા તેહની શી ભણું.
 મથુરાપુરીમાંહાં વધામણી, ગોવાળા લાવ્યા જે સમે,
 ઉઘસેન વસુદેવજીએ, ઉચીન આપ્યું તે સમે.
 ઘેર આવ્યા બાલ જાને, તાર મતને જઈ નમ્યા.

ઉઝસેનને પ્રણામ કીધા, નગર લોક આવી નમ્યા.
 પછે એકાંતે બેઠા શ્રી હરિ, ગળભદ્ર ઉપવને ગયા,^૧
 ત્યારે સંભાર્યા નદ જયોદા, સુખ અતિ મન આતુર થયા.
 વળી સંભાર્યા સહુ ગોપને, વન વેળું નાદ તેને સહી,
 પછે કુંજ હીલા સાંભરી, ત્યારે ધીરજ પ્રમુને રહી નહી.
 ગોપી જનનો રનેક તેતે, સંભારી શ્રી હરિ,
 અતિથય ઉદ્દેગ^૨ પાંચા, ઉદ્ભવ તેડયા અધ કરી.
 તત્કાળ ઉદ્ભવ આવીયા, તેણે દીઠ હરિ શોકે ભર્યા,
 પછે વિનય કરીને પૂછે ઉદ્ભવ, શ્રી હરિ શું સાંભર્યા.
 વદન સૂકે શોકથી, નિશ્વાસ મૂક્યો નાથજી,
 બેસરૂપ દેખી દાસનું તો, હેકું જાયે હાથથી.
 ઠહો કારણ શું છે સ્વામી, મને કાંઈ સૂઝે નહીં,
 (ત્યારે) હરિ ઠહે પ્રજ્ઞની વિનતા, હૃદય ચડી આવે સહી.
 મને સ્નેહ તેહનો સાંભરે, માફ ધીરજ રાખ્યું નવ રહું,
 એ ઠહ મુજને થયું મોટું તૂ વિના કાઢોને કહું.
 તે અદર્શન^૩ થઈને આવ્યો, વલવલે તે ગોપિકા,
 અઘટતું કીધું ઘણું મેં તે, સ્મરે અવશ્ય પોતિકા.
 જો તે સમે તેને દેઉ દેખા, તો આવવા મને કે નહીં,
 કદપાંત કરે તે કામિની, નિશ્ચે મરે, જીવે નહીં.
 તે વિંહુ વ્યાકુળ થઈ પરયાં, જઈ જુઓ હોય કાંઈ જીવતી,
 મમ સંદેશે શાંતિ કરે જાઈ, એ છે મારી વિનતી.
 ત્યારે ઉદ્ભવ ઠહે વિનય કરી, પ્રભુ એ તો માફ કામઠે,

૧ ખરૂં જોતાં અહિંથી બમરમીતાનો આરંભ થયો
 જાય છે. ૨ કદેચ શોક. ૩ જાનો, ગુમ.

હવે શોક તજવો નાથજી, કહી ગોમુજ આલ્યા તે પછે,
રથ ચડીને થયા તત્પર, હરિ ચર્ણ વંદી કરી,
સાયંકાળે આવ્યા ગોમુજ, નંદ કહે આવ્યા હરિ.
રથ થકી જ્યારે ઉતર્યા ત્યારે, ઉદ્ધવને દીક્ષા સહી,
નંદ જઇને લેટીયા ત્યારે, જશોદા આવ્યાં તહીં.
ઉદ્ધવજીને આતિથ્ય કીધું, ખાંત સર્વ કરી,
સભ્યા રૂડી સમારીને, ત્યારે ઉદ્ધવ બેઠા ત્યાં જઇ.

વલણ.

જઇ બેઠા ઉદ્ધવ સેજ ઉપર, પછે નંદ આવ્યા હિત ધરી,
જશોદાજી આવીયાં તે, વિનય કરી પૂછે સહી.

કહણું ૪૨ મું—રાગ કાલેરો (કહણું ૧ લું.) મ.પ.૭

નંદજી કેહેરે તમે સુણો ઉદ્ધવજી, હરિએ શું કીધુંરે,
મુજને કહ્યુંરે તમે ગોમુજ પધારો, એમ કહીને આલિં-

ગન કીધુંરે—નંદજી

એ સંસારની માયા ખોટી, આજ મે જાંણી વાહાલારે,
કૃષ્ણરે જ્યારે મુજ તરછાડ્યો, ત્યારે ધરવા મનોર્થ

કાલારે—નંદજી.

મુજને એનો ભરોસો ભારે, જે ધરડપણ પાર ઉતરશું રે,
તે રે સર્વે ઠેકાણે લાગ્યું, હૃદયે તો રોઇ રોઈ મરશું રે.

નંદજી.

શું પરાક્રમ કહું એ પ્રભુ કેરાં, હૈડું આવે ભરાઇ રે,
અતિ સુખ આપ્યાં અમને તો, શું કહું મુખે ગાઇ રે.

નંદજી.

વાયુ વૃષ્ટિ અનલથી' ઉગર્યા, અમ્બર તણા ભય મોટારે,
અતિશે સ્નેહ જણાવ્યો અમને, તે સર્વે થયા જોટારે.
નંદણ.

ઈદ્ર અહીનાં માંનને માંડ્યો, જમના નિર્વિષ કીધારે,
વરુણ પાંધનથી મુજને મૂકાવ્યો, શિક્ષા તેહને કીધારે.
નંદણ.

કામ કામ એણે ગોકુળ રાખ્યું, અતિ ઉત્પાતથી મરતું રે,
તે રે પ્રભુએ કેમ કર્યું ભાઈ, આવું કામ જે નરતું રે.
નંદણ.

શુભ ગોવિંદના સંભારીને, વજ્ર હૃદય નવ કાટે રે,
ઉદવણ શું કહું હું તમને, કાં ન માર્યા હરિએ હાથે રે.
નંદણ.

એવે સમે જયોદાજી આવ્યાં, યોદ્યાં તે વેણુ વિચારી રે,
વસુદેવે અમને દાહ દીધો, માર્યા હાથ કટારી રે,
જયોદા કેહે તું સાંભળ વીરા.

પુત્ર અમારો સહુ કોઈ જાણે તણુ ભુવનમાંહાં વાતરે,
ભાટ પાંડિજન પ્રાણણુ એની, સાક્ષી પૂરે સાક્ષાત રે.
જયોદા.

કામકાજ મેં સર્વે તણ્યાં, એ પૂઠે દિવસો જોયા રે,
મહા કળે ઉછેર્યો સૂતને, સુખ અમારાં જોયાં રે.
જયોદા.

પ્રાતઃકાળે હું ધેનુ દોહીને, પાતી હુતી નિત ઉડી રે,
વલોણાં વલોવીને માંખણુ આપું, તે વાત થઈ સહુ
જાણી રે જયોદા.

અંપેલ^૧ ચોળી સનાંન કરાવું, ઉણ્ણાદક^૨ સડ સેહેતે રે,
ખાન ખાન કરાવતી એને, તે વિસર્યો તે અલોહેતે^૩ રે.
જયોદા.

રોજ તો ભાજન^૪ ગોળી ફાટે, માંખણ લેઇ જાય નાશીરે.
ને ખવડાવે માંદલડાંને, એવી તો એની હાંસીરે. જયોદા.
જમવા તેડું તો નહીં આવે, રીસાઇ જાય ખાર રે,
તેની પૂઠે ફરતી હીંડું, આવો દેવ મોરાર રે. જયોદા.
નંદ બેસી રહે જમવા અર્થે, તેને નહીં ગમે ફાવે રે,
કાલાવાલા તે કરતાં વીરા, રમવું મૂકી નહીં આવે રે.
જયોદા.

અનેક પ્રકારે અમને રંજાડે, ફરે બહુ તે પેર રે,
અંદ્ર કહે ચૂંટીને આપો, એણી પેરે કરે કહેર રે.
જયોદા.

પૂત્ર બાંછીને સ્નેહ સાંખ્યો, એવી એની કરણી રે,
ધરમાંની વાત શુદ્ધની તે, બહારે કરે વરણી રે. જયોદા.

વલણુ.

બહાર કરે વાત વરણી કરી, એવાં એનાં એન રે,
અંતે ગયો મૂકી રાતાં, તેણે ફૂટ્યાં અમારાં નેન રે.

કહવું ઇડ મું-(કહવું ૨ જી) રાગ સામેરી. ૧

એમ દંપતીનું દુઃખ બાણી, ઉદ્ધવજી બોલ્યા વાણી,
તમે આત્મજ્ઞાન વિચારો, કૃષ્ણ ક્યાં થકી પુત્ર તમારો.

૧ અંપાના ફૂલનું તેલ. ૨ ગરમ પાણી. ૩ અળણું.

૪ વાસણુ.

ઢાળ.

ક્યા થકા એ પુત્ર તમારો, ચૌદ લોકનો રાજ્યો,
 રયામલીઓ એ શહુર સિંધા, જેની નાલિથી બ્રહ્મા થયો.
 દેવાંગના ને શારદા, તે પામે નહીં માતાપણ,
 તે પ્રભુને પુત્ર કહેતાં, ંધન છે બાઈ તમ તણ.
 આઘ મધ્ય ને અંત જેનો, પાર કે પામે નહીં,
 તે કાણ પ્રકારે જ્યોદા, તું કૃષ્ણની માતા થઈ.
 એને દેવકીએ નથી પ્રસન્ન્યો, તમે જિછેયો નથી,
 એ ઉપદેશ માની પુત્ર લાવને, તમે તમે સર્વથી.
 દાણ એક માત્ર અજગો નથી, એનું સ્વરૂપ અંતરમાં ધરી,
 જગત પિતા બાઈ પુત્ર કેનો, ગીથ્યા વિયોગે શુ રહો.
 એ સ્થાવર જંગમ રહ્યો બ્યાપી, એનું રૂપ હૃદીયામાં ધરી,
 એ પૂર્ણ પુરુષોત્તમ બ્રહ્મ જાંણી, પુત્ર લાવને પરહરી.

કહવું કે છું-રાગ રામમી.

વળતી જ્યોદા બોલાયાં, ઉદ્ધવ સાંભળો રે,
 અમે અજ્ઞાનીનાં મન તે, કાળો કામળો રે.
 તેને ન-ચહે બીજો રંગ કે, પહેલી રયામતા રે,
 અમે શુણ્ણ હીણાં ગોવાળ, જ્ઞાન નથી પાંખતાં રે.
 એને તમે કહો પરિબ્રહ્મ, બ્રહ્માદિક નવ લહે રે,
 હું કેમ આંતું વિધાસ, બાંધ્યો મેં અનુબદ્ધે રે.
 પ્રસવવાનો તે કાળ, અને ઘટાં દોહલો રે,
 તે મેં રાખ્યો દશ માત્ર, ગર્ભમાં વિહલો રે,

એને પોઢાડ્યો મેં તો પાળણે, ગાતી હાલરું રે,
હું તો તે સુખને સંભારી, રોધ રોધ મરું રે.
(હાં રે) સોને મઢીયો શાહુલ નખ તે, હેડે હોંચતો રે,
સુખ ઉપર આવતા કેશ, આંખડલીમાં વારતો રે.
એ તો જળમાં ભરતો મૂઠ, દેખી ચંદ્ર ખીજતો રે,
જ્યારે વહતાં એ માંજર, કોટે આવી વળગતો રે.
એના કુંડળનાં પ્રતિબિંબ, પડતાં ગોરા ગાલમાં રે,
લઘુ ચર્ણ ચાલતો ચાલ, આ પરસાળમાં રે. ✓
(એ તો) ગોવિંદ બોલતો શુંગણું શુંગણું, સુખ ભરું
માટીએ રે,

પ્રભુ તે સુખને સંભારી, હૃદીએથી ક્ષાટીએ રે.
એને ધુધરીઆલી ગોફણી, લટકે નથનું મોતી રે,
એ તો ઠમક ઠમક ચાલતો ચાલ (ત્યારે) પુઠ વાળી
હું નેતી રે.

એ (તો) રડતો ખંચતી ધુધરી, પગની પાંનીએ રે, //
તેને તમે કહો પરિવ્રજા, અમે કેમ માંનીએ રે.
જો એ તણુ ભુવનનો નાથ, (તો) ચારે કેમ ગાવડી રે,
માટે એ માહરો પુત્ર, એની હું માવડી રે.

કડવું. ૪ થું-રાગ રામખો. જા.પ. ૧૧

વાતડલી ઠરંતાં રે, રાતડલી વહી ગઇ રે,
હુરિ શુણ ગાતાં, ના આવ્યો પાર;
ચરિત્ર ભણંતી રે, વિરહે બ્યાધુળી રે,
ઘેર ઘેરથી નીકળી મજ વાર.

વાતડલી.

ત્રેમનાં વચન રે, મહીઆરી તણાં રે,
 સાંભળી ઉદ્ધવ ધરતા કાન;
 ધગ્મિલને વારી રે, દોહોતી ધેનને રે,
 ધરતી ધણીધેરનું ધ્યાન. વાતડકી.

તાંણુતી વલોણાં રે, શુણુને સંભારતી રે,
 ખળકે કંકણુ ચુડલો હાથ;
 ચરિત્રને ગાતી રે, ચતુર્ભુજ કેરડાં^૧ રે,
 ગોપીએ પૂજ્યા ઉભિયાનાથ. વાતડકી.

કમકે ને કાંખી રે, કાંઠર કમકતાં રે,
 ધમકે ધૂધર અણવટ વેહેડ,
 વાહાણું વાતે રે, ગોપી સહુ નિસરી રે,
 કે ભરવા જમના જળની હેલ. વાતડકી.

રથ એવે હીઠા રે, નંદજીને આંગણે રે,
 પપડી તેને પેટડીયામાં ફાળ,
 વળી શનિ પાપીએ, આંહી આવીયો રે,
 અકૂર અમારા જીવનો કાળ. વાતડકી.

પ્રાણ અમારા રે, પ્રથમ તે લેઈ ગયો રે,
ફેરા શું લેવા આવ્યો દેહ,
 આપણુ સૌ મળીને રે, સખી એને મારશું રે,
 છા છા એકલો આવ્યો એહ. વાતડકી.

(કે) સૂણી ધસી આવ્યા રે, ઉદ્ધવ આંગણે રે,
 ગોપીએ જાણ્યા જાદવરાય,

પ્રેમાનંદ પ્રભુએ રે, મુજને મોકલ્યો રે,
ગોપી લાગ્યાં ઉદ્ધવને પાય. વાતડલી.

કડવું. ૫ મું-રાગ ભાર. ૧૫-૫-૧૨

(પછે ઉદ્ધવ બોલ્યા વાણી, ગોપી સુણને સહુ ચિત્ત આંણી,
હું તો શ્રી મથુરાથી આવ્યો, બાઈ ક્યામ સંદેશો લાવ્યો.
મને મોકલ્યો શ્રી મહારાજે, કહું પ્રકટ ચાની છે લાજ,
હરિહર અહીં મન ને ત્યાં છે ગાત્ર, નથી વિસરતા ક્ષણ માત્ર.
ગોપી ગોપી તે કરતા હીંદિ, ઘણું વેડું તમારો પીડે,
અંખનામાં જપે તમ નામ, ઘણું વિકળ સુંદર ક્યામ.
તેને તમ વિના કળ નથી પડતી, વૃષભાન સુતા હૃદયે-
અડતી,

તેનું મન ઘણું તમમાં લીન, જેમ જળવિના તલપે મીન.
સુણી મજ વનીતા ઘણું હાંપી, લાગી વાત તે સમણા
સરખી,

ઝાલી ઉદ્ધવજીનો હાથ, હરિજન જાંણી લીડી બાથ.
પછે તેડીને ચાલ્યાં એકાંત, દીધું પૂજન શ્રીહરિ બ્રાત,
વળી પ્રીતે ચણેદક પીધું, ગણું માન ઉદ્ધવને દીધું.
વિપ્ર પ્રભુના સેવક જાંણી, પછે ગોપિકા બોલ્યાં વાણી.

કડવું ૬ હું રાગ ભાર. ૧૫-૫-૧૩

તમે વિકૃતજીના વીર, વીકૃત જેવા છે,
હારિ દીધા (રૂપે) જીવજીની જોડ, જોડે ગુણે કેવા છે.
બળભદ્રજી સરખા બ્રાત, તેમાં કાંઈ અંતર છે,
તમને કહી હરિજી વાત, પ્રીત નિરંતર છે.

ગોપી ગોવિંદજીની ગોઠ, વીધીધી વેગળી,
 તે તો આવી તમારે હોઠ, કેમ કહો મન રંગી
 માટે જાંણી જે તમ વિશ્વાસ, હુરિને આંચો છે,
 જોતું મેલી પોતાની લાજ, સંદેશો કાઢાંચો છે.
 માટે મૂકી કરો તમે વાત, ધીરજને આતંજી,
 અંગે સકળ હુરિનાં દાસ, નથી કેા જોમાં કુડી,
 અમ મથુરામાં વસે પ્રાણ, અહીં તન વળ્યો છે,
 માટે કેહેજો સહુ સંદેશ, નથી કોની લક્ષ્મી છે.
 અમને વજ્ર વિજેગ માર, કાળજે ઘા રે પડયા,
 અમે હાર્યા સોળ હજાર, દાસીના દાવ પડયા.
 તેના લાગ્ય તણો નહીં પાર, હાય તેને ચડયા,
 તેણે પૂજ્યા નંદ કુમાર, અમેથી દૂર પડયા.
 અમ પ્રાણ તણા આધાર, પાર નથી દુઃખનો,
 અમે તજ્યો સકળ સંસાર, તે બેઠો સુખનો.
 અંગે દુખીયાં હળધર વીર, કીધાં કપટ કરી,
 જઈ મથુરામાં મહાસજ, શુભ કંન્ધાને વરી ?
 તેને સકળ અંગે જોડ, રૂડો જેવી હીસે,
 તેને વરીયા શ્રી રણછોડ, અતિ ઘણું મન હીસે,
 જોણે જોઈ લાખ ટકાની લાજ, લુલી મળી લોભીને,
 રંક ઉપર રયામળીયો સૂર, માર્યો પેલા ધોળીને.
 અમે જાંણી આંચો વિશ્વાસ, મનથી દુઃખ તજ્યું,
 જેણે મેહેલ્યાં માને જાપ, તો અમારું શું રે ગણું.

અહીં હુતા શામળા સ્થામ, તાંહાં થશે ગોરટા,
 થયા મથુરામાં ચાહુકાર, કોણ કહે ચોરટા.
 જેલે આવી જમનાની તીર, ચીર ચોરી લીધાં,
 પછે ચડીને બેઠા કદંગ, અમને નશ કીધાં.
 પછે વનમાં તેડીને નાથ, રાસ રમાડીયાં,
 લીધી સકળ અમારી લાજ, પછે બહાર કાડીયાં.
 એમ પાખંડ કીધાં અનેક, શું કહીએ તમને,
 એનું નામ નહીં ચિત્ત એક, આજ તજપાં અમને.
 દીએ પાખંડીને દંડ, રાય કંસ એક હુતો,
 આજ નહીં કો પૂછનાર, પરમેશ્વર સુતો !
 શું કરે જશોદા રાંક, રોઈ રહી માવડી,
 જો રે હોય કો ખીજી માત, લેઈ જાય ચાવડી.^૧
 અમો મજવાતી સહુ નાર, દાસીને મૂકીને,
 કુબળામાં દીઠો સાર, વર્યા હરિ ચૂકીને.
 કહે વિરહ ભરીત^૨ નાર, નયલે નીર ચરે,
 પ્રેમાનંદ પ્રભુ શ્રી કૃષ્ણ, મનથી ના વિસરે.

કડવું ૭ મું. રાગ સોરઠી. મ. ૫. - ૧

મથુરા નાં હોય એ તો જમની નગરી, ફરી મળવાથી
 યયાં નિરાશ,
 ઉદવ આશા રી ત્રિકમની, ફેકટ પડીયાં પ્રેમને પાસ.
 મથુરા.

ઉમસેન મહા ધર્મોદ્ધ રાજ, ન્યાય કરે અદભૂતરે,
 ચિત્રગુપ્ત તે સત્યકી જાદવ, અકૂરિયો જમ દૂતરે. મથુરા.

૧ ચોરે, ચળતરે. ૨ ભરેલી.

અકરે ગોપી સહ વચ કીધી, હરીયો પ્રાણ કાઢાવડો રે,
કુળવંત ? કુળ જોતરણીમાં, વિશ્વાસઘાતી છુડયો રે
મથુરા.

અમો વિકળ થયાં વિનંગે, દાધ્યાં, તે બેટીને કાંઈ
નહીં જાણું રે,
પ્રેમાનંદ પ્રભુએ મોકલીયું શું, જમપૂરીથી આણું રે.
મથુરા.

૫૬ ૮ મું—રાગ સામેરી.

મોહનજી મથુરા જઈ વચીયા, પ્રીત ઉદવની દીડી રે,
પર ઘર લોભી લખી નહીં ચકીયો, ચાર અક્ષરની
ચીઠી રે મોહનજી.

ગામમાં પેસતાં કંન્યા પાંચે, જાળવી ના પડી પીઠી રે,
વર કાળો ને કુખડી કુખજ, લોક હસાવ્યા ઠીઠી રે.
મોહનજી.

ગોપીનાથ એને કાણુ કેહેશે, એણે વાળી તે હૃદની ચીઠીરે,
માંખણુ ખાઈ લીખ મગાવી, છાંય ગોકુળની મીઠી રે.
મોહનજી.

વલોવતાં નવનીતને^૧ લેતો, કરતો ગોળી અણી^૨ રે,
ગોવિંદ વિના એ ગોકુળમાં ગોક^૩ ન લાગે મીઠી રે.
મોહનજી.

પ્રેમાનંદના પ્રભુજી શમાવો, વિરહ તાપ અગીઠીરે.
મોહનજી.

કડવું ૯ મું—રાગ કાલેરો.

ઉદ્ધવ શું કીધું રે, એણે શામળીએ,
નિર્ગુણના શુભ સંભારીને, અંતરમાં પરજળીએ. ઉદ્ધવ,
કુટુંબ તે સઘળું વેરી કીધું, હરિશું માયા લાગી રે,
એ લોભી લોક થઇને ભેડાં, પરહરીયાં અમ અલાગી.

ઉદ્ધવ,

લાજ મૂકાવીને વચ્ચે હરી લીધાં, વપુ અમારાં જોયાં,
મનમાંન્યું પોતાનું કીધું, ગોવાળીએ વગોયાં. ઉદ્ધવ,
સાચી પ્રીત પ્રભુજીની જાંણી, શરીર અમારાં સાંખ્યાં,
પ્રાણનાથ પરદેશી થયા, તે તો કર્મ અમારાં કોખ્યાં.

ઉદ્ધવ,

શુભ વાત ઉઘાડી કરતાં, ઉદ્ધવ મરીએ લાગે,
શરદ સમેનું સુખ સંભારી, મનમાં અમારાં દાગે. ઉદ્ધવ,
જુઓને ઉદ્ધવજી આ ભમરો આવ્યો, કો એક સખી

શુભ ગાતો,

પ્રેમાનન્દ પ્રમુ પરમેશ્વર, નારીના શુભ ગાતો. ઉદ્ધવ.

કડવું ૧૦ મું—રાગ વસન્ત. ૧૫-૫-૨

હાં હાં લોગી ભમરાને હો ઉદ્ધવજી ભમતો ભાજો રે,
રખે સખી જંતુ કરી જાણે, ધૂર્ત કપટી એ કાજો રે.
લોગી.

જેટલા કાજા તેટલા કપટી, વિશ્વાસ કોનો નવ કરીએ,
કાજાની સંગે જો કરતાં, કો એક દહાડો મરીએ. લોગી,
જો જીલીએ^૧ કાળીના^૨ દ્રહમાં, તો ઉદ્ધવ અધવચ બોલે,

વિશ્વાસ આપીને કાળો કાપે, મસ્તક મૂકીએ જોળે. લોગી.
 ને કાળા કૈશને તેલે પોખીએ અંતે ધોળા થાય, રે.
 પંથી ને કુશળે ન આવે, જે કાળી રાતે જાય. લોગી.
 આ કાળો મધુકર કરે ચેષ્ટા, ને લેવા ઇચ્છે મકરંદરે
 કુસુમ ઘટા દેખી ગોકુળની, કરે નાંના વિધ કુંદ. લોગી.
 આજ નીરસ કુસુમ વૃંદાવન, મધુકર જા તું વનમાં રે,
 શિવ પ્રસાદિ કુસુમ વાસના, ખુંચી છે તુજ તનમાં. લોગી.
 તારું વદન અતિરક્ત થયું છે, સોકયનું કુમ કુમ લાગ્યું રે,
 તે રે દેખાડવા શું રે આંખો, મધુકર ને અહીંથી મન
 લાગ્યું, લોગી.

અમ પાગે^૧ શું ફરી ફરી લાગે, ધૂર્તકને નવ ધીરું રે,
 તુલ્યું મન સાંધ્યું કેમ જાયે, જેમ મોતી વચ્ચેથી ચીધું.
 લોગી.

ગોપ વધુ કહે ઉદ્ધવજીને, આ કાળાનાં કૌતુક નિર્જો રે,
 પ્રેમાનંદ પ્રભુ પરમેશ્વર છે, લોગી ભમરા સરખો. લોગી.

કલ્પ^૨ ૧૨ મું-રાગ ગાડી.

રાધા—

કૃષ્ણા કેહે છે કૃષ્ણને, સુણ્ય ભમરા રે,
 શું લાલ્યા ખટપટ^૧ વેશ, લોગી ભમરા રે.
 શકે આલિંગન નહ સોકયને, સુણ્ય ભમરા રે.
 મુખે લાગી કુમકુમ રેખ, લોગી ભમરા રે.
 હોય ચાર ચર્ણ જે જીવને, સુણ્ય ભમરા રે,
 તેનું પંશુમાં નામ ગણાય લોગી ભમરા રે.

તેને જ્ઞાન ન હોય પોતાતણું, સુણ્ય ભમરા રે,
 સુખ ધાલે ઉચિષ્ઠ માંદા. લોગી ભમરા રે,
 છે ખટ ચર્ણુ તારે વિષે, સુણ્ય ભમરા રે,
 માટે દોઢ પશુ તું કહેવાય. લોગી ભમરા રે,
 રાધા રૂપી ચંપકને પરહરી, સુણ્ય ભમરા રે,
 કીધો ધંતૂરે વિશ્રામ. લોગી ભમરા રે.
 આ મધુવન પ્રકુલિત ચર્ણુ, સુણ્ય ભમરા રે,
 તાંહાં પામીશ તું પરિમલ^૧ લોગી ભમરા રે.
 આજ નિરસ કુસુમ વૃંદાવનતણાં, સુણ્ય ભમરા રે,
 વનમાલી ન સીંચે જળ. લોગી ભમરા રે.
 છે શ્વેત માળા તારા કંઠમાં, સુણ્ય ભમરા રે,
 શું કુખળએ આપી એહ ? લોગી ભમરા રે.
 પ્રેમાનન્દ પ્રભુ તૂંને ઓળખ્યો, સુણ્ય ભમરા રે,
 તારો નિષટ ઓછો નેહ, લોગી ભમરા રે.

કંઠવું ૧૨ મું-રાગ માર. મ. ૫-૨૧.

ઉદ્ભવ—

તજો પાર્શ્વ કામ કીડા લોગ,
 સંદેશો શ્રી કૃષ્ણે કાહ્યાંયે, સાધો સહુકો યોગ. તજો.
 જેમ ઈંદુનાં^૨ પ્રતિગિંજળ બહુવિધ, પ્રયક્ પાત્રે થાય,
 જળ તરંગને કનક ભૂષણ, તેમ જગમાં જહુરાય. તજો,
 જેમ વસ્ર નાંના ભાતનાં પણ, વિચારે એક સૂત્ર,^૩
 તેમ જ્યાં જોઈએ ત્યાં રહ્યો વ્યાપી, એક જશોભતિ
 પુત્ર. તજો.

પાવક^૧ છે જેમ કાષ્ટમાંહે, જેમ દધી મધ્યે નવનીત,^૨
તેમ પ્રેમાનંદ પ્રભુ પરમેશ્વરને, ઝોળખવાનીએ રીત
તને.

કલ્પું ૧૩ મુ—રાગ સામેરી.

જોપિ—

યોગ કાઢાવ્યો રે, શ્યામળીએ યોગ કાઢાવ્યો રે.
કાઝયા ઉપર દુખડું રે, ઉદ્ધવજી લૂગ લાવ્યો રે. શ્યામ.
સંદેશાથી સંદેહ ટાળ્યો, પ્રીત પૂરણ કોણ જાણે રે,
વીંછી થઇ વામાને વળગ્યો, દયા કરી નવ આણે રે શ્યામ.
અમને અકૂરે કર્યા ભોગદાં, બેઠાં કૃષ્ણ વળાવી રે,
અકૂર અમારો શુર થયો, ગયો રાણ ચોળાવી રે શ્યામ.
એ યોગ જ્ઞાનનું મીસ કરી, અમને ઉત્તર દીધો રે,
સાધ^૩ પુરૂષના સ્નેહનો અમે, લાડાવો લીધો રે. શ્યામ.
ઉદ્ધવજી તમે ગામ પધારો, અમારી પુઠડી મૂકો રે,
કુખ્જાને જઈ યોગ-મજાવો, તમે રાંખને ફેંકો રે. શ્યામ.
આજ્યંતર^૪ અમને રહ્યો વ્યાપી, મારો મજનો વાહાલો રે,
શરીર અમારામાં કૃષ્ણ વિના, નથી કાંમ જ કાલો રે. શ્યા.
કાંના લગી જેમ કુંભ ભર્યો, તેમાં જળ કેમ માય રે,
નખ શીળમાં નંદલાલ વસે, યોગ તે નાં સમાય રે. શ્યામ.
ગોપી જનની ભક્તિ દેખીને, ઉદ્ધવનો જમ લાગ્યો રે,
ધન્ય ધન્ય માતાજી ભક્તિ તમારી, ઉદ્ધવ પાયે લાગ્યો રે,
શ્યામળીએ.

જે રે અવતારને આપો વિધાતા તો, આપજો ગોકુળ માંદરે,
પ્રેમાનંદ પ્રભુ કૃષ્ણને મળવા, ઉદ્ધવે માગી વિદાયરે, શ્યામ.

કહ્યું ૧૪ મું—રાગ મેવાડો. ૧૫-૨૫

હરિને કહેજો રે, હો હરિને કહેજો રે,
હરિને કહેજો એટલું રે,
હાં રે પોહોત્યો સદેશો મહારાજ.
મોસાળ ઉભડ્યું રે, મામાને મારીયો રે,
હાં રે ઘણી કુળને લગાડી લાજ.

ભાઈ જઈ કરેજો રે, હરિને એટલું રે,
ગોકુળ શું રે, હો વાહાલાજી તમ વિનારે,
હાં રે શુંની ચરે શામળીયા તારી ગાય.
ઘણું વલવડે હો, નંદ જશેમતી રે,
કેણુ વૃદ્ધને પાણી પાય. ભાઈ જઈ કહેજો રે હરિને.
દીકરાની દાઝે રે, તે તો બળી મરે રે,
કેણુ કરે તેમને સહાય,
દીન દયા કરે રે, હો દયાળુ કાહાવો નામ.
તો કેમ યથા કપટી આજ,
પ્રભુજી વેહેલા જજમાં આવજો રે. ભાઈ જઈ. હરિને.
વિરહથી મરવું રે, હો અમે તો નિશ્ચે કયો રે,
પણ નહીં ગેલીએ તમારા ચર્ણ,
મર્ણને પાંખી રે, અમે પદને ગદ્યા રે. ભાઈ જઈ. હરિને.
ગાહની પેરેરે, હો ચર્ણ ન છોડીએ રે,

માંડીએ તમ સાથે ઘર સુત્ર
પુત્ર પતિની રે માયાને મોડીએ રે.

+ + + + +

વસુદેવ રાજા રે, હો જાદવ કેરડા રે લાઇ જઇ. હરિને,
તેના તમે કહાવો રાજકુમાર;

મૃગયાને રમવા રે, વન પધારજો રે,
ખડ્ડી અમે મૃગનેણી સહુ નાર. લાઇ જઇ. હરિને.

હરિ આંહી આવી રે, એક વાર હો દર્શન;
પાવન કરીને રે પછિ પધારજો રે,
કાંઈ જાણતા નથી રે મન, લાઇ જઇ. હરિને.

વિરહનાં વિધ્યાં રે, પ્રાણ જાતા નથી રે,
હાં રે વલવલી મરે મજનાર;

માગ્યું આપો રે, બીજું કેહેતાં નથી રે લાઇ જઇ. હરિને.
ચર્ણનું શર્ણ રે, હે પ્રભુ અમને આપીયું રે,

તો હવે કેમ તજાય ભર્તાર;
કર્મ અમારાં રે, આજ કુટી ગયાં રે !

જે તમે તજ્યાં દેવ મોરાર. લાઇ જઇ. હરિને.
સુણી વચનને રે, હો મન વિનતા તણાં રે;

ઉદ્ધવે મૂક્યો મન અહંકાર;
મહા ભક્તિ પૂરણ રે, જોઇ ગોપી તણી રે,

આગમ યોગ કર્યો સુચકાર. લાઇ જઇ. હરિને.
ગોપીને ચર્ણ રે, ઉદ્ધવ જઇ પડયા રે;

ધન્ય ધન્ય ગોપી જન અવતાર;

પ્રભુને ણાંધ્યા રે પ્રેમે કરી રે;
 તમથી અળગા નહીં લગાર. ભાઈ જઈ હરિને.
 ભકતવત્સલરે, એ છે શ્રી હરિ રે;
 તે નિત્ય રહે હો તમ આધાર,
 તમ વિના વલ્લભ કેા નહીં રે,
 ણાઈ કાંઈ એને તમ આધાર. ભાઈ જઈ હરિને.
 ઉદ્ધવજી આલ્યા રે, હો રથ હાંધીયો રે,
 હરિ ગોપી વળાવવાને જાય;
 કાહાવે જશોદારે, કહેજો કૃષ્ણને રે;
 એક વાર આવજો મજની માંહા, ભાઈ જઈ હરિને.
 હરિને મળીયા રે, હો ઉદ્ધવ પ્રેમથી રે,
 કદા સહુ સુખી સમાચાર,
 ગદ્ગદ્ કંઠે રે, કહી શકતા નથી રે,
 વેહે હો નેત્રથી જળધાર. ભાઈ જઈ હરિને.
 પાર ના પાંચું રે, ગોપીના નેહનો રે,
 ધન્ય ધન્ય ધન્ય હો નંદકુમાર,
 ન ધટે તમને રે, દેવો છેહને રે,
 એમ કહી ઉદ્ધવ લાગ્યા પાય. ભાઈ જઈ હરિને.
મજ પદ રજ રે, સુજને આપજો રે,
એટલે સર્વ સધળાં કાજ,
 પ્રેમાનંદ પ્રભુરે, ભક્તિ થાપજો રે,
 ભાઈ જઈ કહેજો રે, ઉદ્ધવ એટલું રે.

કૃષ્ણના રાસમાંથી બાળલીલા,

પદ.

સાદ કરે જ્યોદા માવડી રે, સુતા જગો દયાળ,
શે' ના જગો દીનાનાથજી, હુઓ પ્રાતઃકાળ;

શ્રી વૃંદા તે વન રળીયામણું
ઠેઠીલા શબ્દ કરી રહ્યા રે, થયો પ્રાતઃકાળ,
મહીઆરી મહી ધુમી રહી, ઇયાં કરે રે ઠલોલ શ્રીં
ગોવાળીયા ટોળે મલ્યા રે, ગોધન કરે ઉ સોર,
શે' ન જગો દીનાનાથજી, તમને આવડાં ચાં આળ, શ્રીં
આળસ મરડીને પ્રભુ ઉઠીયારે, આવ્યા રંગસેર મહેલ,
હાતણુ આપો જ્યોદા માવડી, મારે થાય છે અમુર. શ્રીં
સોના ઝારી જમુના જળ લરીરે, આવળ હાતણુ સાર,
હાતણુ કરો રે મારા નાથજી, મુખ છુહોરે રૂમાલ શ્રીં
સોના કુંડીઓ જમુના જળ લરીરે, નાવણુ કરોરે મહારાજ,
નાવણુ કરીને તિલક કરો, પહેરો પિતાંબર સાર. શ્રીં
ખલે સેત્રો ને હાથમાં તાંબડીરે જ્યોદા ગાય દોહોવા જાય,
વાછડાં વાળે રે ગોવાલીયા, હુહે જ્યોદા રે માત. શ્રીં
સોના કચોળાં દૂધે ભર્યા રે, માંહે સાકર સાર,
દૂધડાં ખીઓરે દીનાનાથજી, હૈડું ટાઢેડું થાય. શ્રીં
સોના કચોળાં રૂપા કાંસકીરે, માંહી કૂલેલ તેલ,
ચોટલી ગુંથું રે મારા નાથજી, આંખો આંજી અણીયાલ. શ્રીં
પાયે પેહેરો જોહુ મોજડીરે, કગલી પેહેરો મોરાર,
હાથમાં લીયો લાલ લાકડી, ગાયો ચારવાને જાઓ. શ્રીં
ગુજે ધાલું ખારેક ટાંપરારે, માંહે ચારોગી દ્રાખ,

હાથમાં આપું સાકર સેલડી, દાઢમ ડેરી રસાળ. શ્રીં
માલણુ આવી એક મધુવનથીરે, લાવી ચોસર હાર,
અંબોડો ફૂલે ભર્યો, તેણે મોહી નજનાર. શ્રીં
વાછડાં ચારવા હું તો નહીં જઉં રે, સાંભળો જયોદા
હો માત,

શ્રીજમુનાનાં જળ ખીહામણાં, મોકલો સુદામાને સાથ. શ્રીં
ગાયો ચારવા હું તો નહીં જઉં રે, સાંભળો નંદણ હો
તાત,

કાલિંદીનાં જળ ખીહામણાં, મોકલો જળભદ્ર સાથ. શ્રીં
જ્યારે ઈંદ્ર રાજા કોપીયોરે, ત્યારે કુણુ હતું પાસ,
બ્રહ્મા વાછરડાં હરી ગયા, નવાં કયાં ગોપાળ. શ્રીં
જ્યારે ગોવર્ધન તોલીયોરે, ત્યારે કુણુ હતું પાસ,
ટચલી આંગળીએ ધરી રહ્યા, રાખ્યાં ગોપી ગોવાળ. શ્રીં
જ્યારે જળ ઝંપલાવીયારે, ગયા સાતમે પાતાળ,
કાળી નાગ નાથી આવીયા, મારા નાના એ જાળ. શ્રીં
દાવાનળ જ્યારે ઉલટયોરે, ત્યારે કુણુ હતું સાથ,
સહુકોને આંખો મીંચાવીને, દાવાનળ પીધો રે હાથ. શ્રીં
જ્યારે મામે કસ મારીયો રે, ત્યારે કુણુ હતું સાથ;
રાજ્ય ઉઘસેનને આપીયું, મારા નાના એ જાળ. શ્રીં
જ્યારે વ્રંજક તોડીયુ રે, ત્યારે કુણુ હતું પાસ;
જનકીને લેઈ આવીયા, મારા નાના હો જાળ. શ્રીં
ગાય શીખેને સાંભળે રે, રૂઠો કૃષ્ણનો રાસ;
લટ પ્રેમાનંદ એમ કહે, તેનો વેકુંઠ વાસ. શ્રીં

કવિ તાપીદાસ કૃત.

અભિમન્યુ આખ્યાન.

કંઠુ' ૧ છું.—રાગ ધન્યાશી.

વીર હરણ વિદ્યા દાતાર, તે પૂજ્યને શ્રી નમસ્કાર,
સ્વામી તું છે ગરવો દેવ, હું મન વાંચિછત પામું ખેવ;
આથે કવિ હુવા છે બહુ, તુજ આધારે બોલ્યા સહુ,
(તે) માટે વીર હરણે નાથ, બોલું હરિજય દેને હાથ.
આથ શક્તિ માતા ઇશ્વરી, દો બુદ્ધ આથ કશ્ચા કરી
મારા મનમાં મોટી હામ, કહેવા અભિમન્યુ' શુભ ગ્રામ
મહા ભારતનો બહુ વિસ્તાર, મુજ મનથી ક્યાં લાથે પાર
દ્રોણ પર્વમાં એ છે કથા, સંક્ષેપ માત્રમાં કહું જ્યા
જન્મેજય રાય વાણી વહે, સાંભળે વેશપાચન હૃદે.
સ્વામી ચક્રાવો ગઢ જેહ, કંઈપેર અભિમન્યુ વહીયો તેહ
પાર્થ પુત્ર વસ્ત્રલ ધણે, લાણેજ શ્રી કૃષ્ણજી તણે
શા માટે મરાવ્યો હરિ, એ તો વાત કહેા મુજ ખરી
કાણુ વેર હતું એ સાથ, આથ અંતની કહેને વાત
શુભ જન્મેજય પૂર્વે એહ, અયદાનવ એક હતો તેહ
તેણે મહાત્મ્ય કીધો ધણે, મછે શિવે થાપ્યો આપણે
મહા અણે આપ્યું વરદાન, કાણુ તેણું ન ચાલે પાણુ
તેણે પાપીએ પીડ્યા સહુ, મુરનર મુનિ ઋષેશ્વર બહુ
દેવતાનાં ભૂકાળ્યાં સ્થાન, રદ્યા હોમ યજ્ઞ કર્તા દાન
સર્વે મળી ક્યો વિચાર, આરાધ્યા જઈ જગદાધાર,

રાખ રાખ ત્રિભુવન પતિ, આ દુષ્ટ આગળ રેવાતું નથી
અજયપુરીનો દાનવ દુષ્ટ, તે અમને પમાડે કષ્ટ
એ આગળ રહેવાતું નથી, લક્ષ્મી રાખો ત્રિભુવનપતિ
દેવતણી વિનતિ મન ધરી, અકટ વિરાટની દેહ ધરી
અરે દેવ તમારું કાજ, ભાગ્યો કરશું કહે મહારાજ
તેડાઓ ગરૂડ વેગે કરી, લીધું ચક્ર ને યેઠા હરિ .
ક્ષણ માત્રમાં આંખ્યા ત્યાંય અયદાનવ પાપી જ્યાંય
મેલ્યું ચક્ર આણી મન રીસ, છેલ્યું પાપીતું રે શીસ.
પડે શીશ જઈ ધડ્યું મળે, તેનો લેહ હરિ નવ કળે
બ્રહ્મા ઈંદ્ર કહે ભગવાન, એને શિવે આપ્યું વરદાન
માટે નવ છેદાય શીસ, એવું સાંભળી શ્રી જગદીશ.
સુરસ્થાન કદપી જડુનાથ, શિવલિંગ કરી આપ્યું ધડ સાથ
આંખ્યું શીશ ધડ મળવા ગયું, દેખી શિવલિંગ પાછું રહ્યું
પડ્યું ધરણ પામીને ત્રાસ, હુંદલી નાદ હવે આકાશ
સુરનર મુનિને આનંદ હવા, હોમ યજ્ઞ વળી લાગ્યા થવા
અનેક તેહના હુતા દૈત્ય, માર્યા કૃષ્ણે ગર્ભ સહિત
અયદાનવની ગર્ભવતી નાર, નાશી ગઈ પીથર મોબર
પૂર્ણહવા દિન જન્મ્યો બાળ, દાનવ સર્વે હૃષ્યે તતકાળ
જન્મ પત્ર કરી આપ્યું દાન, અહીંચોચન રાખ્યું અભિધાન
મુખ્યો ભક્તાર સુત પામી નાર, હેડે હર્ષ ઘણો અપાર
નિત્ય બાળક મોટા થાય, મહા બળીયો વૃધી પામે કાય
નાના બાળક માંહી રમે, અહીંચોચન સર્વને હમે
નિત્ય રાવ લાવે તાંદ્રા, મારે સર્વને રમત માંદ્રા
એક બાળકને માર્યો જેમ, તેની માતાએ હીઠા તે

બોલી અહીંલોચન શું વાણ; પાપી બે એવડા ઉ પાણ
 તારે પિતા માયો છે હરિ, એતું વેર લેને ફરી
 દુઃખ પામી આબ્યો મા કને, સાચું કેહેજે મા પૂછું તને
 મારા પિતાનો મારણહાર, કોણ હનો કહેજે નિર્ધાર
 તે માટે મા સાચું જાણ, કે'લે નહીં તે આપીય પ્રાણ
 રે પુત્ર કહું સાંભળ વાત, માં પૂછીય એ મુંને તાત,
 મહા દુખથી છું મુત ઘણી, કહું કથા કર્મજ તણી
 જન તાપી કહે સાંભળે છે, પૂર્વની વાત સાંભળી પછે

કડવું ૨ છું—રાગ રામમી.

અસુરપત્ની બોલી મુણ વાતણ; વજ દેહ હુતો તારે
 તાતણ
 તેણે સંતાપ્યા પૂર્વે દેવણ, સુરનર મુનિપે કરાવી સેવણ

દાણ.

સેવા કરાવી સર્વ કને, તે મળી સવે જાય
 દ્વાસમતીમાં આવીયા, જ્યાં હુતા જાદવરાય
 તેણે તારે પિતા માયો, ત્યારે તું ગર્ભમાંહી
 પીયરમાં આવી રહી તે, જિગયો તું આંહી.
 તે માટે દુખ ઘણું મારે, તું જાણજે નિર્ધાર

+ + + + +
 કુંવર એહેવું સાંભળો, યમથી તે ઉઠી જવાળ

+ + + + +
 ધિક્ક ધિક્ક જીવતર માહરું, જે યમું હવડાં જાણ

આજ લગે તે દુષ્ટના કેમ, રહેવા દેતો પ્રાણ
 તે માટે મા જીવતો હું, શ્રદ્ધી લાવું તેને ઘેર
 તુજ દેખતાં હાયે હણું, લઈ પિતા કેરું વેર
 અરે પુત્ર તેં નવ આલે, તે સકળ વિશ્વનો નાથ
 ના મૂકે તુને જીવતો, જો અસુર જાણે જાત
 માનાં વાયક સાંભળીને, વહે અહીંલોચન
 હું આશી રિવ વેર વાળીય, કહું સત્ય વચન
 એવું કહીને નીકળ્યો, તપ કર્યું જઈ વન માંદ
 બાળક જાણી હયા આણી પધાર્યા રિવ તાંદ
 મનવાંચિત વર આપીયો કરી તાંદાં કંઠણાય
 વજા પીંજર આપ્યું એહેવું, અભય નવ લેહાય
 મિત્ર શત્રુ તથા જે કો, પડે તેહમાં જાણ
 નીકળવા પાંચે નહીં નેટ^૧, ગયા પાણે^૨ પ્રાણ
 નમી રિવને વળ્યો પાછો, શ્રદ્ધી પીંજર હાથ
 હર્ષ સાથે હસી જોડ્યો, મુણે જનેતા વાત
 ઇશ્વરે વર આપીયો હવે, જોજે પરાક્રમ સુજ
 ક્ષણ માત્રમાં જહુવીર શ્રદ્ધીને, દેખાડું આંદાં તુજ
 હવે ત્યાંથી નીકળ્યો તે, પૃથ્વી ન પહોંચે પાય
 જંબૂક^૩ આડાં ઉતરે, અપશુકન જાતાં થાય
 વિક્રમાસણ જાતાં કરે, જુએ દિશા ચારે વાદ
 રૂરજે જહુપતિ મતો નાસી, મારા લયને માદ
 પ્રભુજીએ ત્યાં પાધરો, આવતો જાણ્યો એહ
 સદી આવે અસુર માર્યો, તેનો મુત ઉ એહ

વેર લેવા પિતા કેરું, આવે મારે કાજ
 ઇશ્વરે વર વળી આપ્યો, વિચારે મહારાજ
 યુદ્ધ કરવું નથી એશું, ચાલવું મેં આંહે
 તે માટે જાઇ વીમ્ન ટાળું, આવશે પુરમાહે
 (એક) વૃદ્ધ બ્રાહ્મણનું રૂપ લઇને, સચર્યા અવિનાશ
 આવતો જાણી રૂદન માંડ્યું, રતનાગરની પાસ
 અહીંલોચન તેવે સંગ આવી, વચન બોલ્યો મુખ
 રૂદન સ્વામી ઠાં કરો છો, કહો મુજને દુઃખ
 બીજું કહેરે વીર હુતો, અસુર ગોર હું જાણ
 અય દાનવ મારે હુતો લાલિક, ભલો તે યજમાન
 તે કૃષ્ણ પાપીએ હર્યો, રણમાં કરી સંગ્રામ
 દૈત્ય તેના સર્વે માર્યા, હતા કામો કામ
 વંશ માંહી કો ન રાખે, જે પાળે મુજ પરિવાર
 કુટુંબ માંહે જીવતું હતું, અય દાનવને આધાર
 તેવો તો હવે કો નથી રે, ઘડપણ પાળે મુજ
 દુખી તેણે કરી સળગો, નથી પડતી સૂઝ
 કુકથળ માંહી રહું છું, વિષ્ણું મુજ અભિધાન
 ગોમતી નદીને વિષે ગયો, હુતો કરવા રતાન
 મર્જન કરતાં કૃષ્ણ ઠાંહાયો, આવીયો નિર્ધર
 દૈત્ય ગોર મુજને જાણી પાપીએ, કદયો કર ગ્રહી પાપ
 પૂર્વનો હું દુખી છઉં, વળાં નવું સાલે એહ
 યજમાન હોય તો મુખ આપે, ખમી રહું છું હું તેહ
 અસુર એવું સાંઝળીને, વીમાસે તે કાર
 એ કુળ ગોર હોય મારો, એમાં કપટ નહીં લગાર

કરીને વઢે વાણી, સાંભળો ગોર એહ
 ડાનવ જે યજ્ઞમાન કહો છો, પિતા મારો તેહ
 ઉથલો.

જાતો મારો તેહરે, ગોર તાંહાં શ્રવણે ધરે.
 જમાનને જઈ કઠે વળગ્યા, વળી રૂદન તે ધણું કરે.

કહવું કે જી રાગ ધન્યાશ્રી.

હીલોચન વળતી બોલીયોરે, સાંભળો સ્વામી એહ
 જાઉં છું મારવારે, તારો રીપુ કીકૃષ્ણ જેહ
 છે તમને લઈ જશુંરે, મારા શ્રદ્ધ મૂઝાર
 આં લગી આંહી ચોલજોરે જ્યાં લગી જીવું છું નિર્ધાર
 હાજી.

આવું તાંહાં લગી બેસજો, પછે બોલીયા શુરદેવ
 કહેરે પુત્ર તું કેમ મારીશ, કૃષ્ણને તતખેવ
 સ્વામી મેં જઈ તપ કીધું, આરાધ્યા ત્રિપુરાર
 આ વજ્ર પીંજર મૂને આપ્યું, કરી છે કશ્યાય
 તે માંહે એહને શ્રદ્ધી, જીવતો લાવીશ આંહે
 પછે આપણુ ઘેર જાશું, મરી રહેશે માંહે
 મુઆ પુઠે જહાર કાઢી, નાખશું નિર્ધાર
 પછે સ્વામી ઘણી તારી, કરીશ હું પ્રતિપાલ
 વિષ્ણુ કહે રે વીર એતો, પેટી નાહાંની થાય
 મારા જેવું રૂપ છે ને, તારા જેવી કાય
 પેસી એમાં નીકળો તો, જણાય સર્વ મર્મ
 હાથમાંથી જશે નાશી, કરી કરવો પડશે શ્રમ.

ધરડાં કહે તે માનીએ રે, એ સૂસતો ઉપાય
 વિચારીને ચાલીએ તો, કુચળ ગ્વાગળ થાય
 અસુર કહે છે ગોરજી તમો, લીડજો વળી દ્વાર
 પેસું છું પણ કાઢજો રે, રખે લગાડતા વડી વાર
 અરે પુત્ર શા માટે રાખું, તું મળ્યો છે મુજ કામ
 આજસુને મન ગંગા વાહાલી, મૂઝને નાહાલો તેમ
 એવું કહી અહીલોચન પેઠો, કૃષ્ણે ભાડ્યું દ્વાર
 હસી હસી કહે ભલો પેઠો, આવીયો પાપી કાળ
 આકુળ વ્યાકુળ થયો ત્યારે, બોલીયો યજ્ઞમાન
 ગોરજી હાવેં કાહાડીએ રે, આંહી જાય છે મૂજ પ્રાણ
 કૃષ્ણ કહે તું કપટ કરવા, ભલો આવ્યો આંહ
 બુદ્ધિ જેવી ઉપની તેને, મળ્યુ ઓખદ તેહ
 તે માટે તેં નથી જોવો, ફરી આ સંસાર
 પિતા તાહરાને હણ્યો, તેમ તુંને રાખ્યો ધર
 ના રે ગોર એમ ઘણું થાયે, હસુ તો જો લગાર
 પ્રાણ મારા જશે હવડાં, કાઠો વેહેલા બહાર
 લાક અમારાં પાળીએ, તમો ગોર અમો યજ્ઞમાન
 લોક હોય તો હાક જઈએ, ઘટે ત્યાં વિશાન
 અરે પાપી ગોર ન હોયે, એ કૃષ્ણ મારું નામ
 મેં ઘણા દૈત્ય એમ મરડી ભાંજ્યા, કરી કરી સંગ્રામ
 હવે જીવ્યા તણી આશા, મેહેલ પાપી આજ
 ફરી ફરી મુખે શું લવે છે, થઈ રહ્યું એ કાજ
 અસુર વળતું બોલીયો, એ શું કર્યું તેં મુજ
 પેહેલાં પાપી બાંધતો તો, પ્રાણ લેતો તુંજ

કપટ કરી હું પ્રીછ્યો, સાંકડે રાખી દેહ
અનાંધ્યો ગૂંચાણ પડ્યો, પાપી ન નાંધ્યો તું એક
મુજ પિતા કેરું વેર લેતો, શું કરું ને આંધ
કૃષ્ણ કહે હવે રહે અજોડો, રોસ કરતો માંદ
પિતા તાહસનો કર્યો, શીર ઉદ ચક્રે જાણ
તેમ પાપી તુંને રાખ્યો, ફરી જોલે ઇશ્વર આંધ
અમુર એવું સાંભળીને, કર્યું પરાક્રમ માંદ
વજ્ર પીંજર સાથે ઉપડ્યો, ગયો સુરજ મંડળ નાંદ
ગાળ્યો જેમ ક્રોધશું, તવ કાંપીયા સર્વ દેવ
જિરિ ચલ વિચલ યથા, તાં ધરા ધમકાં ખેવ
નક્ષત્ર ગૃહ સધળાં ડગ્યાં, દગે ડગ્યા દિગ્ગાત્ર
આંદોલ વર્ત્યો દધી^૧ માંહે, જાણ્યું આંધ્યો પ્રલય ઠાળ
પ્રહ્લાંડ સર્વ ફરી આંધ્યો. પડ્યો પાપી ધરણ
ઘટી એકમાં (પછી) કાળ પોહોત્યો, પામ્યો પાપી મરણ
ઉથલો.

પામ્યો પાપી મર્ણુ રે, પછે શ્રી કૃષ્ણજી પાસે ગયા
જન તાપી કહે દૈત્યના, પ્રાણ મુખો પણ માંહે રહ્યા

કહવું ૪ થું. રાગ ધવળ ધન્યાઓ.

મુખો દૈત્ય જાણી શ્રી કેશવ, પેટી લીધી શીસજી
વેગે કરી પછી ત્યાંથી, આંખ્યા ઘેર જગદીશજી
એકાંતે પેટી અલગ મેલી, જ્યાં કોની નહીં ભાળજી
મળી નાર (સર્વ) કહે શું હોયે, જે સંતાડે ગોપાળજી

આપણથી છાંતું ને રાખે, તો કાંઈ એક ઉત્તમ એ
 માંહેલ
 શ્રી કૃષ્ણ હવડાં બહાર જશેને, આપણ જોઈએ તે માં-
 હેલ

હુરિએ વાત વિચારી મનશું, ને જોશે એ નારલ
 તો કાંઈક ઉત્પાતજ થાશે, ત્યાંથી કાઢું બહારલ
 શ્રીકૃષ્ણ ત્યાંથી પેટી લઈને, મેહેલી બહેન અવામલ
 પોતાના ઘરમાં સર્વ સ્ત્રીનો, આણ્યો નહીં વિશ્વાસલ
 ત્રણ દિવસ પછી મુલદ્રાએ, કયો મનશું વિચારલ
 સ્ત્રીથી છાંતું મેહેલ્યું આંહો તો, કાંઈ એક હશે સારલ
 બહેનતણે વિશ્વાસજ આણ્યો, લાઇએ મનશું જાણીલ
 વણસવા ભાગે ઘરમાંથી આંહાં, મેહેલા માટે આંણીલ
 તે માટે હવે મૂજને જોતાં, ઘાથ કયો નવ હોયલ
 લખ્યું લવિષ્ય પાછું કરનારે, હવે નથી અહીં કોયલ
 સોલ દિવસ ઉપરાંત અબળા, સ્નાન કયું નિર્ધારલ
 જાતુ સમે આલિંગન દીધું, પારથશું તેણી વારલ
 સ્ત્રીની ખુદિ વસે પાનીએ, આંવી પેટીની પાસલ
 દ્વાર ઉઘાડીને જોયું અબળા, વઢન હાઈ વિકાશલ
 અહીંલોચનને પ્રાણે જાંવડું, વનિતા ચતુર સુભણલ
 પિંડ વિષે પ્રવેશ કરીને, આનદ્યો જીવ તાંહેલ
 હવે વેર લઇય હું મારું, જાહવપતિને મારુંલ
 અહીંલોચનને પ્રાણે ત્યાંથી, એવી વાત વિચારીલ
 દિન દિન ગર્ભ વૃદ્ધીજ પામે, મુલદ્રા કષ્ટાયલ

અન્ન ઉદક તજ્યું ॥ નારી, સુતાં ક્ષણ ન રહેવાયછ
 અનેક સખી સુભદ્રા કેરી, રક્ષા કરતી પાસછ
 આકુલ વ્યાકુલ થાય છે એવે, આઠ્યા ત્યાં અવિનાશછ
 પેટ પીડા ભગિનીની દીડી, આકૃંદ કરતી નારછ
 વળતા બહેન સુભદ્રા પ્રત્યે, બોલ્યા શ્રી મોરારછ
 બહેન ચક્રચુક ગઢની વાર્તા, સાંભળો કહું છું એહછ
 જ્યોત્તી દુઃખ નિવૃત્તને પાંમે, પીડા ટળશે દેહછ
 થશે હરિ દેખાડે માંડી, ગઢ તે કોઠા સાતછ
 દર્દ ટલ્યું સુભદ્રાજીનું, સાંભળતાં ચુદ્ધ વાતછ
 અબળાને નિદ્રા આપી ત્યારે, ગર્ભે કયો ઉચ્ચારછ.
 ઉદરમાંથી હુંકારો દેતાં, જાણ્યો નહીં ગોપાળછ
 ખટ કોઠા લગી અબળાએ, હુંકારો સર્વે લીધાછ
 પેસી નીકળવાનો દેત્યે, ચુદ્ધમાં સર્વે લીધાછ
 સાતમા કોઠાની કથા કહેતાં, અસુર હુંકારો જાણ્યોછ
 પ્રીત્યા મોરાર કથા રહી ત્યાંથી, હરિએ ભય મન
 આંધ્યોછ

એ તો ગર્ભે સુભદ્રા કેરો, જાદવ કુળને મારેછ
 ચિંતા કરતાં દશ માસ ત્યાં, પૂર્ણ થયા નિર્ધારછ
 જન્મ્યો પુત્ર મહા તેજ પુંજ, હૈડે હર્ષ ન માયછ
 વાગ્યાં ઢાલ દદામાં મૃદંગ, જાયક જન બહુ ગાયછ
 ભીમ યુધિષ્ઠિર નકુલ સહદેવ, અર્જુન જે કેહેવાયછ
 આવ્યા ઈંદ્રપ્રસ્થમાં પ્રાહ્લણ, વધામણી દેવા જાયછ
 પાંચે પાંડવ હર્ષ્યા મનશું, આપી બહું રિદ્ધ ત્યાંદાછ
 ખરું લગ્ન ઘટિકા પળ સાધ્યું, જોવડાંચું રાજનછ

જન્મપત્ર કરાવ્યું વેગે, નામ ધર્યું અભિમન્યુજી.
મહા ળગીયો કહે ઋષિજી, અર્જુન કેરો તનજી
એક માસ સુભદ્રાજીને, હવે પીયર મુઝારજી
જન તાપી કહે છે સહદેવ, આંણુ કરવા ચાહ્યાજી

કકણું પ મું-રાગ ગોઠી.

ઈદ્રમસ્થથી સહદેવ રાય, આળ્યા જ્યાં છે જાહવરાય
લેટયા પ્રભુને વેગે કરી, ક્ષેમકુશળ ત્યાં પૂછે હરિ
લોજન કીધાં ઉત્તમ સાર, આઠરભાવ દીધો ગોપાલ
સાસરવાસો કીધો હરિ, લાળ્યા સહદેવ આંણું કરી
ઈદ્રમસ્થમાં પોહોત્યા સહુ, સાસુને પગે લાગ્યાં વહુ
આશીસ કુંતાએ દીધી બહુ, ઘણા પુત્ર તું જણને વહુ
અમ કુળ તે અજવાળ્યું સહી, દ્રોપદીને વળી લેટયાં જઈ
દિન દિન મુત મોટા થાય, જાતકર્મ પછે કીધું રાય
ખાંચ વરસનો થયો કુમાર, લણી ઉતર્યો સર્વ વિદ્યાય
ધનુર્વિદ્યાનો થયો અજ્યાસ, શીખ્યો સર્વ અર્જુનની પાસ
લઘુ લાઘવી વિદ્યા બહુ, અભિમન્યુ શીખ્યો સહુ
ઉપવિત પછે દીધું સહી, મોસાળુ કૃષ્ણ આળ્યા લઈ
ખહેરામણી વિધ વિધની કીધી, આપી કૃષ્ણે તે સર્વ દીધી,
પીલી^૧ પીજરી^૨ તેણીવાર, બેઠા ત્રિલોચન સભા મુઝાર
શણગાર્યો અભિમન્યું કુમાર, આળ્યો જ્યાં હુતા ગોપાળ
મામાજી કહી ઉલો તન, હજ્યો મુખ દેખી અભિમન્ય
આલિંગન દીધું તે ઘડી, બેઠા હરિને જોળે ચડી

અભિમન્યુ મૂછે ઘાસે હાથ, મામા એક સાંભળેા વાત
તમે માર્યો મામો કંસ, મારી તેનો ક્યો નિર્વશ
માટે તમેાને કહું છું અમેા, પહેલો મારગ કીધો તમેા
એ વાતે લબ્યા નહીં કેમે, પહેલ તમારી પુઠે અમે
કઠણ વચન. કહ્યાં મુખે કરી, તાલી દધને હસીયા હરિ
સર્વ દેખતાં જોલ્યો તન, કૃષ્ણે વચન શ્રદ્ધાં તે મન
ધર્મે તે વાર્યો તતકાળ, શું જોલી જાણે એ જાણ
હરિએ વાત વિચારી સહી, પગની જવાબા તે મસ્તક ગર્ધ
નાંધડીયો થઇ જોલ્યો એમ, આગળ હજી જણાયે કેમ
(મહા) દારણ દૈત્ય પ્રકટયો અહીં, માર્યો વિના મુજને
રહે નહીં

તે માટે આંણી ચિંતાય, દેહની મેં કરવી રક્ષાય
નહીં તો હા' દેશે એ હુષ્ટ, માર્યો વિના ન મેલે પાપીષ્ઠ
મીછી વાત પધાર્યો હરિ, આવ્યા દારિકા ત્યા વેગે કરી
લાગિની જાણેજ ને મોથાળ, આશ્રય કરી આવ્યા જોપાળ
વૈશંપાયન કહે મુણ રાય, અભિમન્યુ ઉત્પત્તીનો મહિમાય
હરિ કરે તે ત્યાં નવ કરે, તે ઠીક સર્વ જ્ઞેયા કરે
પ્રભુએ વાત વિચારી શ્રદ્ધી, એ કથા એટલેથી રહી

કઠણં ૬ હું રાગ કેદારો.

શ્રી વૈશંપાયન ઉચરે, જનમેજય તે શ્રવણે ધરે
હરિ કરે તે તાંહાં કોણે નવ કરે રે

ઢાળ.

નવ ક્રેરે તે ધ્રુવાદિકથી, હરિ સહુના કર્તા એહ
 દિન દિન અભિમન્યુ મોટા થયો, તેમ પ્રભુ ચિંતા ધરે
 કૌરવે દ્યુત સમત રથી, પાંડવ તેડાવ્યા તે ઠાર
 હાર્યુ રાજ્ય તણ વન આઢ્યા, લોગવવા વર્ષ ધાર
 પછે વળી મત્સ દેશ પધાર્યો, વળી વેગે જ્યાંઘ
 હુએ કરી દિન વેઠયા, વિરાટના પુર માંઘ
 પછે અનેક અંગ આબ્રણ પેહેરી, પ્રકટયા કુંતી જાત
 મત્સરાયે જાણ્યા પછી, ભેટયા સર્વ સંગાત
 અભિમન્યુ સુત શ્રીકૃષ્ણ તેડાવ્યા આવ્યા હરિ તાં જાણ
 શુધિધિર મન હર્ષ પાંખ્યા, ભેટયા શ્રી સારંગપાણ
 અભિમન્યુને ઉત્તરા પરણાવવાની, વાત લહી જહુનાથ
 એ બેમાં કાંઈ કપટ કહે વિચાર્યું મન સાથ
 પછે હરિ આઢ્યા ત્યાં વેગે, ઉત્તરા કેરે અવાસ
 જોતાં થકી ધીરજ નવ રહે, સુહર રૂપ પ્રકાશ
 અરે જાઈ તારો વર કીજો, કદુપો છે એહ
 કઈ પેરે જન્મ જશે તારો, સુને ચિતા થાય તેહ
 વિરાટને શું વર નતો મળતો, જે કદુપા વરને આપી
 એ શું કર્મ કર્યું તુજ તાતે, કેમ દિવસ નાખીશ કાપી
 ઉત્તરા કહે સ્વામી લાણેજ તમારો, કદુપો કેમ હોય
 ઈદ્રજાળથી રવિ દેશાયે, વાત ન માને કાય
 કૃષ્ણ કહે વધુ હું મનથી, કરો જોડું છું હાસ્ય
 રખે કરો જાધ તું ગણતી, જોઢ્યા શ્રી અવિનાથ
 અંતર્યામી હવા હરિ ત્યાંથી, આવ્યા અભિમન્યુ જાંઘ

અરે પુત્ર વહુને પરણ્યો તો, લેવાયો સર્વ ત્યાંહ
મેં દીઠી કાળી ઠકુપી, મારે ચિત્ત નવ ગોડી
તુજ સરખી કંન્યા નવ લાધી, વાત કહી પણ જોડી
અભિમન્યુ કહે સ્વામી અમો બાળક, બુંડું લહું શું
લહીએ

મન જાણો તેવી પરણાવો, તમ ઉદ્ધરા કેમ થઈએ
કૃષ્ણ કહે પ્રપંચ ક્યોં પણ, ક્યાં નહીં બેહુએ
વળી આંહીં બુધ કરું હું બીજી, જે થઈ ન શકે મેળાપ
એવું કહી અંબીકાતું સ્મર્યું, કીધું આઘ અનંત
વેગે કરી આબ્યાં જગદંબા, બોલાબ્યાં ભગવંત
અરે દેવી અભિમન્યુને નેત્રે, વિદ્ય કરો કાંઈ જેહ
કશ સમે જેમ તેમ ઉત્તરાતું, મૂળ ન દેખે એહ
એવું સાંભળી શક્તિએ તેનાં, દુખબ્યાં લોચન
તેણે કરી ખીડાવા લાગ્યો, દેખે નહીં અભિમન્યુ
માંહેરામાં શ્રીકૃષ્ણને જોળે, પોઢ્યો પારથ તન
હસ્તમેળાપ કરાવ્યો પણ, હરિ લાકો રહ્યા છે વદન
વરકંન્યા પરણીને ઉઠ્યાં, આપી બહુ રિદ્ધ ત્યાંદ
અરસપરસ જોવાનો બેહુને, હર્ષ રહ્યો મનમાંદ
પેહેરામણી વિધ વિધની કીધી, સતોખ્યા સર્વ રાય
શ્રીકૃષ્ણ અર્જુન યુધિષ્ઠિરને, વિરાટ લાગ્યો પાય
મત્સરાયે બહુ માન દીધાં, વળાબ્યા તતકાળ
ઈંદ્રપ્રસ્થમાં પાંડવ આવ્યા, સાથે શ્રી ગોપાલ
વિધી કરવા હસ્તીનાપુરમાં, આઘ્યા દેવ મોશર
દુર્યોધન પ્રીછવતાં પાપી, પ્રીછ્યો નહીં લગાર

યુદ્ધ વિના પૃથ્વી કેમ જ આપું, કૌરવપતિ કહે તાંદ્ર
 પછે ચાલ્યા સંગ્રામ કરવા, આવ્યા કુરૂક્ષેત્ર માંદ્ર
 અરાઢ અક્ષૌહિણી સંખ્યા દળની, મહા ળળીયા સર્વ જોદ્ર
 કવચ ટોપ સંગ્રામે સળળાં, કે મ્હોં ન મૂકે કોધ
 પછે ઘણું કૌરવ પાંડવમાં, અતિ યુદ્ધ ત્યાં લાગ્યું
 ભીષ્મના સંગ્રામ આગળ, પાંડવનું દળ લાભ્યું
 જાણ્યું ન પાંડવી પૃથ્વી કીધી, પિતામહે તે કામ
 અર્જુન ભીમ નકુલ સહદેવ, લલા કરે સંગ્રામ
 દશ દિવસ થયા યુદ્ધ કરતાં, દળ થયું પતન
 પછે ભીષ્મ પડ્યા તે રણમાં, શિખંડીને હાથ

ઉઘલો.

શિખંડીને હાથ રે ત્યાં, કૌરવ સર્વ દુખી થયા
 જન તાપી કહે પિતામહ પછે, ળાણની સૈયાએ રદ્યા

કહ્યું ૭ મું રાગ કેદારો.

શ્રીકૃષ્ણજી આવ્યા ત્યાહે, દુર્યોધન હતો જ્યાંહે
 વિપ્ર રૂપ થઈ પૂછીયુ રે,
 છો કેટલા રે વીર, અને કેટલા છો ધીર
 કહો શી રીતે એને, તારે ભૂમિ આપવી રે.

ઢાળ.

ભોમ ભાગ તારે એને કરતા, કેમ હતું કહે આઘ
 જે આમ યુદ્ધ કરી મરો છો, વેહેચણુમાં ચો વાદ
 દુર્યોધન કહે સ્વામી સાંભળો, અમો સોએ પંચ તેહ
 અર્ધ રાજ્ય માગ્યું કેમ આપું, અઘટતું ૬ એહ

વિપ્ર કહે તમે મહા જાણીયા, અર્ધ લોગ દેમ આપો
 ચીતવો તો ક્ષણ માંડી જતી, એક છત્રે કરીને થાપો
 દુર્યોધન કહે નથી જતાતા, સ્વામી જાણીયા એહ
 વિપ્ર કહે એક જુદા આપું, તેથી જતો તેહ
 ચક્રાવે બધું એક રચાને, દ્રોણાચાર્ય તે જાણ
 કૃષ્ણ અર્જુનને હું લઈ જઈશ, કપટ કરી નિર્વાણ
 ચોદા મધ્યે ભીમ એક એને, મારીય તું બધું મધ્ય
 અથવા પાંચે વન જશે, કે આપશે એ યુદ્ધ
 દુર્યોધન એવું સાંભળીને, આનંદ પાંચે ત્યાં
 શ્રીકૃષ્ણ પ્રાદક્ષણ રૂપ સાથે, આઠવા યુધિષ્ઠિર જ્યાં
 છું આપાત કરવા લાગ્યા, જ્યાં છે સકળ સભાય
 છે કે જાણીયો આ સભામાં, જે પ્રાદક્ષણની વહારે ધાય
 કૃષ્ણ કહે તારે શું હુઃખ છે, કહે મુજને નિર્ધાર
 સ્વામી એક જાણધર પ્રકટયો, મહા પાપી અવતાર
 તે સર્વ ઋષિ ઋષિપતિ, ગ્રહી માગે છે દંડ
 એમાંથી એક હું આંહાં આવ્યો, દુષ્ટી છે મારો પિંડ
 તે પાપીને વર છે માટે, પરાક્રમનો નહીં પાર
 સો પુત્ર સાથે છે સરખા, મરે નહીં નિર્ધાર
 કેએક જાણીયો થઈને મારે, શતને એકી મુઠે
 તેનો પિતા ત્યાં હાંકજ મારે, કરી જવતા ઉઠે
 તે માટે તે પાપી સાથે, કેણે યુદ્ધ ન થાય
 છે કે વીર સભા સર્વ જોતાં, જે પ્રાદક્ષણને મૂકાવે
 એવું સાંભળી ધર્મ જોડ્યા, પારથ પ્રત્યે વાણી
 જાઓ તમે પ્રાદક્ષણની વારે, સાથે સારંગપાણી

પછે કૃષ્ણ અર્જુનને લેઈ ચાલ્યા, વિષ્ણુ તે સંગાત
 બાળાંધરનું ચુદ્ધ થાશે તે, આગળ કહીશું વાત
 દ્રોણાચાર્ય ને કર્ણ દુઃશાસન, કૃપાચાર્ય ણળવંત
 એ સર્વને તેડી દુર્યોધન, વાત કરે છે એકાંત
 ભાઈઓ એ પાંડવના દળમાં, અર્જુન કૃષ્ણ છે બેય
 તે તો આજ ગયા છે અહિંથી, નિર્ણય રહ્યા સર્વ એક
 તેહ વિના એનું દળ શૂનું, દીસે છે નિર્ધાર
 અર્જુન કૃષ્ણ વિના ણળ એનું, આવે નહીં લગાર
 તે માટે આપણુ બુદ્ધ રચીએ, વજ્રના ઠોઠા સાત
 દ્રોણાચાર્ય ને દુર્યોધન મળી, એવી કીધી વાત
 ભીમ યુધિષ્ઠિર નકુળ સહદેવ, ચુદ્ધ ન બાણે એક
 અર્જુન કૃષ્ણ વિના એ સમર્થ, નથી લેલવા કાય.
 તે માટે બુદ્ધ રચી આપણુ, કરીએ મહા સંગ્રામ
 પછે પાંડવને કુટી મારે, તમે આંણે કામ
 દ્રોણ કહે દુર્યોધન સાંભળ, સાચી કહું એક વાત
 અર્જુન નહીં આવે તો ઝાલો, આપીશ ધર્મની જાત
 એક પણ પરકીને વઢીએ, બાર વરસ વન જાય
 જો કેા મર્મ લહી ગઢ જીતે, તે જિત્યા તો કેહેવાય
 વાત ગમી સર્વને કેહેતાં, એવે થઈ ત્યાં રાત
 ભીમ યુધિષ્ઠિર દ્રોણ દુર્યોધન, બેઠા મળી સર્વ બ્રાત
 કાઢી વાત સહુ ચેહા દેખતાં, સાંભળો ધર્મ કુમાર
 આપણુ વહાણે ચુદ્ધ કરશુ, રચી ચક્રબુદ્ધ સાર
 લેદ લહી સંગ્રામ કરવો, જીતો કેાઠા સાત
 તો અમો હાડે વંન બાણું રણ યશ તમને નાય

એમ કરતાં જો લેદ ન જાણો, વળો પાછા ગદમાંથી
તો જાર વરસ વન વેઠા, પણ કરો એક આંહાંથી
ધર્મ કહે ગદ લેદ ભાંજું, થી કૃષ્ણ ચર્ચ પ્રતાપ
કૌરવ હર્ષ સંગાને જીક્યા, સુધારો યુદ્ધ વાત
ઉથલો.

સુધારો યુદ્ધ વાતરે, વળી વદે દુર્યોધન સહી
તમો જોડ્યા છે તે પાળજો, રાય યુધિષ્ઠિર વાહાણે રહી
કહ્યું ૮ મું. રાગ ગોડી.

હવે વહાણે યુદ્ધ કરશું એહ, પરહી વાત ને વળીયા તેહ
યુધિષ્ઠિર વિમાસે મન, શું કરશું આંહાં નથી અર્જુન
કૃષ્ણ વિના કોણ સમજે એહ, એના ભેદ જાણે સર્વ તેહ
કેમ પ્રીછાશે એનું વદવું, વળી વન લોગવવું પડવું
ભીમસેનને પૂછે ધર્મ, કહો ભાઈ જાણો ગદ મર્મ
ભીમસેન કહે સાંભળો રાય, હું તો લહું ગદાના ધાય
મન સાથે જાળ એવું ધરું, લોહ ગદ હોય તો ચૂર્ણ કરું
કૌરવ સર્વના લેઉં પ્રાણ, ગદ સાથે ઉતારું ધાણ
પણ એ કોણ સાતનો મર્મ, નથી જાણતો રાજા ધર્મ
સહદેવ જોષીને પૂછ્યું તવે, કહો રે વીર શું કરવું હવે
તમો શક્તિ વશ કીધી જાણ, જળે કરી મગાવ્યાં વિમાન
પૂછ્યા પછી ગદે જાળતા રહ્યા, વાટ દેખાડી જીવતા રહ્યા
માટે કાંઈ કરો ઉપાય, જે આપણો રહે મહિમાય
વળતું જોડ્યા સહદેવ પતિ સ્વામી એ યુદ્ધ લેહેતો^૧ નથી

કહો તો આજ્ઞા કરો નાથ, બાણું કૌરવ ગઢ સંગાત
 લઘુવીર કહે સાંભળો બ્રાત, યુદ્ધ મર્મ ન જાણું વાત
 કહોતો સાગર લેદી વળું, પૃથ્વી સાથે ભૂકો કરું
 પણ કોઠા સાતનો મર્મ; નથી જાણતો રાજા ધર્મ
 જાણ્યું પરાક્રમ લાઇઓ તણું, ચિંતા રાજા પામ્યા ઘણું
 હાથ ખંખેરી બોલ્યા તવે, કહો શી ગત કરશું હવે
 અર્જુન કૃષ્ણ વિના એ વઢવું, વળી વન લોગવણું પકડું
 શું કરીએ સુખ સજ્યું નથી, લખ્યું ભવિષ્ય ચુકે કયાંથી
 શ્રીકૃષ્ણ સન્મુખ નથી થયા; ત્યાં લગી દુઃખ લોગવણું રહ્યા
 જાણ્યું વિપત્તે મૂક્યા આપ, તે આગળનું આગળ પાપ
 મહા દુઃખ આજ્યું ધર્મને સહી, નેત્રથી નીર આલ્યું વહી
 ચોદ્યા સર્વ સામું જોઇ રહ્યા, દેખી દુખીયા તેઓ પણ થયા
 ધિક્ક ગળ આયુધ અમ તણાં, શા અર્થે જાંઘ્યાં ઘણાં
 જો શીખ્યા હોત યુદ્ધ મર્મ, લેદત ગઢ યથ લેતા ધર્મ
 જનમેજય બોલ્યા વાણ, સાંભળો ઋષિ ચતુર સુભણ
 પાંડવનું દુઃખ કૃષ્ણે ત્યાંહ, કેમ ટાળ્યું તે કહો મુજ આંહ
 વૈશંપાયન વાણી વહે, સાંભળો જનમેજય કહું હૃદે
 સુભદ્રા બોલ્યા તન, આવી પાસે રહ્યા અભિમન્યુ
 દેખી મહા તેજ પુંજ જાણ, સુભદ્રા ત્યાં બોલ્યાં વાણ
 (અરે) પુત્ર જાઓ સભા મુઝાર, અર્જુન કૃષ્ણ નથી તે ઠાર
 ભીમ યુધિષ્ઠિર બેઠા હશે, દેખી સુત રણીઆત થશે
 જઇ ઠાકને કરો જુહાર, આદરભાવ કરશે તે ઠાર
 હર્ષ તેઓ ધરશે ઘણું, કહેશે અંગ ત્રિ અર્જુન તણું
 માનાં વચન મન ધર્યાં, ચોલતાં અંગે આજ્રણ ધર્યાં

મુકટ કુંડળ પેચો વસ સાર, બાજૂગંધ બાંધ્યાં હથીયાર
મહા ભાયા લીડ્યા બેહુ પાસ, દેખી ચત્રુ પાંમે ત્રાસ
ચિત્રામણ સરખો મુત બણ, આલ્યો માને કરી પ્રણામ
આવ્યો તેહ સભા, મુજાર રણે વીર કરી નમસ્કાર
ચોદા સકળ સામું જોઈ રહ્યા, દેખી મુલતને વિરમે થયા
પાર્થ સરખો હથે એ પ્રાણ, દીસે એહનાં ઉઠાણ
લીમ મુધિધિર સહદેવ સોય, ઉર્ધગત નથી જોતા કોય
ચિંતાએ સર્વ બેસી રહ્યા, આવકાર કોથી નવ થયા
સૂની સભા દીઠી કુંવરે, ઉભો ચિંતા સખળી ધરે
શું ભાઈ હું (આંહાં) આવ્યો માટ, મુજશું ધર્મ ન
જોડ્યા નાટ

રથા માટે ફળાણા એહ, લીમ નકુળ ન જોડ્યા તેહ
જેઠા કાણ એક જોઈને સ્થાન, તાત વિના કોણ આપે માન
ઉઠી સાંધડું દેતા સાન, રમાડતા ઉત્સંગે લઈ
લાડ લડાવી દેતા માન, રમાડતા લેઈ શ્રી ભગવાન
તે સૂનું સર્વ અર્જુન વિના અહીં, ભરી સભા કો
જોડ્યું નહીં

કુંવા પિત્રાઈ ઠાઠા બહુ, તાત વિના મીથ્યા સહુ
ધિક્ક ધિક્ક સગપણ એનું બણ, પિતા વિના કોણ
આપે માન

જન તાપી કહે પાર્થ વન, કુંડળ આવ્યું તે કરે રૂદન

કંડવું ૯ મું. રાગ આંહોલ ગોડી.

અભિમન્યુ કુંવરે, મહા શોક આવ્યો રે
ભણ્યો પણ કોણે મુને નવ ગણ્યો રે

ઢાળ.

નવ ગણ્યો જો મુજને, કોણે સભા સર્વ મુઝાર
 તો યુધિષ્ઠિર આદિ લઈને, હણું એમને આ ઠાર
 એ સગાં સહ પિત્રાઈઠા, મોથાળીયા ઠાકા એહ
 સંસાર સર્વ સ્વાર્થનો, જે દીસે તે મિથ્યાય
 એક બળ પોતા તણું, વળી વિદ્યા ધન ઉપકાર
 એ વિના નર પોસાય નહીં, જાણજો નિર્ધાર
 એવું કહી વીર ઉઠીયો, એક ગદા લીધી પાણ
 એના વિના સમજે નહીં, સર્વનાં ઉતારૂં માન
 મુછ ફરકે અધર ઢળકે, રોમ ઉભાં થાય
 નેત્રથી જળ વહી આણ્યું, ક્રોધ અંગ ન માય
 સભામાંથી ઉઠીને જેવો જતો હુતો જાળ
 યુધિષ્ઠિરની પડ્યો દષ્ટે, તેડ્યો તનકાળ
 અરે પુત્ર ક્યાં પધારો છો, આવો આસન આંદ્ર
 ક્રોધ અભિમન્યુને ચઢ્યો, તેણે ન ભાળ્યું ફરી તાંદ્ર
 લીમે જઈને જાય લીડી, કુંવર કાં કરો છો રીસ
 યુધિષ્ઠિરને સોંપીયો, તન ફેરવ્યોં કર શીશ
 ફેસલાવીને રૂદે આંખ્યો, કર્યું ચુંગન ગાલ
 ઉત્સર્ગે જેસાડી સુતને, પૂછે છે મહીપાળ
 ઘણી રીસ પુત્ર કાં કરો છો, કાં ભરો નેત્રે નીર
 શો માટે મન દુઃખ આંહો કહેજો સાચું વીર
 યુધિષ્ઠિર રાજ્ય પ્રત્યે પછે, જોલીયો અભિમન્ય
 માએ મુજને મોકલ્યો છું, સભામાં રાજન
 તે કવચ લાથા શસ્ત્ર લીડી, આંખ્યો આંહો ઠામ

તાત વિના તે અલુચ્છ, કોણે કર્યો ન આવકાર
 માન વિના હું વળ્યો પાછો, ઉપન્યો મહા કાળ
 ધિક્ક ધિક્ક પડો એ સભા સઘળી, જે નવ કર્યો આવકાર
 શીમે વળતો મેહેલીયો, લેઈ તમારે ઉત્સંગ
 તેણે મારો ક્રોધ સ્વામી, શાંત પામ્યો અંગ
 યુધિષ્ઠિર ત્યાં વળતું વદે, હે પુત્ર સાંભળ વાત
 કૃષ્ણ સરખા માતુલી^૧ ને, અર્જુન સરખા તાત
 સહી પુત્ર એ રીસ સાચી, કરો છો તે ન્યાય
 કૃષ્ણ અર્જુન નથી આંહી, મુજ ઘણી યિંતાય
 ક્રોધ આણે સમે તુજને, ઘટે નહીં લગાર
 અમ દુઃખનો છેહ^૨ નથી આંચો, હજી લગી નિર્ધાર
 દુષ્ટ કૌરવે રચી પ્રપંચ, ઉપાધ છે ખુદ
 ચક્રવ્યૂહ ગઢ લેદી લઇને, કરો કહે છે યુદ્ધ
 યુદ્ધ કરતાં ન છો તો, લે ગવો ફરી વન
 શીમ સહદેવ નકુળ પૂછ્યાં, પૂછ્યા સર્વ રાજન
 સભા બળીયા સુભટ છે પણ, નથી લેહેતા ક્રોધ
 કૃષ્ણ અર્જુન નથી માટે, કરૂં ચિંતા સોય
 નહિતર તુજને ન માતુ કાં, ધર્મ દુરંધર કુમાર
 તે માટે અમને વરાંસો એક, પડ્યો છે આ ઠાર
 દુઃખ બાણી યુધિષ્ઠિરનું, બોલીયો અભિમન્ય
 ચિંતા શ્રીહરિ લાજશે, નિર્ભય રહો રાજન
 ચક્રવ્યૂહ ગઢ કરૂં કટકા, લહી એનો મર્મ
 પેસી નીકળી સર્વ બાણું, સત્ય માનજો ધર્મ

યુધિષ્ઠિર એવું સાંભળીને, હુપ્પા પોતે આપ.
 પુત્ર તેં જે કહ્યું તે મેં, સર્વ માન્યું બાપ
 રમત મહિ કાંઈએ નથી, લેવો માંહનો લેદ
 કોઠે યોદ્ધા હશે બળીયા, પેસવું જોઈ વેદ^૧
 દુષ્ટ તે બાણી રહ્યા. પુત્રનો આંણશે અંત
 આંહી હોયતો શીખવે, અર્જુન કે ભગવંત
 હજી લગી તેં પ્રહાર કોના, સદ્યા નથી લગાર
 લેદ ગઢનાં કંઠણ છે રે, તું ન' બાંણે હજી બાંબ
 ઉથલોં.

ન બાંણે તું બાબ રે, પછે અભિમન્યુ વાણી ઉચરે
 જન તાપી કહે યુધિષ્ઠિર તે, સભામાં શ્રવણે ધરે
 કંકણુ^૧ ૧૦ મું રાગ કેદારી.

અભિમન્યુ વાણી ઉચરેરે, સભા તે શ્રવણે ધરે
 લેદ સર્વ એ હું લહું રે.

કાળ.

સાતમે કોઠે બાણતો નથી, સ્વામી છ લગી મારી ગત
 એવાં વચન સાંભળી રાજા, વિસ્મય પામ્યા ચિત્ત
 કહો પુત્ર ખટ કોઠા લગે, કેમ બાંણ્યો વિસ્તાર
 યુદ્ધ કરતાં પેસ નીકળવું, ક્યાં શીખ્યો નિર્ધાર
 એના લેદ શ્રીકૃષ્ણ અર્જુન, વિના ન બાંણે કોય
 ભુક્ત એવડી અમો ન ગ્રીહું, તું કેમ ગ્રીહ્યો તન

કુંવર કહે અરે ઝાકાણી, જ્યારે હવે હું ગર્ભવાસ
 પીડાતી મુજ માને જાણી, કેશવ આવ્યા પાસ
 દુઃખ શાન્ત કરવા અર્થે, લખ્યો ચક્રાવે તાંહ
 વાત કહી વિસ્તારી યુદ્ધની મેં ચિત્ત રાખી તેહ
 કોઠા ખટ લગી સર્વ માંડી, વાત કહી ભગવંત
 હુંકારો હેતાં ત્યાંહી, નિદ્રા આવી મુજ માત
 સુખ પામી પીડા ટળી, ત્યારે રહી અભોક્તી તેહ
 મેં જાણ્યું રજે કથા અધુરી, રાજે શ્રીકૃષ્ણ એહ
 તે માટે મેં ઉદરમાંથી, દીપો હુંકારો જાણી
 એટલે કથા અધુરી રાખી પ્રીછયા સારંગપાણી
 મધ્ય કોઠાનો મર્મ ન જાણું, નહીંતર લેહત માંદ
 યુધિષ્ઠિર એવું સાંભળતાં, હર્ષજ પાંખ્યા ત્યાંહ
 લીમ કહે કોઠા ખટ તું જો, ભાગી જાણે લેહ
 બાકીનો એક સહેલ છે, મુજથી યાચે તે છે
 ગદાવતી કડકા કહું ગદના, કર શહી કાદું બહાર
 એવું સાંભળી કુંવરે ખીડું, લીધું સભા મોઝાર
 અભિમન્યુને ત્યાં વેગે વધાવ્યો, સકળ સભા મધ્ય રાય
 હંડ પ્રણામ કરીને ચાલ્યો, આવ્યો જ્યં જનેતાય
 અગર ચંદન ઠસ્તુરી અંગે, કંઠે પુષ્પની માળ
 હસિત વદન લધુ કમળ જાણે, ઈંદુ-કરે સાવકાર
 શરપણે આનંદ્યું, દીઠો મુલદ્રાએ તન
 કહે તુજને આવડો આનંદ, શું આવ્યો અભિમન્ય
 સુવય, માતા તેં મુને, મોકલ્યો, રાય, યુધિષ્ઠિર પાસ
 હું તો હંડ, પ્રણામ કરીને, ઉભો જેમ રહે દાસ .

ભીમ યુધિષ્ઠિર નકુળ સહદેવ, હુતા તેણે ઠાર
ચારેમાં દેણે નવ જોયું જે, મેં કર્યો રાયને જીહાર
નીચાં મુખ ઉચાં નવ કીધાં, સભા વિષે કો વીર
મુજને તો હુખ સખળ લાગ્યું, નેત્રે આવ્યાં નીર
અર્જુન કૃષ્ણ વિના સહુ સુંડું, હીસે સભા મુઝાર
આત્મા વિના કલેવર હીસે, તેમ હીસે ભયકાર
માન હીધા વિના માતા મુજને, ક્રોધ ચઢ્યો બહુ ત્યાંહ
હીને જ્યો જતો હતો, તેવો ભીમે ઝાલી ખાંહ
યુધિષ્ઠિરને જોળે મેહલ્યો, રાખ્યો રૂદે મુઝાર
ધર્મ કહે પુત્ર મેં નવ જાણ્યો, આવેવો તું આ ઠાર
મહા હુખ રાજા વાત કરે ને, નેત્રે આવે નીર
તેણે કરીને માતા મારું, ભીજ્યું સધળું ચરીર
મેં પૂછ્યું કાકાજી એવડું, હુખ ધરે કાં મન
સુવ્ય માતા તુજને કહું માંડી, જોડયા જે રાજન
અર્જુન કૃષ્ણ નથી તે માટે, કૌરવ પાપી જેહ
ચક્રવ્યૂહ સુદ્ધ અમ કને માગે, અમો ન જાણું તેહ
તે માટે ચિંતા છે સખળી, હવે શી થાયે પેર
વાત કરે ને રૂદન કરે, ત્યારે મુજને આવી મેહર
મેં ત્યાં પશુ કરી કહ્યું રાયને, સ્વામી હુખ ન આણો એહ
ચક્રવ્યૂહ હું છતીશ ત્યાં, સત્ય કરી માનો તેહ

ઉપલો.

તે ત્યાં સત્ય કરી માનો સ્વામી, એવું કહી બીડું પ્રહુ
તે માટે થો આજ્ઞા માતા, સૈન્ય ત્યાં સહુ સજ મથુ

કડવું ૧૧ મું રાગ ધન્યાશ્રી.

સુભદ્રા વળતું વદેરે, સાંભળ કહું અભિમન્ય
આ સમે તારો તાત નથી, સ્થુર્મા કરે મુદ્ધ જઇ જેહ
ધર્મે કેમ આશા કરી રે, નથી તેં દીઠી ઘેર નાર

હાજી.

નથી દીઠી ઘેર નાર હજી તું, વરસ સોલનું ફૂલ
જવા કેમ હઠિ પુત્ર તુજને, રૂદે સાલે શુભ
ભલું થયું જે આશા તૂને, કરી છે મહીપાત્ર ।
તો આવ આપણુ જઇયું, આંહાંથી તારે મોચાળ
પછે એનું ગામ એ છે, રાજ કરે કે જાય વન
આપણુ ત્યાં હુઝે મુઝે કરી, જીવીયું રે તન
કુંવર કહે રે માતા હું ત્યાં, કરી આન્યો હું પોણુ
બીહું લઇને હું પલાયો, કેશે આપતું હતું કોણુ
કૃષ્ણ સરખા માતુલી, અર્જુન સરખા તાત
જગત્માંહી હાંસી ઉપજે, ઘટે કેમ એ વાત
હે જનેતા તૂજ ઉદરથી જો, ઉપન્યો આ દેહ
તો ભક્તી કીર્તિ હું કેહેવડાવું, તું સત્ય માને એહ
જન્મ તાંહાં મર્ણુ ઉપજે, વેદ વાયક જાણુ
ક્ષત્રિનો ધર્મ ઉત્તમ જે, મુખે છાંટે પ્રાણુ
સુભદ્ર તે સ્વર્ગે પજો, જહુ માન પાંચે ત્યાંહા
દેવાંગના મુખે કરીને, વધાવે તલ માંદા
તે માટે હું કરી કરી, મુજને કરું જાણુ
સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળમાંહી, જય વદે વેદ પુરાણુ

ખોળે મસ્તક મૂકીને, પય પાન કીધું સોય
 આશીસ દીધી અતિ ઘણી, સુત હજો રણ જથ તોય
 પુત્ર કહે એક વિનતી, સંગ્રામ કરજો તેમ
 ચક્રબૃહ ગઠ ભેદી વળજો, પામીએ જથ જેમ
 જદી જો સંગ્રામ કરતાં, વિરુપ થાયો ત્યાંહ
 તો દ્રોણજી અપકીર્તિ સુજને, આપશે રણ માંદ
 અર્જુન સરથું સુલદ્રા ઉઠરે, ઉપન્યું આ પાત્ર !!
 કન્યા સર્જત તે વેળા તો, આવતો જમાત્ર !!
 એવાં મેણાં જો ગવે, કરાવતો સર્વ માદ
 અભિમન્યુ એવું સાંભળીને, વચન યોગ્યો ત્યાંહ
 ધન્ય કુળ જો કહેવડવું, તો નામ મૂજ અભિમન્ય
 અર્જુનથી જથ અધિક હોય તો, જાણજે તુજ તન
 કુંતાજી ત્યાં એવે આબ્યા, કુવરે કર્યા પ્રણામ
 આઈ સુજને આજ્ઞા દીઓ, જશું રણ સંગ્રામ
 સુધિષ્ઠિરની આજ્ઞા સુને, હવી એવી આજ
 ચક્રાવો ગઠ ભેદી જાણ, માટે સોંપ્યું કાજ
 કુંતા કહે રે પુત્ર તે કેમ, જાણકે સુદ્ધ થાય
 પરણી વહુ લાબ્યો નથી, તેનો જન્મ કઈ પેર જાય
 સુધિષ્ઠિરને કહેવડવું, કુંતાજીએ જાહુ પેર
 જાણકને સુદ્ધે મોકલો તો, તેડવો વહુ ઘેર
 વિજેગે વર કન્યા જાય તો, શ્રાણુઓ રહે સુજ
 તે માટે ઉત્તરા અણાવો, મોકલીએ પૂજ્ય
 સુધિષ્ઠિર એવું સાંભળીને, પટ ફેરવ્યો પુર માંદ

લક્ષી જેને સાંઠ હોય તે, પ્રકટ થાએ આંહી
 રાયકો એક આવીયો ત્યાં, તેણે ક્યો દંડ પ્રણામ
 સ્વામી જે સહસ્ર સાંઠ મારે, કરું કહો તો કામ
 માસ ખટની વાટ હોય ત્યાં, જાઉં તણ પહોર માંદા
 વળી ખીજે આંગ્યો તેથી, પ્રકટ પામી ત્યાંદા
 સ્વામી સુણો એક વિનાતિ, મારે સાસુ વહુમાં વેર
 કહલો નિત્ય ઉઠીને કરે, મેહેલી સો પીયર
 હથ સહસ્ર ત્યાં સાંઠ મારે, તેમાં સોલ શ્રીકાર
 એક પહોરમાં જઈ આવું છું, દિન પ્રત્યે હું નિર્ધાર
 કરી મેં સર્વ તપાસ પણ, વળ્યો એથી છેક
 સ્વામી કહો તો ઉત્તરાને, લાવું મેધાનમેષ

ઉથલો.

લોવું મેધાનમેષ રે, એવાં વચન ધર્મે સુણી
 તે રાયકાને મોકલ્યો રાયે, અનેક રિદ્ધ આપી ઘણી

કવુ' ૧૨ શ્રુ' રાગ દેશાખ મહાર.

સાંઠ સોળ સજ કરીરે, રાયકો બેઠો ઉપર ત્યાંદા
 પહોર એક નિર્ગમી રે, આલ્યો વિરાટના પુરમાંદા
 મધ્ય નીશાને સમે રે, ઉત્તરા સુતી છે સન્નિધ
 બર નિદ્રા વિષેરે, સ્નાનાંતર તે બાઈને થાય
 ધન ગર્જ ધણું રે, હામિની દીસે છે ભયંકર
 મહા વૃષ્ટિએ કરી રે, જળનો પૃથ્વી પર નહીં પાવ
 તે મધ્યે સહી રે, ધક એક મસ્તક વિહોણું બાવ

ત્યાં ગર્ધવ ઉપરે રે, નશ્ન તે કાળાંતર છે કાય
 વળી કેા એક દેશનો રે, કોટી કંદર્પ સરખો રાય
 પૃથ્વી ઉપરે રે, પડતાં થયો શન ખંડ કાય
 અભિમન્યુ રણમાં લઢેરે, કરતો મહા સંગ્રામ
 વીર ઘેરી રહ્યા રે, કંથને વેધે છે ઠામ ઠામ
 નિદ્રા નવ ગમી રે, જાગી કરે છે રૂઢન,
 હું નથી દેખતી રે, મારો કુશળ કંથ અભિમન્ય
 સ્વપ્ન ને માનીએ રે, મધ્ય નિશાતું નવ છેદાય
 આકંઠ કરે ધણું રે, એવે આવી ત્યાં જનેતાય
 ખૂંચ્યું કામિનીએ રે, જે જે દીકું તે કહ્યું નાર
 એવે આવીયો રે, સાંઢો દીવે બળતી દ્વાર
 ઠેઠ ધૂધરી રે, રૂમજીમ કરતી આવીકતેહ
 પૂરનાં જન કાપીયાં રે, જાંણ્યુ કેા આન્યું મોહું એહ
 રાયકો ઉતર્યો રે, આવી કીધો સર્વને જીહાર
 અભિમન્યુ યુદ્ધે જશે રે, તે સર્વે માંડી કહી વાત
 ધર્મે મોકલ્યો રે, મને આંણુ કરવા આંહા
 ઉત્તરા વેહેલાં મોકલો રે, કેહેશે જોટી થયો કાંહા
 સ્વપ્ન એ તો ખડું પડ્યું રે, જોતાં મળ્યું દ્વષાંત
 મા મુને મોકલો રે, ત્યાં તો દીસે છે કંદર્પાંત
 કંથને નહીં મળું રે, તો લાંછુ રહેશે એહ
 વેઢીશ હું સર્વથા રે, કર્મે હોશે સુખ દુઃખ જેહ
 સાસરવાસો કરી રે, પછે વળાવી ઉત્તરા નાર
 બેઠાં વાહન ચડી રે, પણ બિથેરે પંથે જાય

જંબૂક ઉતરે આઠાં ઘણું રે, તે દેખીને અખળા રાય
 સોચે કામિની રે, કહે પીયુ નથી મળવો સોય
 એવે આવીયાં રે, નગર સમીપે અખળા નાર
 હેઠાં ઉતરી રે, કીધા વિધ વિધના શણગાર
 નેપુર ધુધરી રે, હુગહુગી કટી મેખલા ચુક
 બાંધ્યો ગોફણો રે, કાને શોભે બાલ અમૂલ્ય
 કાજળ સારવા રે, બાધ્યો કુંકુમ જોયુ સાર
 તે સર્વે વીસર્યા રે, બહેની થઈ તે નિરાશ
 જ્યાં ત્યાં મુજને રે, ભાઈ ઈર્મ દીએ દોષ
 શયેકો બોલીયો રે, બહેની માં ધર્યો રે શય
 સાંઠ એક સજ કરી રે, કુંકુમ કાજળ લેવા જાય
 એવે મુદ્દ સમો હવો રે, અભિમન્યુ જવા તત્પર થાય
 મુલદ્રા કુતા ત્યાં સહી રે, રહ્યાં રહ્યાં વાટ જીએ અપાર
 જે આંહો સમે રે ભાઈ આવી નહીં ઘેર નાર
 ક્ષણ એક ભીતર રહે રે, વળી ક્ષણ જોવા આવે બહાર
 પણ દેખે નહીં રે, દષ્ટે અભિમન્યુની જે નાર
 ભીમસેન આવીયા રે, કહે વે'લા આવો અભિમન્યુ ત્યાંદ્ર
 ધર્મે મોઢયો રે, તમને તેડયા છે રણ માંદ્ર
 અભિમન્યુ ઉઠીયો રે, પેહેર્યા કવચ દોષ શણગાર
 ભાથા ભીડીયા રે, લીધાં વિધ વિધનાં હથિયાર
 ચર્ણ માતને રે, લાગ્યો વિનવડી કરીને તન
 મુલદ્રા ત્યાં વદે રે, પુત્ર જય હને તૂજ અભિમન્ય
 તાંહાંથી નીકળ્યો રે, આળ્યો કુંતાળને ઘેર
 મુલદ્રા સજે હતાં રે, રહ્યાં રહ્યાં આકંદ કરે બહુ ચેર

વધુ બહુ વલવલે, રે, અબળા શોક ધરે અપાર
કુંતાજી જઈ કહે રે, આ સમે ન આવી પહોચી નાર

કહવું ૧૩ મું રાગ કેદારો ગોડી. .

ઉત્તરા શે ન આવી આ સમે, તારો કંથ સંધામે જાય
ઉત્તરા શે ન આવી આ સમે. ટેક.

હુંતો વાટ જોઈ જોઈ ધણું રહી, પણ દીમે નહીં કે
મોર. ઉત્તરા.

હું મંક લાગણી આંહાં રહી, અને પુત્ર જાય છે યુદ્ધ
તુજ દામણ કંથને વેધશે, તે કેમ જણાશે શુદ્ધ ઉત્તરા.
જેહુ હાથ તે પૃથ્વી મુજ પડયા, જે દીધી મુતને રીખ
હું પાપણીને કેમ ગમ્યું, નાખી અમૃત પીધું વિખ
ઉત્તરા.

એ પુત્ર તે પાછો નહીં વળે, નહીં પળે યુદ્ધથી શૂર
જેહુ પક્ષે જાણીયો પૂરો, વદી થાશે જોતાં શૂર. ઉત્તરા.
એ પુત્ર તે જ્યારે જન્મીયો, (ત્યારે) હજી મનશું અપાર
જાણ્યું પશ્ચી વહુ લાવશે, તે મે નેત્રે ન દીઠી નાર. ઉત્તરા.
એ જાણક વદી શું જાણશે, છે દ્રોણ કર્ણ વિશાળ
એ સોળ વરસનું મૂલડું, તાત વિના થાશે ચા હાલ. ઉત્તરા.
મેં જાણ્યું વધુ વિછોડું નહીં પડે, એની પૂરશે મનની આશ
તે કુંવર આજ રણને ચઢ્યો, નારી મે'લી પીયર નિ-
ચય. ઉત્તરા.

વેળા વીતી ગઈ અવધની, પણ ન આવી તે નાર
જન તાપી કહે કિન ચઢ્યો, (ત્યારે) નીકળ્યો અલિ-
મંત્રું બહાર. ઉત્તરા.

કુલુ ૧૪ મું રાગ ગોડી.

કુંતાજી પ્રત્યે વહે, અભિમન્યુ વળતો ત્યાંહુ રે
આરા હવે આપીએ આઈ, જશું અમે રણ માંહા રે
સતી કહેરે પુત્ર તુજને, હજો રણ જય આજ રે
ચક્રબ્યૂહ ગઢ ભેદી વળજો, કૃપા શ્રી મહારાજ રે
તારે મસ્તકે રક્ષા મુકુંદજીની, શ્રીવા ગરૂડાગર રે
નાસિકાએ રક્ષા નારાયણની, અધરે અનહદપૂર રે
ચક્રુએ રક્ષા ચતુર્ભુજની, ઠંઠે કમળા ઠંચજી
હ્રદે રક્ષા હૃષિકેશની, ભુજાએ શ્રી ભગવંતજી
પૃષ્ઠે પુરુષોત્તમની રક્ષા, નાભિએ શ્રી નરહરિજી
અંધા સ્થળે શ્રી જાનકીપતિની, વિશ્વંભર રહો વિસ્તારીજી
આશીશ દેધને તાંતણે એક, બાંધીયો હાથે વણીજી
નિર્ભય કરીને થાપીયો, આયુધ કે ન ચક્રે હણીજી
કૃષ્ણ ભગિની વહે મુખથી, કુંતાજી વર આપીયેજી
મારા કુંવરને મુદ્દે મોકલી, ઘેર પોતાના પાંચ રાખીએજી
કુંતા કહે બાઈ માહરૂં, કીધું તો થાતું નથીજી
શા માટે અપજય આપે, તાંતણે બંધાવતીજી
નમસ્કાર કરીને નીકળ્યો, અભિમન્યુ રથે બેઠાજી
વાગીયાં વાજાં ત્યાંહાંથી, અશ્વને હાઠયા પછેજી
શૂર સુત સુભટ ભાયા, બેહુ ગમાં બેઠા ભરીજી
હજી તો ઉત્તરા ન આવી, શું જીએ વાટ ફરી ફરીજી
કુંકુમ કાજળ વિસર્જી તે, રાયકો આંખો લઇજી
શણગાર સર્વ કરી અબળા, નગર ભણી ચાલ્યાં વહીજી
દીવાકર દિન ઉદીયો, થયો ઘટિકા ત્રણનો સમોજી

એવે અભિમન્યુ મળ્યા સાંભા, ઉભય મોં બેહુ ત્યાંદ્રણ
 કોટી ઠંદર્પ રૂપ સુંદર, ચંદ્રમા બેહુને મુખેણ,
 જોઇ આશ્ચર્ય થયાં મનશું, વિબુળતા ઉપન્યો વિષણ
 રાયકાને પૂછીશું ઉત્તરાએ, કરી બહુ વિનતીણ
 સાચું કહે રે એ કોણ છે, એને હુંતો જોળખતી નથીણ
 અરે બાહુ એ કંથ તાહરે, જાય છે યુદ્ધને સમેણ
 ઉત્તરા એવું સાંભળીને, ઉતરી તતક્ષણ તેમણ
 પ્રજ્વાલ કરીને પ્રેમદા મુખે, મધુર વચન વહે સહીણ
 ઋતુ સમે છે ઋતુ આપીએ, સ્વામી કામના પુરે અહીંણ
 અભિમન્યુ કહે છે કામિની, આ સમે તો યુદ્ધે જઇએણ
 ઉભય દળ સર્વ મળ્યું છે, ઋતુ આપનાં ખોટી થઇએણ
 મુખિધિરની આજ્ઞા છે માટે, વ્યુહ જઈશું શૂરશુંણ
 હવડાં તો જાઓ સુલદ્રા કને, આવી આશા પૂરશુંણ
 ઉત્તરા કહેરે કથ મારા, આશા જાંગ ન કીજેણ
 સમે જોઇને આપીએ તો, ધર્મનું ક્ષણ લીજેણ
 ઋતુ આપી, ઋતુવંતી નારને, નરનિશ્ચી કો નથી ગયાણ
 સમ છે ઋતુવતીને ઋતુ આપીએ, સ્વામી દિવસ સોળ
 મુજને થયાણ
 અભિમન્યુ કહે રે કામિની, આ સમે તો યુદ્ધને જઈશુંણ
 આઠ્યા પુઠે સર્વથા તુને, પુત્રનું ક્ષણ આપીશુંણ
 અરે સ્વામી યુદ્ધે જાતાં, કો આવે કો ત્યાં પડેણ
 આ સમે હોય તો પામીએ, પછે પુત્રનું ક્ષણ શા વડેણ
 વહે વળ્યું નથી કહીએ, વાત છે બહુ કાળનીણ

ઋતુ સમે ઋતુ ન આપે તેને, હૃત્યા ઉપજે ષાળનીજ
 તે માટે આશા પુરીએ, અમે જવા તો દેશું નહીજ
 આજ મારે સમે છે, ફળ પુત્રનું લેઈશું અહીંજ
 એવું કહી કંઠે બાંહ ધાલી. પ્રેમગ્રાએ પીયુને અનુસર્યોજ
 મધુર વચને વદી વિનવતાં, કંથ કામાતુર થયોજ
 ઉદાનમાં પટ અંતર ધરીને, આપીયું ઋતુ ત્યાં સહીજ
 સંતોષી તે સુંદરીને, તોએ કંઠશું વળગી રહીજ
 હું જવા નહીં દેઉં કંથ તુજને, વરસ સોલ તુજને. હવાંજ
 તેરમું આજ જાય માહરે, બાકી તુજને દેઉં ન જવાજ
 અભિમન્યુ કહેરે સુંદરી તેં, કહ્યું તે ત્યાં સર્વ બહુજ
 હું સલામાં મુખ શું દેખાડું, હાસ્ય યાય જો ઘેર વળુંજ
 મેં પુત્રનું ફળ આજે આપ્યું, તે તો તુજ હશે સહીજ
 હવે તુજને જાવાટે તું, માં કર જોડી આહાં રહીજ
 હવડાં તો જઈ ચોડા છતી, આવીશું વેગે કરીજ
 પછે આપણા સદા જુડે, દિન નિર્ગમીશું કીડા કરીજ
 એ દૃષ્ટિ પાપીએ કપટ કીધું, લોળવ્યો મુજને સહીજ
 કહે કદ્રુપી છે નાર તારી, તે માટે તું ત્યાં રહીજ

ઉચ્ચો.

તે માટે તું ત્યાં રહીરે, મેં ન જાણ્યું આવી સુંદરી
 એ દુષ્ટના પ્રાણ લઉં, જો જીવતો આવું ફરી

કહવું ૧૫ મું. રાગ ર મઝી.

વૈશંપાયન કહે સુષુ રાયજ, કહું તમને માંડી સર્વ ઉપાયજ
 અભિમન્યુએ નારી સંતોષી ત્યાંવજ, પછે વળાવી સુભદ્રા
 જ્યાંવજ

૬

દાળ.

સુભદ્રા કને મોકલી તેને, પ્રજોધી બહુ જુગત
 પછે તેને પુત્ર પ્રકટયો, પરીક્ષિત મહા ભકત
 કવચે લાયા ફરી જાંધ્યા, કુંવર ચયો સાવધાન
 સુધિષ્ઠિર કને આવીયો રાયે આપીયાં બહુ માન
 નમસ્કાર કરીને વહે વાણી, સાંભળો રાય ધર્મ
 હું તો આગળ નથી જાણતો, સાતમા કૈકાનો મર્મ
 છ લગી તો સર્વ જાણું, મધ્યનો ભીમ હા ।
 કાકાજી તો હુંય ઉગરું, જો કરે આવી ધાત.
 ભીમ વળતું જોઈયો, સુણ કુંવર કહું છું એહ
 સાતમે જાંધે હાક મારું, કરું કડકા હું તેહ
 હું છતાં કેમ હુંખ પામે, લેઈ તેહના પ્રાણ.
 ગદા લેઈ એક પાસયો, વાળતો આવું ધાણ
 અભિમન્યુ એવું સાંભળી, લાગ્યો સુધિષ્ઠિરને પાય
 આજા માગી નીકળ્યો ત્યારે, જોલીયા ધર્મરાય
 અરે કુંવર જોઈને, મંથ્રામ કરજો ત્યાંદ
 અર્જુનને પછે કયો ઉત્તર, અમો દેશું આંદ
 રથ ઉપર બેઠો જઈ કુંવર, ત્યારે વાગીયાં નિશાણ
 ગરજ ગુપ્તી ચેલ (૧) ફરસી, ચડ્યો લેઈ રાજાન
 અભિમન્યુ કહે રે સાચી, રથ હાંકય મારે । ત્યાંદ
 ચક્ર વ્યૂહ ગદ લેલીએ જઈ, દ્રોણાચાર્ય છે જ્યાંદ
 સુમિત્ર કહે પ્રભુ તમને, રાયે સોંપ્યું કામ
 તો દ્રોણશ્ચ સંધ્યામ કરજો, જોઈને તેણે કામ

અલિમન્યુ કહે આજ ઇદ્ર અર્જુનને, ગણે છે ત્યાં કોણ
 હું કૃષ્ણથી બીડીતો નથી, તો કવણુ માત્ર તે દ્રોણ
 સારથીને નિબ્રંધી, રથ હુકાવ્યો રણમાંહે
 મહારથી કૌરવપતિ સહુ વિગાસે મન ત્યાંહે
 અર્જુન સરખો વીર વિરાજે, જણાય છે કો જાણ
 સંધ્યામ સહી એ સ્તબ્ધ કરશે, કેળીમે ઉઠાણ.
 દ્રોણાચાર્યે જે રથો ગઢ, એક રાત્રમાં આ કામ
 મંત્ર આરાધનાએ કીધું, વિજયકારી કામ
 મુખે પોતે રહ્યા બીજે, કૃપાચાર્ય જ હોય
 ત્રીજે ગઢ તો કર્યું ઉભા, ચોથે અન્વસ્થામા સોય
 પાંચમે ગઢ તો લક્ષમણ ઉભા, ચારે દુઃશાસનના તન
 શુભટ પાંચે મહા બળીયા, નથી કાયર કોઈ મન
 શલ્ય શકુનિ દુઃશાસન રહ્યા, છટ્ટો ગઢ જ્યાંથી
 સાતમે જયદ્રથ ઉભો ને, દુર્યોધન બળીયો જેઠ
 અગીયાર અક્ષૌહિણી, ગઢને કાંગરે સર્વ ચોદ
 પંચ શબ્દ વળાડે ત્યાં, કૌરવ આણી ક્રોધ
 ગરજ શુભ્રી ચેલ (૧) ફરસી, ગઢ મુચળ પાહાણ
 ખડ્ગ કાતી ને કટારી, તલવાર મોગર બાણ
 નાળ ગોળી પ્રાથ ગડી (૧), શંખ ચક્ર ત્રિશૂલ
 નગન આયુધ કરી ઉભા, કવચ તંગે પૂર
 અલિમન્યુ પાસે આવીયો, પરીક્ષા કરી સર્વ જોય
 એની ધન-ઉપર કાળી નથી, પણ હથે બળીયો કોય
 ક્રોધશું તેણે અન્વ ચારે, હુકાર્યા ત્રણ સંગ
 દ્રોણને મુખે જઈ મડ્યો, જેમ ગઢે સીપ અતમ

ઉચ્ચલો.

જેમ પડે દીપં પતંગ તેમ, અભિમન્યુ જઈ ઉલો રહ્યો
નમસ્કાર કીધો ગોરને, તેણે આશીર્વાદ ફરી દીધો રે

કડવુ ૧૬ મુ-રાગ આંદાલ ગાઠી

સ્વામીએ દ્રોણાચાર્ય જો, આશીર્વાદ દીધો રે
દીધો નમસ્કાર ગોરે હેત કરી રે
શીખ્યનો તે સુત જાણી, એવું મન આણી રે
વાણી બોલ્યા રે દ્રોણ, દયા કરી રે

ઠાળ.

દયા કરીને દ્રોણજી ત્યાંહાં, વહે મુખથી વાણ
જા બાલક સાથે શું વહું, હું, વૃદ્ધ થઈને જાણ
યુધિષ્ઠિરને શું કહું જે, મોકલ્યો તું ગાળ
અજ્ઞાની મૃત્યું અડચું માથે, રૂડ્યા ઠી ગોપાળ
કે વચન બાણે કરી આવ્યો, અજાણ્યો થઈ નાટ
જા ફરી ઘેર જીવતો સહુ, જોતાં હશે વાટ
અભિમન્યુ કહે પ્રભુ તમશું હશે મારે જોહ
કૃષ્ણ અર્જુન તણી વિદ્યા, દેખાડું હું જેહ
તે માટે પહેલાં પ્રહાર સ્વામી, કરો મુજ પર આજ
દ્રોણ કહે તુજ બાલક ઉપર, કહું તો છે લાજ
કુંવર કહે આચાર્ય ઉભા, પ્રથમ મેં કેમ માય
બાલક હું પણ કેસરીનું, જાણ્યો સહુ દાય
દ્રોણ એહેવું સાંભળી, દય બાણ મેહેલ્યાં પ્રાંદ

તે ધર્યાં માફતની પેરે, પણ કર્યા કુંવરે સૂર
 પાર્થપુત્રે ફરી તે પર, સાત મેહેલ્યાં બાણ
 દ્રોણાચાર્યે આવતાં તે, નિષ્કૂળ કીધાં જાણ
 અન્યો અન્ય એમ શસ્ત્ર મેહેલે, થયું રણ અંધકાર
 મેફ પર્વતની પેરે તે, કા નથી તજતા ઠાર
 વૈશંપાયન બોલીયા, સાંભળો સભા એહ
 અભિમન્યુને ત્યાંહાં સાંભણે, ભગવંત બોલ્યા જેહ
 જીવત કૃષ્ણે કહી હતી, તેમ મેહેલીયું મોહ બાણ
 પ્રથમનો ગઢ હાથ આળ્યો, પડયું ત્યાં ભંગાણ
 કૃપાચાર્ય હતા ગીજે, કર્યો મહા સંગ્રામ
 તેહ છૂટ્યા મોહ પમાડી, ગયો ત્રીજે ઠામ
 રણ ઉભા હતા ત્રીજે, કુંવરે કર્યો નમસ્કાર
 તમો અમારે પૂજ્ય સ્વામી, ઘટે અર્જુન ઠાર
 પ્રહાર પેહેલો કીજ્યો, જેમ માને માફ મન
 પછે સ્વામી સેવા કરે, હું સમો જોઈ રાજન
 કર્ણ એવું સાંભળીને, બાણ મેહેલ્યાં સાત
 પાર્થ પુત્રે આવતા તેને, કર્યા જોતાં નિપાત
 તે પછી વળી સોલ મેહેલ્યાં, તેહ ભાંજ્યાં જાણ
 નિષ્કૂળ થઈ થઈને પડ્યાં, પણ ન વાગ્યું એકો બાણ
 શ્રી કૃષ્ણજ્યો જાણીયું, તાંતણે બાંધ્યો જેહ
 સહી અભિમન્યુ અમર કીધો, નથી મરવો એહ

કુંતાજીએ મર્મ જાણ્યા, વિના જાંધ્યો હાથ
 શસ્ત્ર તો ભેદતું નથી, એની વજ્ર કીધી જાત
 તે માટે હું ત્યાંહાં જઈને, છોડવું રક્ષા એહ
 પ્રપંચ કીધા વિના એની, નથી પડવી દેહ
 વિપ્રનું એક રૂપ લેઈને, પધાર્યા શ્રી નાથ
 ઠણું કને આવી તેને, પ્રીછવી કહી એક વાર
 કુંતાજીએ રક્ષા એને, અભય જાંધી જાણ
 તે માટે તારાં નિષ્કળ જાયે, મેહેલયે જે જાણ
 છોડ્યા વિના એ નથી મરવો, વહે સ્ત્રી ભગવાન
 એવું કહીને હરિ-ત્યાંથી, હવા અંતર્ધ્યાન
 વળી ઠણું વીથ મેહેલ્યાં, ક્રોધ આંણી અત્યંત
 આવતાં અભિમન્યુએ, ભાગી કર્યા કઠકા ચત
 કુંવર કહે હવે શું પ્રહરે છે, ચર વારો વાર
 ચોટ ત્રણ મેં ચુકવી એક, સહે મારો પ્રહાર
 ઠણું વળતું જોલીયો, સાંભળો કુંવર અભિમન્ય
 તું સખજ કાયર દેખીએ, મેં લહું તારૂં મન
 સુલટ હોય તો દોરડાં રૂપાં, બધાવે પર હાથ
 આપ બળ વિના ન આમે ચથ, એ સર્વ જુઠી વાત
 કુંવર એહેવું સાંભળીને, ચડ્યો મનશું કાળ
 કુંતાજીનો દોરડો તે, છોડી નાખ્યો તતકાળ

છીયલો.

છોડીયો તતકાળ-રે; અને નાંખ્યો ચત કઠકા કરી
 કુંતાજીએ ત્યાં આવીને, તે રક્ષાને લીધી-હરી

કડવુ ૧૭ મું રાગ ધન્યાશ્રી.

શંપાયન બોલીયા રે, મુણે જતમેજય રાય
છે યુદ્ધ લાગ્યું ઘણું રે, અન્યોઅન્ય રૂધીર ગણતા જાય
પાણુ દશ મેહેલીયારે, કર્યું કર્યો રથ તેનો ચૂર
હાહન વિના અભિમન્યુ હવો રે, પાળો થઈ મહા શૂર

ઢાળ.

પાળો થઈને ખરવર્યો, બૂહ મધ્યે વઢતો વીર
ચોહ પાસથી શર સખળ વરસે, ચૂકવે તે શૂર
માતંગ મારે કોપશું, એક ગદાએ નિર્ધાર
કર્ણ તૂટીને પડ્યો, ત્યારે કર્યો જઈને પ્રહાર
ત્રીજો ગઢ તો હાથ આબ્યો, ગયો ચોથે કામ
રથ વિના અભિમન્યુ પાલો, કરે મહા સંશ્રામ
લીમ પાછળ થકા આવે, રક્ષા કરતો જાણુ
દોટમાંહાં કો ચઢે હાથે, લીએ તેહના પ્રાણુ
અશ્વસ્થામા હતા ચોથે, કુંવરે કર્યો જીહાર
એક બાણ મૂકી મોહ પમાડયા, થયું મુક્ત દાર
પાંચમે ગઢે કુંવર આબ્યો, ધસી પાલો જાણુ
લક્ષ્મણુ તે અભિમન્યુ પ્રત્યે, પછે જોડ્યો મુખે વાંણુ
અરે અભિમન્યુ મેહેલે આથા, જીવ્યાની આ દાર
તું એકલો અટવાઈ મરશે, જોડોજો અમ પરિવાર
કુંવર કહે રાત કૌરવ છે, તે કાષ્ટને સમાન
અગ્નિરૂપી હું કરું છું, જો કરું જાણી રાખ
દુર્યોધનનો પૂત્ર કહે, અભિમન્યુ સાલજ વાત

કુતાશ્ચ મર્મ જાણ્યા, વિના ષાંધ્યો હાથ
 શસ્ત્ર તો લેકતું નથી, એની વજ્ર કીધી જાત
 તે માટે હું ત્યાંહાં જઈને, છોડાવું રક્ષા એહ
 પ્રપચ કીધા વિના એની, નથી પડવી દેહ
 વિપ્રનું એક રૂપ લેઈને, પધાર્યા શ્રી નાથ
 કર્ણ કને આવી 'તેને, પ્રીછવી કહી એક વાત
 કુતાશ્ચ રક્ષા એને, અલય ષાંધી જાણ
 તે માટે તારાં નિષ્કળ જાણે, મેહેલરો જે જાણ
 છોડ્યા વિના એ નથી મરવો, વહે શ્રી લગવાન
 એવું કહીને હરિ ત્યાંથી, હવા અંતર્ધ્યાન
 વળી કર્ણે પ્રીત મેહેલમાં, ક્રોધ આંણી અત્યંત
 આવતાં અભિમન્યુએ, જાગી કર્યા કહકા શત
 કુંવર કહે હવે શું પ્રહરે છે, ચર વારો વાર
 ચોટ ત્રણ મેં સુકવી એક, સહે મારો પ્રહાર
 કર્ણ વળતું જોલીયો, સાંભળો કુંવર અભિમન્ય
 તું સબળ કાયર દેખીએ, મેં લહું તારું મન
 સુભટ હોય તો દોરડાં રૂપાં, બધાવે પર હાથ
 આપ જાણ વિના ન ખામે યશ, એ સર્વ જુડી વાત
 કુંવર એહેવું સાંભળીને, ચડ્યો મનથું કાળ
 કુતાશ્ચનો દોરડો તે, છોડી નાખ્યો તતકાળ

હિથલો,

છોડીયો તતકાળ રૂ, અને નાંખ્યો શત કહકા કરી
 મુષ્ણુએ ત્યાં આવીને, તે રક્ષાને લીધી, હરી

કડવુ ૧૭ મું રાગ ધન્યાશ્રી.

શંખાયન બોલીયા રે, મુણો જનમેજ્ય રાય
 પછે મુદ્દ લાગ્યું ઘણું રે, અન્યોઅન્ય રૂધીર ગળતા બાય
 માણુ દય મેહેલીયારે, કણે કયો રથ તેનો ચૂર
 માહન વિના અલિમન્ય હવે રે, પાળો ઘર્ષ મહા શૂર

ઢાળ.

પાળો ઘડને પરવર્યો, બૂહ મધ્યે વડતો વીર
 ચોહ પાસથી શર સખળ વરસે, સૂકવે તે શુર
 માતંગ ભારે કોપશું, એક ગદાએ નિર્ધાર
 કણુ તૂટીને પડયો, ત્યારે કયો જઘને પ્રહાર
 ત્રીજો ગઢ તો હાથ આવ્યો, ગયો ચોથે ઠામ
 રથ વિના અલિમન્ય પાલો, કદે મહા સંશ્રામ
 ભીમ પાછળ ઘડો આવે, રક્ષા કરતો બાણ
 દોડમાંડાં ઠો ચઢે હાથે, લીએ તેહના પ્રાણ
 અશ્વસ્થામા હતા ચોથે, કુંવરે કયો જુહાર
 એક બાણ મૂકી મોહ પમાડયા, થયું મુક્ત દાર
 પાંચમે ગઢે કુંવર આવ્યો, ધસી પાલો બાણ
 લક્ષમણ તે અલિમન્યુ પ્રત્યે, પછે બોલ્યો મુખે વાણ
 અરે અલિમન્યુ મેહેલે આશા, જ્યોત્તી આ ઠાર
 તું એકલો અટવાઈ મરશે, બોહોળો અમ પરિવાર
 કુંવર કહે શન કૌરવ છા, તે કાટને સમાન
 અગ્નિરૂપી હું કરું છું, બે કરું જાણી રાખ
 દુર્યોધનનો પૂત્ર કહે, અલિમન્યું સાંભળ વાત

ચારે ગઢ તેં જીતીયા પણ, ચઢયો છે મુજ હાથ
 એવું કહી વીર વચ્ચે લીધો, કરે યોગમ માર
 અધર્મ યુદ્ધ પાપી કરે ત્યારે, કુંવરને ચઢયો કાળ
 રથ વિના પાસો ધસ્યો, અભિમન્યુ આંખી રીસ
 તલવાર લઇને દુહા પાંચે, તણાં છેદ્યાં રીસ
 કૃષ્ણ મનશું પોતે વિમાસે, ભીમસેન પાસે જાણ
 ત્યાં લગી અભિમન્યુ ફેરા, નધી પડવા પ્રાણ
 પુરમાંડાં જઇ એક છોડીયો, માતંગ મોટો નેહ
 મળા લાગ્યો પીડવા તે, રહ્યો ભોમ ભાંજે તેહ
 યુધિષ્ઠિર કહે ખુંમ પાઠી, રહ્યો ઉભો કાય
 ભીમસેન સ્વામી તેડાવો, માતંગ જાંધે સોય
 યુધિષ્ઠિરની આજ્ઞા લેઈ, તેડાવ્યો ભીમ ત્યોદ્ધ
 વૃકોદર કહે કુંવરને, હું આવીસ ઘણ એક માંડ
 કુંવર કહે રે કાકાજી, હાવે તમારું છે કામ
 પેહોલા જઇને આવજો આંહાં, ચારે મહા સંધ્યામ
 આજ્ઞા માગી નીકળ્યો, ભીમસેન તેણે ઠાર
 કૃષ્ણ પ્રપંચ કરી કાડ્યો, એમ કરી તેને જાહાર
 પછે ગઢ જઇ રહ્યો ઉભો, એકત્રો અભિમન્ય
 પૂત્ર ચારે મૃઆ જાણી, ધસ્યો ત્યાં દુઃશાસન
 કુંવર કહે રે દુઃશાસન, તું લલો દીઠો આંહો
 યુધિષ્ઠિરનો અરી છે પણ, હવે જામય કાંહે
 દ્રૌપદીને ગ્રહી રહ્યો તું, સલા સર્વ મુજાર
 તે અધર્મનું કળ પમાડું, હું વિધું આંહો જાણ
 યુધિષ્ઠિરનો અરૂણીયો, આજથી થાઈ જાણ

એવું કહી એક બાંણ મેહેલ્યું કોષ સાથે ત્યાંહે
 દુઃશાસનનું હૃદે છેદી, ગયું પૃથ્વી માંહે
 પછે તેણે અભિમન્યુ ઉપર, પાંચ મેહેલ્યાં બાણ
 આવતાં તે કયો કડક, કુવર થયો સાવધાન
 ચાર બાંણે અશ્વ માર્યા, ધન છત્ર સગાત
 આઠ માર્યા હૃદે માંડ્યા, તેણે પડ્યો મૂર્છા સાથ

ઉથલો.

તેણે પડ્યો મૂર્છા સાથ રે, ત્યાં અભિમન્યુ ગાજ રહ્યો
 મુઓ જાણી દુઃશાસન, રથ સારથિ તાણી ગયો.

કંઠુ ૧૮ રાગ સામમી.

વૈશંપાયન બોલીયા વાણીજ, લાગ્યો દુઃશાસન એવું જાણી
 કૌરવ ધાયા આશુધ સાથજ, અભિમન્યુ ઉપર કરતા ધાતજ

ઢાળ.

ધાત કૌરવ કરે સગળી રહ્યા ચારે પાસ
 અભિમન્યુ ઉભો નથી ગણતો, રતી મનશું ત્રાસ
 ચોપાસથી શર સમળ વરસે, કુવર એક વચ માંડ્ય
 મળી સર્વ કૌરવ વડે, પતુ નથી ડગતો ત્યાંહય
 કુવર સર્વને પડે પૂરો, દધીની પેરે જાણુ
 આવતાં શર સર્વ ચુકવી, તે કરી મારે બાંણ
 લપુ લાધવી વિઠાએ કરી, ફરે તે રણમાંહે
 તીલ માત્ર નથી ગણતો, કુવર કોને ત્યાંહે

અક્ષમક દેશના^૧ રાયનો સુત, શાલક એહેલું નામ
 દય બાણ માર્યા અભિમન્યુને, રહી તેણે ધમ
 પાર્થ પુત્રે આઠ મેહેલ્યાં, સળળ આંણી રીમ
 સારથિ અશ્વ ધબ લાગી, છેદ્યું તેવું શીસ
 પોંછી ધાયો શદ્ય મનશુ, સળળ આંણી દેવ
 પાર્થ પુત્રે ઠયો મૂંછો, બાણ મારી એક
 શદ્ય મૂંછોએ પડયો, ત્યારે ધસ્યો તેનો જાત.
 આવતાં અભિમન્યુ ઉપર, ગદા મૂકી ઘાત
 અભિમન્યુને વાગતાં, ધસ્યો સળળ આંણી રીસ.
 તલવાર લેઈને દુષ્ટનું, જઈ વિશ્યું વેગે શીસ
 કૃતવર્માને સોમ ઢંતી, સુત દીર્ઘસોયન
 વીંછા મદારીક જુરીશ્વ, સ્થાવા દુર્યોધન
 એ અધર્મ સુદ પાપી કરે, ચોપાસ મેહેલે પ્રહાર
 કુંવર વચમાં એકલો તેને, નથી કાનો આધાર
 અભિમન્યુ લેદાયો થકો, મન ઉપન્યે મહા ક્રોધ
 બાંણ ત્યાહા અસખ્ય મેટેલી, નસાડયા સર્વ ચોદ્ર
 ધસે ત્યાં અંતરની પેરે, બાણે પ્રાણ લેશે અંત
 સિંહ થકી જેમ ગજ નાશે, તેમ નાશે સર્વ સૈન્ય
 અશ્વ ગજ રથ સારથી, ચોહોપાસ નાઠા બંધ.
 સર્વ સુભટ બાણે મારતો, અભિમન્યુ પુઠે ધાય
 વિષ્ણુના સરણુ તેજ પરાક્રમ, ઠર્યું કુંવરે બાણ
 રૂદ્રથી જેમ મીઠત (૧) નાશે, પડ્યું તેમ ભંગાણ

દળ ઘણું માર્યું કર્યું કર્દમ, બાણ કેરે' ધાય.
 કવચ ઘડ શીષ ઝાળગાં, માંસ પશુઓ ન ખાય
 વિઝ્યા કર સુદ્રિકા, મણી કેરા ઝાતકાર
 ગરૂડે છેદી નાંખીયા, બાણે પાંચ ફેલના નાગ
 નાલ રહીત જેમ કમળ શેલે, પડયા પૃથ્વીમહિ
 તેમ મસ્તક સુભટ કેરાં, રડવડે જ્યાં ત્યાંહે
 વેશ'પાયન બોલીયા સુણ, જન્મેજય રાજન
 દેશદેશના ત્યાંહાં રાજ, સર્વ થયા પન
 પાર્થ પુત્રે સૈન્યા મારી, ત્યાં કર્યો અતિ રોલ
 રૂધિરની એક નદી ચાલી, હવું રણ કલોલ
 સાતમે ગઢ કુંવર આળ્યો, કરી મહા સંગ્રામ
 સુભટ સર્વે રહ્યા થંલી, કોએ ન ઘાલે હામ
 મુગટ ઢળી ઢળી પડે સહુના, ન થોલે હથીઆર
 શરીરની શુધ નથી કોને, તળાળ્યો અહંકાર
 દેવતા ત્યાં પુળે કરીને, વધાવે નલ માંહે
 રણ જશ કર્યો અભિમન્યુ એ, સર્વ વખાણે છે-ત્યાંહે.

ઉથલો.

સર્વ વખાણે છે ત્યાહરે, પછે શંખનાદ કુંવરે કર્યો
 દુર્યોધન તે દેખીને, અતિ ક્રોધ મન સાથે ધર્યોરે.

કડવું ૧૯ મું. રાગ ગાહી.

દુર્યોધન દેખી દળ પાત, તેડયા પોતાના શત ખાત
 અરે વીર આ રણને સમે, કરો મુદ્ધ એકઠા થઇ તમે
 સોલ વરસનો બાળક થઈ, જ્યે જીવતો રણ જશ લઈ

પ્રહી ગદાના મારો પ્રહાર, નહીં તો રાજ ગયું આ ઠાર
 પછે શત ઝાંધવ ત્યાં વઢે, અધર્મ મુદ્ધ પાપી ત્યાં કરે
 વિકારે દુર્યોધન ત્યાંહાં, અકળાવ્યો કુંવર બુદ્ધમાંહાં
 કૃપ ઝાંણુ તે મેહેલ્યું રાય, પ્રતંયા કીધો કડકાય
 રહ્યું ધનુષ્ય તુટી કરમાંહે, અભિમન્યુ દુઃખ પાંચ્યો ત્યાંહે
 પડયા મુગટ તેનાં હથિયાર, લેઈ અભિમન્યુ મારે તે ઠાર
 ન જુએ મુઆં સળ જેહ, ચારે પાસે મારે તેહ
 ખટ ચોદા મહારથીએ મળી, ઘેર્યો ત્યાં અભિમન્યુને ફરી
 છુટા પ્રહાર ગદાના કરે, એકેક વારે સો સો પડે
 અભિમન્યુ કહે પાપી સાંભળો, તમો શત ને હું એકલો
 સાંભળતાં દુર્યોધન રાય, વળી ગદાનો કીધો પ્રહાર
 પડ્યો મુગટ અભિમન્યુનો ઢળી, પાંચ્યો મૂછા દેહ
 સુધ ટળી

શત ઝાંધવ દુર્યોધન તણા, પાપી ઉપર મારે ઘણા
 સ્વપ્ન હુલું ઉત્તરાને જ્યેમ, અભિમન્યુને ત્યાં વીતે તેમ
 વળી ઉસો તે કરતો માર, ધાય ચોપાસે વિકરાળ
 કૌરવ સઘળા નાશે જાણુ, કહે અંતક એ લેશે પ્રાણુ
 એવો મનશું આણું ત્રાસ, કૌરવ સૌકા ન આવે પાસ
 અભિમન્યુ નીકળવાનું કરે, મધ્ય કોઠાનું દાર ન જડે
 અકળાયો મન મેહેલી આશ, હવે ભીમનો શો વિશ્વાસ
 મેં જાંણ્યું વેહેલો આવશે, એમ શું એકલો મેહેલી જશે
 પણ દા' દીધો કાકાએ ખરો, મરાવ્યો રાખી એકલો
 કેમ ગમ્યું કાકા એ તુને, સત્ય વચન આપ્યું હતું મુને

પાંચ્યો દુઃખ મન મેહેલી આશ, બહુ આહારીનો, શો
વિશ્વાસ

વળી મનને આંત્રુ ધીર, આયુધ વિના શું મારે ધીર
ચક્ર ટપવાનું મન કરે, પહોચે નહીં રૂગ પાણજ ભરે
કૃષ્ણ તેનો મર્મ ન કહો, તો શું ચાઈ અભિમન્યુ રહો
ભીમ ભીમ કહી પાઠે સાદ, કૌરવ ઘણો વગડાવે નાદ
જે ભીમ સાંભળશે એહ, તો ત્યાં વહારે ધારે તેહ
ત્યારે નથી આપણને ઠાર^૧, કૌરવ એહેવો કરે વિચાર
પંચ શબ્દ વજડાવ્યાં સડી, કાંન પડ્યું સંભળાય નહીં
તવ અભિમન્યુ દુઃખ પાંચ્યો ઘણું, હવે બળ શું પીઆ-
રા^૨ તણું.

પોતાના વિના જીહી આશ, એવું કહી મેહેલ્યો નિશ્વાસ
જયદ્રથને ગ્રેયો ગોપાલ, ફરસી લેઇ ધાયો તતકાળ
કયો પ્રહાર મન આંણી રીસ, પડયા પછી જઇ છેલ્લુ શીવ
હુંહંલી નાદ હવા નભ માંહે, કૃષ્ણની દાઝ ઓળાઇ ત્યાંહે
તેહ હુર્ખ આંણી જગદીશ, બલંદરતું છેલ્લુ શીવ
સકળ દેવતા કીધા સુખી, બધ થકી મુકાબા આખિ
કોલાહળ વ્યૂહમાં થઇ રહ્યો, સાંભળતાં ભીમ ધાઈ ગયો
ગદા મૂકી આંચો ગદાજ્યાંહે, દેખી નહી કો વઢતા ત્યાંહે
વાત સુણી જે અભિમન્યુ પડ્યો, દિગ્મૂઢ થઇને પાછો
વડ્યો

આંચો ભીમ મુધિષ્ઠિર પાસ, વાત કહી મેહેલ્યો નિશ્વાસ
સ્વામી સુતનો આંચો અંત, જોતાં માંહે થયું કલ્પાંત

યુધિષ્ઠિર દુઃખ પામ્યા બાણ, શી ગત સુતના છાંડ્યા પ્રાણ
વાંક નહીં તે કુંવર તણો, કાંકે ચડાવ્યો આપણે ધણો.
હાથે કરી મરાવ્યો બાલ, આખ્યો જોડ ન કીધી વહાર
જન તાપી કહે કુંતી તન, પાત ઝરે દુઃખ આણે મન

કડવું ૨૦ મું. રાગ શોકમલાર

વૈશ પાયન જોલીયારે, સુણ જનમેજય રાજન
સુભદ્રા કુંતા આવીયારે, જ્યાં હુતો કુંવર અભિમન્ય
આકંઠ કરે દુઃખ ધરે રે, અરે દેવ શું થયું એહ
યુધિષ્ઠિરને શું કહું રે, મુજ પુત્ર મરાવ્યો જેહ
બીમ નકુળ બેસી રહ્યા રે, અને મોકલ્યો એ બાળ
કૌરવ તે કપટે ભર્યા રે, મારાનો આણ્યો કાળ
નહીંતર સુત રણ વિપેરે, આજ પડવાનો ન હોય એહ
કપટ કરી માર્યો હશે રે, મૃજને દુઃખ સાણે તેહ
ક્ષત્રિ બૂઝીને મરે રે, ત્યાં આશ્ચર્ય વાત ન હોય
પ્રાણધન વેદ બણે ગણેરે, ત્યાં બાધ ન આણે કાંઈ
અધાતન આપ આપણારે, એ વાતે શી ચિનાય
(પણ) કપટ કરી સુત મારીયો રે, તે સાણે છે મુજ ધાય
મુજ ઉદરથી જે ઉપન્યોરે, તેને આવાં મળે ન હોય
પાંડવ કુળ અવતરીરે, સર્વેને જશ આખ્યો સોય
બલ ધર છતી કરીરે, એવે વગીયા સારંગપાણ.
માનશુકન થાય વાટમારે, ત્યારે જોડ્યા માર્ય વાણ
સ્વામી હું દેખતો નથીરે, જે કુચળે બાશુ' ઘેર
હાંક્યો રથ ઉતાવળોરે, શું બણીએ શી છે પેર

હયવરને હાંકયા પછે રે, આંખ્યાં નગર સમીપ તત્કાળ
 વાત મુણી અભિમન્યુ પડયોરે. અર્જુનને ઉઠી જવાળ
 ઉતાવળા આવ્યા પછેરે, જ્યાં પડયો પ્રેતાનો તન
 પાર્થ દુઃખ પાંખ્યા ઘણુરે, લેઈ લેઈ કરે છે રૂદન.
 મૂર્છાએ આવની પડયારે, નહીં સુધ શરીરે લગાર
 આશપાસ વીજન કરે રે, પછે સમજાવે ગોપાલ.
 અર્જુન એવડું કાં કરોરે, જુઓ જ્ઞાન વિવેક વિચાર
 પુત્ર માત તાત સ્વાર્થેરે, સર્વે મોઢ્યા મળ્યો સંસાર
 અભયયા થઈને હરિરે, વળી પૂછવા લાગ્યા ત્યાંહ
 કહો કુંતા એ શું થયુરે, જઈ આંખ્યો ત્યાં લગી આંહ
 ધર્મ કહે સ્વામી જયદ્રથેરે, માર્યો કપટ કરી નિર્વાણ.
 અધર્મ મુદ્દ પાપી કરેરે, ત્યાં બાળકનું શું પોણ
 સુભદ્રા કહે કૃષ્ણજ રે, મારો કેમે નથી પડતો તન.
 દુષ્ટ સર્વે ટાળે મળીરે, માર્યો ઘેરી એ અભિમન્ય.
 તે માટે તે જયદ્રથનેરે, માર્યા વિના ન કંઈ સ્તાન
 વચન કહ્યું તે નવ કરેરે, જો પશ્ચિમ દિશા ઉગે ભાંલુ
 કાળ ચડ્યો અર્જુનનેરે, કરે પણુ રહ્યો સર્વ માંહ
 આજ હણું તે દુષ્ટનેરે, સંધ્યા પહેલો જ્યાં ત્યાંહય
 નહીં તો મારો દેહ તણું રે, આજ અગ્નિ વિષે નિર્ધાર
 જયદ્રથને માર્યા વિના રે, ફરી બાંધું નહીં હથિયાર
 સ્તાન સંધ્યા ખટ કર્મનેરે, પ્રાણણુ થઈ ચુકે જોહ
 આજ જયદ્રથને મારું નહીં રે, તો પાપ હજી મુજ તેહ

ક્ષત્રિ કો રણુ તજે રે, ગૌ બ્રાહ્મણને ઉથાપે
 આજ જયદ્રથને મારું નહીં રે, તો લોપાઉ તે પાપે
 પર પુરુષ પર સ્ત્રી લોગવે રે, ભત્રી દ્રોહી જેહ
 જયદ્રથને મારું નહીં રે, તો પાપ હજી મૂજ તેહ
 પરનારીશું પરવરી રે, ગર્ભપાત કરાવે જેહ
 જયદ્રથને મારું નહીં રે, તો પાપ હજી મૂજ તેહ
 કૃષ્ણ કહે અર્જુનને રે, અભિમાન ન કીજે અતઃ
 સર્ગનહારને હાથ સર્વ છે રે, તેની બલે નહીં કો ગત
 અર્જુન વળતું બોલીયો રે, તમો સાંભળો જગદીશ
 સુર નગર^૧ ગાંધર્વ છત્રીયારે, જો તમો હતા અમ શીખ
 તો પાપી જયદ્રથ રે, આપણ આગળ બાશે કાંઠા
 શિર ઉપર છે નાથજી રે, તો એ અમથી થાશે સર્વ
 તે માટે એ દુષ્ટના રે, હવડાં જઈ લેઉં પ્રાણ
 આજ સંધ્યા પેહેલાં હણું નહીં રે, તો દેહ પાડું નિર્વાણ
 જન તાપી કહે અર્જુને રે, એવું પણ કીધું ત્યાંહા
 વાત કહીં તે પરવરી રે, દુર્યોધન એઠો જ્યાંહા

કકણ ૨૧ મું. રાગ ધન્યાસી.

દુર્યોધન એહેવું સાંભળી રે, અર્જુને પણ કર્યું જેહ
 જયદ્રથને મારે નહીં રે, તો આજ મેહેલે દેહ
 તે માટે એ બહું થયું રે, આપણ જોતાં એ જાણ
 જયદ્રથને જેને નહીં રે, તો શું લેશે તેના પ્રાણ

ઢાળ,

પ્રાણ લેશે નહીં તેહના, પછે તજ્યો દેહ
 લહું થયું જે પણ કીધું, વર્ધ^૧ ટળશે એહ
 પછે પાંડવ વિના આપણે, યુધે કરશું રાજ
 ભગવંત હોશે પાધરા તો, યાશે રૂઠાં કાજ
 એવે એક ત્યાં વજ્ર પીંજર, રચ્યું એક મહા ત્યાંદ
 ના જાણે દેા જ્યદ્રથને, તેમ શુભ રાખ્યો માંદ
 હુવીદયા જાણ્યો જવ અગ્નિ નાખે જાળ^૨
 એહેવું કહીને મોકલ્યો, જ્યાં વરૂણ છે પાતાળ
 પછે અર્જુન રથે બેઠા, સંગ ક્યામ શરીર
 પુત્રનું દુઃખ સમજા સાલે, ભરે નેત્રે નીર
 યુધિષ્ઠિરની આજ્ઞા લેઈ, આવ્યા રણ છે જ્યાંદ
 ઠોરવ જે જે હતા સ્થાનક, વળી થોભ્યા ત્યાંદ
 અર્જુન આબ્યો દ્રોણ લણી, નમસ્કાર કીધો પણ
 પ્રથમ શરૂં શું વડું, કહી વાધ્યા^૩ આગળ જાણ
 કૃપાચાર્ય ત્યાંદ છત્યા, છત્યા કર્યું બળ સાથ
 દ્રુપિરની એક નદી આલી, કર્યું હળ બહુ પાત
 દ્રોણશું શર સમજા મૂકી, વદે પાર્ય ત્યાંદ
 અરે મૃદ સુજ પુત્રને, મારનારો છે ક્યાંદ
 ન જાણ્યું જે પ્રાણ લેવા, આવશે અર્જુન
 પુત્રપ્રાતી એ ક્યાં ગયો, જે ઠરે મારું મન
 એવું કહીને અસંખ્ય મેહેલ્યાં, ખાંણ વર્ષાધાર

૧ મુદ્રા. લગ્નની જે વધો જાણી છે. ૨ આખી કહી-
 નો અર્થ બેઠો નથી. ૩ ગયા.

દિવસ તો સર્વ અસ્ત પાંખ્યો, રહ્યો ઘટિકા ચાર
 હસી કેશવ વદે અર્જુન, હવે ગત શી હોય
 મના કરતાં આકળા થઈ, પણ પરઠે કોય
 પછે કૃષ્ણજી લક્ષ્મણસહ, પાળવા પ્રતિપાળ
 ચક્ર મૂકી સૂરજ ઢાંક્યો, કરાવ્યો અંધકાર
 પાતાળ માંહે અગ્નિ જાણુ મેઢ્યું, હતો જયદ્રથ જ્યાંહે
 જવાળ ખમી ન શક્યો પાપી, પ્રકટ પાંખ્યો ત્યાંહે
 જાંણ્યુ સધ્યા વહી ગઈ, અને વિપ્ત વાંચ્યો^૧ દેહ
 હવે અર્જુન પ્રાણુ તજશે, લણુ થાશે તેહ
 અકળ ગત શી નાથજની, કાણે ન જાણી ધાત
 સુદ કરતા રહ્યા અર્જુન, પડી દીડી ત્યાં રાત
 દુઃખ મન પાંખ્યા ઘણું, જીવ્યો દેવની શી ગત
 પુત્ર એક ત્યાં મર્યું પાંખ્યો, જશે જીજી પ્રત^૨
 સુદ કીધા વિના એળે, નિર્ગનશે પ્રાણુ
 એવું કહીને આજ્ઞા આપી, ભીમસેનને ત્યાં જાણુ
 કાષ્ટ લાવી ચિતા સીચી ધીકાવ્યો અગાર^૩
 પુત્ર સાથે પડ્યું અતર, ગયો સધ્યા કાળ
 ભીમ એહેવું સાંભળીને, કાષ્ટ લાવ્યો ત્યાંહે
 ચિતા ત્યાં સીચી કરીને, અગ્નિ મૂક્યો ત્યાંહે
 દોરવ ઘેર આનંદ વર્તે, ચોર્યજીવ મંગળ થાય
 દુર્યોધન સગ દુષ્ટ જીજી, મળી જોવા જાય
 જયદ્રથ તેમાં હતો પાપી, પડ્યો પાર્યની દષ્ટ

હવે શું દિ' વહી ગયો, મન ઘણું પામ્યો, કષ્ટ
 કૃષ્ણ કહે અર્જુન તારો, અરી આન્યો આંહિ
 ખાંણ લેઇને માર વેહેલો, જુએ છે તું કાંયે
 અર્જુન કહે સ્વામી દુખી છું, વળી હસો તે જાણ
 વચન માહારૂં વૃથા જાયે, ધરૂં જો હું જાણ
 લજ્જા તમને કેમ પમાડું, સત્ય શ્રી ગોપાળ
 તેમાં જેહ હયે સર્વથા, ફરી ન જાધું હથિયાર
 લીધલો.

ફરી ન જાધું હથિયાર, રે એવું કહી અર્જુન રહ્યો
 સનાત સંધ્યા કરીને, દેહ મહેલવા તત્પર થયો.

કાણુ ૨૨ મું. રાગ પ્રભાતી.

એવું કહી ત્યાં પાર્થ રાય, યુધિષ્ઠિરને લાગ્યા પાય
 લેટયા સર્વ કુટુંબ પરિવાર, કુંતાઇને કર્યો નમસ્કાર
 શ્રીકૃષ્ણજના પૂજ્યા ચરણ, સ્વામી છે તમે અચરણશર્ણ
 દુઃખ વેળા સેવકનાં કામ, કીધા છે આજે કામોકામ
 તે માટે શું કહીએ તમને, તમે ઉભાં અમે જાણશું નામ
 તમે ઉભાં અમે જાણશું નાય, ત્રિલોકમાં તે થાશે વાત
 કેશે શ્રીકૃષ્ણ પાસે હતા, કેમ દેહ મુકી ભગવંત છતાં
 અપકીર્તિ થશે મહારાજ, તે ચિંતા છે અમને આજ
 કુરૂક્ષેત્ર વિષે શ્રી નાય, રથે બેઠાં મુજને કહી (એક) વાત
 કરો યુદ્ધ પામશે કરો રાજ, તે ત્યાં વચન મીથ્યા થયું આજ
 અધ^૨ રહ્યા ત્યાં કીધું હરિ, વાણી પાર્થશું ઉચ્ચરી

અરે વીર સાંભળો કહું એક, અત અભિમાન ન છાજે તેહ
 અતિ ઘણું તે દેહને હાણુ, તું ત્યાં થઈ રહ્યો આપ સમાન
 પાર્થે મનમાં પ્રહ્યાં વચન, હંડ પ્રજ્ઞામ કર્યા ભગવાન
 લેઈ આજ્ઞા હુરિ રાખ્યાં મન, અગ્નિ સમીપ થયા અર્જુન
 જેવો પગ મૂકે અગ્નિમાંહે, તેણું ચક્ર હુરિએ સ્મર્યું ત્યાંહે
 દીઠો દિવસ રહ્યો ઘટિકા ચાર, અર્જુને ફરી બાંધ્યાં હથિયાર
 હંકાર્યો જયદ્રથ રણ માંહે, અનેક યુદ્ધ ફરી લાગ્યું ત્યાંહે
 શોણિતની સરીતા^૧ વહી, ગજ રથ સર્વ ન થોલે તહીં
 અર્જુને બાણ લીધું એક જાણ, વળતા બોલ્યા સારંગપાણુ^૨
 અરે વીર રેહેજો ક્ષણ વાર, આવી પડ્યો છે એક વિચાર
 એનો પિતા તાપસ િ જ્યાંહે, લઈ મસ્તક મોકલવું છેત્યાંહે
 નહીંતર શાપ હશે તુજ તણે, અગ્નિ રહ્યો, પણ મરશે એણે
 એહેણું કહીને રથામ શરીર, મેહેણું પુણ્ય અંજલી ભરીનીર
 ને હું પ્રહાર્યારી હોઈ જાણ, તો શિર છેલ્લે આંણે બાંણ
 એણું કહી મન આણી રીસ, મેણું બાણને છેધું શીઘ્ર
 કૃષ્ણે રમત રચી એક તાંહે, ચાલ્યું બાણ ગંગાતટ જાંહે
 જયદ્રથનો પિતા ત્યાં જાણ, કરતો હતો સુસ્થ ઉપસ્થાન
 આવી મસ્તક રહ્યું ઉચ્છંગ, પડ્યું લોભ તેણું લેઈ સંગ
 પિતા પુત્ર બેહુ મૂઆ ત્યાંહે, જયજયકાર હવો રણ માંહે
 હંકુલી નાક હવા ત્યાં જાહુ, પામ્યા હર્ષ યુધિષ્ઠિર સહુ
 સુભદ્રાએ ત્યાં કીધું સ્નાન, પ્રતિજ્ઞા પાળી શ્રી ભગવાન
 શ્રીકૃષ્ણજીને લાગ્યા પાપ, સ્વામી તમ વિના નવ છતાય

૧ નદી ૨ જેના હાથમાં સારંગ નામનું ધનુષ્ય
 તે, શ્રીકૃષ્ણ (સારંગપાણુ=હાથ).

આંહી અમારો આરો નહીં, તમો સંહારો થાપો સહી
 પછે હુખ પામ્યા સર્વ વીર, કૃષ્ણે તેહને દીધી ધીર
 એ કથા સંપૂર્ણ કીધ, બુદ્ધ સાડ સંસેપે લીધ
 બાવીશ ઠઠવાં છે વિસ્તાર, તેનાં પદ સાતસો ને પચાશ
 સંવત્ સત્તર આઠોતરો વર્ષ, અશ્વન માસ ઉત્તમ શુકલપક્ષ
 તિથિ દ્વીતિયા ને (હુતો) બ્રહ્મવાર, સ્વાતિ નક્ષત્ર ને દિનસાર
 શાકે પંદર ચુંવોતર લીધ, અશ્વન માસમાં પૂરણ કીધ
 કરતા હરતા શ્રીજીદુસાય, નહીંતર મુજ મંદધીથી શું થાય
 મુજ મૂર્ખથી કેમ લાલે પાર, કીધું પંડિતને આધાર
 નહીંતર એ બુદ્ધ મુજમાં ક્યાંથી, એ મંત્ર જ પાર્યો ત્યાંથી
 તે માટે કીધો પ્રતિબંધ, અભિમન્યુ અસ્તિ કથા સંબંધ
 કવિતા કુળ બંધારા માંહે, હરિ આધારે બોલ્યો ત્યાંહે
 ગુર્જર ખંડ માંહે છે વાસ, બૃગુક્ષેત્ર નર્મદાની પાસ
 એ આખ્યાન સુણે જે ગાય, પાતિક તેહનાં દ્વર પળાય
 ગાતાં સુખ પામે અવિનાશ, જન્મ જન્મના છૂટે પાસ
 જન તાપી કહે બોલ્યો જેહ, કૃષ્ણાર્પણ કીધું તેહ

નાગર.^૧

ગરબી.

(મા મુજને કેમ દીધી રે કેશી કથને-એ સહે ગવાશે)

મનુષ્યા દેહ પામીને સાધન શું કર્યું.

નથી કયેા કાંઈ સંતો સાથે રહેહ જો,

૧ આ કવિનું રચેલું હરિમંત્ર આખ્યાન હજી પ્રસિદ્ધ થયું નથી.

એજે ને વેજે રે આયુષ્ય વહી ગયું,
 અવસર ચુકી શું કરયે વરસી મેહ લે. મનુષ્યા,
 લખ ચોરાશી કરતાં દેશે કાવીયો,
 ગર્ભવાસમાં લીધી તારી મુખ લે;
 જનની જઠરે રે તુજને જાળવ્યો,
 જન્મ્યા પેહલું લેને આપ્યું દૂધ લે. મનુષ્યા,
 બાળપણું જોયું રે બાળું રમતમાં,
 તરણપણે ત્રીયાશું લાગ્યું તાન લે;
 ખાન પાન લાગ્યાં રે બહાતાં અતિ ઘણું,
 કો કાળે નવ ધરીયું હરિનું ધ્યાન લે. મનુષ્યા,
 મહેલ મેડી ને જોકક મઠિર માળીયાં,
 ગોખ અટારી કેરું માણ્યું સુખ લે;
 પુત્ર પશુ પરિવારે વીંટાઈને વળ્યો,
 લેઈ લેઈ ફીઝ્યો કામિની કેરું સુખ લે. મનુષ્યા,
 હું માફ કરતાં રે તૃપ્ત નવ થયો,
 ઘન મળે એમ અદક્ષી મનમાં આશ લે;
 ઘણું ઘણું કરતાં ઘડપણ આબ્યું દુકડું
 તો એ તેં નવ રમ્યો શ્રી અવિનાશ લે. મનુષ્યા,
 દાંત પડયા રે કરે લલુતા અતિ ઘણી;
 નાક ચુએ ને ગલવા લાગ્યાં નેણ લે;
 બાહ્યું ચાહ્યું કેાતું કાને નવ સાંભળે;
 મુખથી કહે કાંઈ જથર પથરનાં વેણ લે. મનુષ્યા,
 અંગ સીધીલ ને ઈ દ્રિયો હાલે નહીં,
 મન તો જાણે પાંચ વરસતુ બાળ લે;

આથા ને તૃષ્ણા રે તેજી ટળે નહીં
 એમ કરતાં શિરે આવી પોહોત્યો કાળ જો. મનુષ્યા,
 અંત સમે શરીરની મુદ્દી નવ રહી,
 કંઠ વિરૂધ્ધા ને મુખથી નવ બોલાય જો;
 ધર્મરાયના દ્વેષે પાસે બાંધીયો,
 લજ્જાન વિતા નર હાથ ઘસંતો જાય જો. મનુષ્યા,
 શોડામાં શીખામણ દેઈ ચેત્યા તણી,
 જે કાઠ માને તેને આવે કામ જો;
 નાગરના સ્વામીને લજ્જતાં લાવસું,
 માટે રહે કર રસનાયે શ્રી રામ જો. મનુષ્યા,

શુભપ્રસાદ (અમ્રસિદ્ધિ)

૫૬.

સાચા' કનેહી હરિકૃષ્ણ લલ લે પ્રાણી,
 માયા મુકી દેની ધરરરર. સાચા,
 સંસાર સાગર મહા જળ ભરીયો,
 દેમ તરાશે હવે અરરરર. સાચા,
 જન્મ મર્ણુતું દુઃખ તપાસી,
 મન કપે છે માર્ગ ચરરરર. સાચા,
 અંત સમેની પીડા અતીસે,
 કંઠે બોલશે ધરરરર. સાચા,
 હરિ લજ્જનમાં લાંગ પડવે,
 ચિત્ત બળે છે માર્ગ ચરરરર. સાચા.
 શુભપ્રસાદ કહે માયા મૂકીને
 કૃષ્ણ લલ લેને ઝરરરર. સાચા.

કપીર.

પદ.

લજન કરી લે રે, લજન કરી લે,
 ચામડાની પુતળી લજન કરી લે.
 ચામડાનાં માનવી ને, ચામડાનું જાજ,
 ચામડાનાં પંખીડાં ને, ચામડાનું વાઘ^૧. ચામડાની.
 ચામડાનાં વાછરડાં ને, ચામડાની ગાય,
 ચામડામાંથી દૂધ કાઢે, ચામડામાં જાય. ચામડાની.
 ચામડાનાં કુડાં ને, ચામડાનું ધી,
 ચામડામાંથી કાઢી લીધું, ચામડું ગયું પી. ચામડાની.
 ચામડાના હાથી ઘોડા, ચામડાનાં ઉંટ,
 ચામડાનાં વાજાં વાગે, વાગે ચારે ખુંટ. ચામડાની.
 ચામડું દેખી સંખા યાયે, ચામડાનું સહુ,^૧
 હાસ કપીરો એમ કહે, ચામડે મોહું સહુ. ચામડાની.
 કવિ કલ્યાણ.

પદ.

હારે જેનો દબ્યોરે ટેક અહંકાર, જીત્યો તેને જાણીએ
 રે, ટેક.
 ભક્ત થઈ ભક્તિ કરે રે, તિલક છાયાં સાર,
 આઠ પહોર લગી ધ્યાન ધરે, તોએ ન પામે પાર. જીત્યો.
 હારે ભણ્યોરે ભણતર, ગણ્યોરે ગણતર, સર્વ પમા-
 ણ્યું હારે,

બ્યાકરણ લાણી વાણી બોલે, તો એ ન પામે પાર. જીત્યો.
હારે આ શીખામણ કાંઈ મનુષ્ય જનને, કાં નર કે કાં
નાર,
કથ્યાણ કહે પ્રભુ^૧લજન કરજો. રસ પ્રેમનો લાંડાર. જીત્યો.
કવિ ગિરધર.

આંખા 'આખ્યાન.

ખાંડ ખાંખી ખંડના, ત્યાં ફેળાં કોણ માત્ર,
આંખાએ જગ જીતીયું, ત્યારે ગોળનું કાંધું ગાત્ર.
સાકરને ત્યાં શલ્ય લાગ્યું, મધ થયું છે સ્યામ,
દ્રાખ ત્યાં સંકેત પામી, લેતાં આંખાનું નામ.
મીઠાકાંઠાં જડન છુટકાં, ફૂલશું છે રોલેલું,
લેહે ચુઈશું લટપટ કરીને ! પુદ કરે છે દેલું.
ખાતઃ ઉઠીને આટવાં, ને ઉપર પીલું દૂધ,
સાત સાતાં સેવના ! ત્યારે દેહ થાય શુદ્ધ.
આંખાં કામણ ગારડાં છે, દીઠે ગળાવે દાઢ,
કાલેરાં વધારતાં, (ત્યારે) ઘરની છૂટે સદ.
કાલેરાં કોડામણાં છે, આંખાશું છે પ્રીત,
લોગીજન જેણે લોગબ્યાં, લોજનમાં પાડી રીઝ.
જલેખીની જળે છટી, ઘેરને લાગ્યો ઘાવ,
આંખાની એક ગજના, ત્યાં નહીં ખીજનો દાવ.

૧ આ કાવ્યની અસલ પ્રત ગુજરાત પર્નાડ્યુવર
સોસાઈટી તરફથી મળેલી તે ઉપરથી આ કાવ્ય અહિં ઉત્તર-
રીલેવામાં આપ્યું છે ગુજરાતના દક્ષિણ ભાગમાં કરીઆને
આંખા કહે છે.

માંડા^૧ પોળી લાપસી, ને પુરીશું છે સ્નેહ,
 લેહેચુધશું લટપટ કરીને પુષ્ટ કરે છે દેહ.
 સુગધે ત્યાં સહુને જીત્યાં, રૂપે જીત્યાં રૂપ,
 ક્ષણમાંહે અનુપમ સર્વ્યાં, ક્ષણને દીધું સભ્ય.
 આંખા કારણ શ્રી નારાયણ, મથુરામાં અવતરીયા,
 વૃંદાવન ગોવાળા સંગે, આંખે આંખે ભમીયા.
 ચંદ્ર સૂર્ય બે ભમતા હીડે, એક દિવસ બીજે રાત,
 આંખાં મીઠાં ને મધુરાં, તેની ન જાણે ભાત.
 પહોળા થઇ પલાંઠી વાળી, બેડા પારસનાથ,
 નથ થઇને તથ કરે છે, આંખું નાખ્યું હાથ.
 મહાદેવજી મસાણામાં બેસી, અંગ લગાડી રાખ,
 પાર્વતીશું તથ કરે છે, ત્યારે પામ્યા સાખ.
 ઉદ્ગ ઉપરથી કચકાં મારે, દીકાં આંખાં ઘોળ્યાં,
 કાલેશ વધારીયા ત્યારે, સહુજ નેત્ર ત્યાં ખોલ્યાં.
 આંખા વેચાવે કાંમણાં, ને આંખા કરાવે કરજ,
 આંખા વેચાવે લુગડાં, જે કરે ખાધાની ગરજ.
 દિશાવાલ ગિરધર ભટ કહે છે, સાંજજો મુનિજન વાત,
 જમે જમાડે સ્વર્ગ હોય ને, સંતોષાય ભગવંત.

ઇતિ આંખા મહિમા સંપૂર્ણ.

૧ બેપટી મ્હોટી જડી રાટલી. કાન્હડે પ્રખંધના
 પૃષ્ઠ ૧૬૦ માં માંડાનો અર્થ જે મોટા લાડુ કહે છે તે
 બરોબર નથી.

કવિ ગોવિંદરામ^૧.

અસંત લક્ષણ.

અંદાવળા છંદના રાગે ગવાશે.

ભગવાં કરિને શ્વાન ભસાવે, કાટે શુરનો વેશ,
 હમડી કારણુ ઘેર ઘેર ડાલે, રહેણિ ન મળે લેશ;
 એવા શુરથી અળગા રહિયે, ધુતારા જમ કિંકર કહીએ,
 ગોવિંદરામ હુરિ સ્વપ્ન ન આવે, ભગવાં કરિને શ્વાન
 ભસાવે. (કાટે શુરનો વેશ).

લેખમાં ભડવાપણું પેકું, જોઇ ધર્મની લાજ,
 આગળ તો કાંઈ આવું નોતું, આવું મંડાણું આજ;
 આજ મંડાણું તે શા માટે, (તો) કામ ક્રોધ ને લોભને માટે
 (કહે ગોવિંદરામ) બાનાને બદલામણુ બેકું, (તે) લેખ-
 માં ભડવાપણું પેકું. (જોઇ ધર્મની લાજ).

સંતના વેશે બહુ ધુતારા, જગમાં ફરે અનંત,
 ટોપી માળા તિલક બનાવી, નામ ધરાવ્યું સંત;
 નામ ધરાવીને સંતજ થયા, કામો ક્રોધોને લોભીજ રહ્યા,
 (કહે) ગોવિંદરામ હીસતા હુતા, સંત તણે વેશે બહુ
 ધૂતા. (જગમાં ફરે અનંત).

સત્યયુગ દ્વાપર અને ત્રેતા, ત્રણે યુગના હૈત્ય,
 કલિયુગમાં સંત થયા છે, કુટુંબ કર્મોલા સહિત;
 કુટુંબ કર્મોલા સહિત થયા છે, ધર્મ છેલ્લો અધર્મ રહ્યા છે,

(કહે) ગોવિંદરામ ગયા તે કેતા, સત્યયુગ દ્વાપર અને
ત્રેતા. (ત્રણે યુગના દૈત્ય).

પાખંડી પીળરાં ખાશે, ધરી સંતનો વેશ,
સંત તણાં તો લક્ષણ એમાં, જોતાં ન મળે લેશ;
જોતાં ન મળે લેશ તે કેવા, લોળાને લરમાવે એવા,
(કહે) ગોવિંદરામ જમપુરો જાશે, પાખડી પેળરાં ખાશે
(ધરી સંતનો વેશ).

પ્રથમ કે'શે પૈસા મેહેલો, પછી જતાવું જ્ઞાન,
એવા શુદ્ધના શિષ્ય થઈએ, તેમાં મોટું જાન;
તેમાં મોટું જાનજ થાયે, શુદ્ધ શિષ્ય જો નહોં જાયે,
(કહે) ગોવિંદરામ પછે કરે એલો, પ્રથમ કે'શે પૈસા
મેહેલો (પછી જતાવું જ્ઞાન).

અગડયાં જો ખાવોને ખાવી, નવરા લે છે નામ,
કાન, કુંઠોને કાઠ લરાવ્યાં, કંઈકે જગડયાં ગામ;
કંઈકે જગડયાં ગામ તે કેવાં, અથ શુદ્ધના એક્કાં એવાં,
(કહે) ગોવિંદ શુદ્ધ ગમ તો નાવી, અગડયાં જો ખાવો
ને ખાવી. (નવરાં લે છે નામ).

શુદ્ધ મરીને જ્ઞાનજ સરજે, (ન) શિષ્ય જીગોડા થાય,
ધૂતી, શિષ્યનું ધન હુકું છે, તે ખર્ચો કેમ શકાય;
ખર્ચો કેમ શકાય તે એવું, જે ધુતીને ધન લીધું કેવું,
આગળ શુદ્ધને વાંસે એલો, ધાને નહોં બાય

(ન) શિષ્ય જીગોડા થાય.

અસંતને આદર ન કરીએ, પૂરણ લાગે પાપ,
તુલસીદાસે સમ કથામાં, કહ્યું છે આપો આપ;

કહું છે આપો આપ તે કથી, (એને) પગે લાગ્યાનું
 પુણ્ય નથી,
 [કહે] ગોવિંદ વિષ ખાધને મરીએ, (પણ) અસંતને
 આદર ન કરીએ, (પૂરણ લાગે પાપ).

૫૬.

પ્રાણી, તને કોણે ભાવ્યો રે, હરિનું નામ મેઢ્યું ટાળી,
 કાથી કાયા કાલે પડ્યે, કેળીતી રૂપાળી. પ્રાણી.
 માયા ભેધને મનમાં રીઝ્યો, માયાનું રૂપ છે ખોટું,
 ભાવ કરીને ભજન કરી લે, હરિનું નામ છે મોટું. પ્રાણી.
 માત પિતા સુત બંધવ ભગિની, કહેશે મ્હારું મ્હારું,
 ચપળ ચતુરા ભેધને રીઝ્યો, એમાં નથી કોઈ ત્હારું. પ્રા.
 હાથી ઘોડા પાલખીઓને, જેને મેઘાડબર ધરતા,
 નવે ખંડમાં આણુ ફેરવતા, તે નર દીકા બળતા. પ્રાણી.
 નિશાને જેને નોળત ગડગડે, કુંતલ^૧ દોરે સાથે,
 છપ્પન ઉપર ભુગળ વાગે, તે ગયા કાલે હાથે. પ્રા.
 છડીદાર ઉભા નેકી પોકારે, ચોપદાર જશ ખોલે,
 રથ હીંદાલે બેસી ફરતા, તે ગયા વાગતે ઢાલે. પ્રાણી.
 છત્રાં અટારી મેડી ચરખા, ગોખ બાળીયાં બાળી,
 રંગ મહેલમાં ભોગવનારા, તેને નાખ્યા બાળી. પ્રાણી.
 હુંડી ચલાવે મનમાં મ્હાલે, બંડાર ભર્યા ભરપૂરે,
 તે સરખા ખોળ્યા નવ જડીયા, ગયા આકેને તૂરે. પ્રા.
 છાગાળા ને છેલ છળીલા, વર્ણાળીમાં રૂડા,
 ગોવિંદરામ કહે નિશ્ચે માનો, રહ્યા ન સારા ભુંડા. પ્રા.

કવિ પ્રીતમદાસ.

ચોપાઈના રાગે.

હરિભક્તની હાંસી કરે, લોક વહેવારમાં કુલ્યો કરે,
 શરૂ સંત સાથે નહીં પ્રીત, કુળ કુટુંબની રાખે રીત,
 કહે પ્રીતમ તે કબુલિ જીવ, ભવસાગરમાં ભમે સદૈવ.
 સ્વાર્થમાંહે ચરે ઘણે, બહુ કાયર પરમારથ તણે,
 મુખે સર્વ હરિનું કહે, હરિ અર્થે કાઠી ના ઢેચ.
 ઠહાપણ કાળે દિન ને રાત, કહે પ્રીતમ તે પશુની જાત.
 પશુતણી તો એકજ પેર, કાની નિંદા ન કરે ઘેર,
 તેને જ્યાં રાખે ત્યાં રહે, સુખ દુઃખ સર્વે તે સહે;
 કહે પ્રીતમ ખળ ખોટા સહી (જેને) જ્ઞાન વિવેક
 વિચારજ નહીં.

મૂરખના મનમાં બહુ અહંકાર, કહ્યું ન માને એહ લગાર,
 સાંભા ઉત્તર લાવે સહી, બ્રહ્મા સરખા કોટીક કહે;
 પોતાના મતમાંહી કરે, કહે પ્રીતમ કાની પ્રભા ન કરે.
 દિલમાં જાણે સમજ્યો સહી, સમજણ રેખ હૃદમાં નહીં,
 મનનો એલો ચોક્ષો નથી, જ્ઞાન કયે મોટા મુનથી;
 કહે પ્રીતમ શું છાલાં છડે, વંચાને કેમ પાનો ચડે.
 જીત્યું જસ્ત તે શબ્દે કરી, અવિદ્યા પોતામાં ભરી,
 તે કાની કાઠી નવ જાય, (જેમ) મસાલચી અધારે
 અથડાય.

કહે પ્રીતમ એ કાચું કામ, કોઈ ન જાણે આત્મારામ.
 લક્ષ વિના શું વાંચિક જ્ઞાન, જેવું જગ જગલીનું ધ્યાન,

સ્વાર્થ મુધી તાકી રહે, લાગે મન્ય જુસાને થહે;
 કહે પ્રીતમ જોવા જન જેહ, કામ પડે જોળખાયે તેહ,
 પર નિંદામાં જે નર પચે, કુટુંબ સહિત નકે ઘચે,
 ઘણા કાળ તે પામે દુઃખ, સ્વપ્નાંતરમાં ન મળે સુખ;
 કહે પ્રીતમ તે અધોગતિ જાય, વળતી પશુ પીસાયજ
 થાય.

૫૬.

લજન કરી હે ભાવે રે, ભવ ભટકણ ભાગે,
 સંસાર સાગર તરતાં રે, ક્ષણ વાર ન લાગે.
 માયા મોહ નિદ્રામાં રે, આકલ શું ઘોરે,
 પાંચ ચોર વસે પાસે રે, આત્મ ધન ચોરે.
 અચેત શું ઉઘે છે રે, જે આંખ ઉઘાડી,
 વેગે વણસી જાયે રે, કાયાની વાડી.
 ચેત ચિદાનંદ મળયે રે, ટળયે અંધારું,
 આ અવસર છે રૂડો રે, હોય કારણ તારું.
 મહા પુરુષનો મારગ^૧ રે, તે પગલું સાંજે,
 પ્રીતમ પ્રેમ ધરીને રે, હરિના શુણ ગાજે.

૫૭.

જોવો અપરાધી કાણુ છે રે, જેને લજન ન ભાવે,
 ભક્તિ મૂઢી ભૂતળ ભાર વહે છે, જેમ ગદ્દાપર શુણ
 છે રે. જેને
 આવા હરિ જોઈ (જેણે) નયણે ના નિર્ખ્યા,
 તેના લોચનમાં સમને લૂણુ છે રે. જેને

આવા હુગિ જોઈ જેનાં હૈયાં ન હુર્ખ્યાં,
 તેના ઉજડ આઠે પહોર છે રે. જોને.
 માઈં માઈં કરતો ને મમતામાં કરતો,
 મરવું તો નીદાન^૧ છે રે. જોને.
 ઠહે પ્રીતમ પ્રભુને લજી લો,
 તો કરવાનો આ કામ છે રે. જોને.

૫૬.

રામ નામ તું રટ રે પ્રાણી, અણી પૂરણ પ્રીત જોને,
 કાચી કાયા કાચનો કુપો, સ્વપ્ના સરખી રીત જોને.
 નાના મોટા જન પરપોટા, ફૂલે ફુટી જાય જોને,
 એવા આ માયાના ઘાટો, ઉપજે ને વણસાય જોને.
 સિંધુ સરખાં દીસે જાસે, જાંજલાનાં નીર જોને,
 પીપાસા^૨ પીધે ના જાયે, કેચ ના હોય હીર જોને.
 ગંદી કાયા ગર્વ ન કીજે, વણસતાં નહી વાર જોને,
 કાગ કીટ^૩ કે કુર્કટ ખાશે, અંતે થાશે છાર^૪ જોને.
 તેહ તણું અભિમાન તજીને, લાવે લજીએ હુરિને જોને,
 પ્રીતમ પ્રેમે પાવન થયે, ધ્યાન હરિનું ધરીયે જોને.

૫૬.

રસિયો લોગી છ લાવનો.

પ્રીત વિના પ્રપંચે ના આવે રે લાલ રસિયો. ૧૬.
 કોટી એક સાધન કરે દીસે નહીં,
 સુનિવર ધ્યાન ધરે ના આવે લાલ. રસિયો.

ઠર્મા સવરીની શી સંપત્તી,
બહાલો મારો પ્રેમે વનમુળ પાવે લાલ. રસિયો,
સાથે સખા મંડળી આહીરની,
જમુના તીરે ધેન ચરાવે લાલ. રસિયો,
સંગીત ગાયન મોરલીમાં કર્યું,
શરદ નીશાએ મોહુ ઉપજાવે લાલ. રસિયો,
મેવા લાવે મળની નારીઓ,
માખણુ માટે નાચ નચાવે લાલ. રસિયો,
મધુ પ્રીતમના પરમ સ્નેહી છો,
મજ વનીતાને લાઠ લગવે લાલ. રસિયો,

૫૬ (આરતી)

આનંદ મંગળ કરૂં આરતી, હરિ શુદ્ધ સંતની સેવા,
પ્રેમ ધરીને મારે મંદિરીએ પધારો
સુદર સુખડાં લેવા. આનંદ,
રતન જડિત બાજટ એ બિરાજે,
હરિ જન હરિના જેવા. આનંદ
સકળ તીર્થ સૌ સતોને ચણે,
ગંગા યમુના રેવા. આનંદ
અડસઠ તીર્થ સૌ સતોને ચણે,
આત્માં દર્શન દેવા. આનંદ
ત્રિભુવન તારણુ જગત ઉદ્ધારણુ,
આનંદ રૂપી એહેવા. આનંદ,
કહે પ્રીતમ એવા શુદ્ધ સ્નેહી,
લજવા નિત્યે દેવા. આનંદ,

વસ્તોઃ

૫૬—રાગ સામેરા.

હરિ ભજવાને રે, મનુષ્યા દેહ ધરી રે,
 તેમાં તમે શું કરો માન ગડાધ;
 જગ માને જીજ્ઞા રે, સાધુ તમે થઈ રહો રે,
 મૂકી છાંડો સર્વે લોભ લડાધ. હરિ ભજવાને રે
 આવાં આવાં કુકુળ રે, અહ્યા તેતો બહુ કર્યાદે,
 ફરી આન્યો લાખ ચોરાસી ખાઠ;
 ચેતન થાને રે, ચેતાવી કહું રે,
 નહીં તો તેનો તે વાચો ભણુ હરિ ભજવાને રે
 વાંકો ને વાંકો રે, બુઠા અઘ્યા શું ફરે રે,
 વર્ણાંગીમાં રે ઉઠશે વાટ;
 હરિ ભજ્યા વિના રે, હસાસ્ત થાય છે રે,
 આગળ ભણું જમ ટિકરને હાથ; હરિ ભજવાને રે.
 અંધારી આગળ રે, મૂકી જોમ આરસી રે,
 રીકા વિના કાંઈ ન સૂઝે રંગ;
 વસ્તા વિશ્વંભર રે રમરીને ઝોળખો રે,
 ભલો ભલો ભજવા સરખો મોગ. હરિ ભજવાને રે.

• આ કવિ બોરસાનો રહેવાસી, ને વિ. સત્તરમા સદ્કામાં હવાત હતો, એનાં રચેલાં શુકદેવ આખ્યાન (જૂ. કા. ભા. ૪ માં હપાયું છે) ને સુમદા હરણ પ્રમિદ છે તે વિના એવાં છૂટક પદો પણ ધણી જાણીએ દેખાઈ આવેછે.

૫૬—રાગ સામેરી.

લટકે લોભાણી રે, બાધ હુતો લાલને રે,
 સખી એને લટકે છે અતિ ભેર;
 લટકેને મોહ્યા રે, સુર નર દેવતા રે,
 લટકો તો મારા ચિત્તડા કેસે ચોર.

લટકે.

લટકેને બાંધે રે, મોહન મોળીયું રે,
 લટકતાં કુંડળ લળકે કાન;
 લટકેને વાહે રે વૃંદાવન વાંસળી રે,
 લટકે ચુકાવે મુનિવરનાં ધ્યાન.

લટકે.

લટકેને જમનારે જળ ચોલી રહ્યાં રે,
 લટકે રજની થઇ ખટ માસ;
 લટકેને મોહી રે, મજની નારીએ રે,
 લટકે તો મૂકાવ્યાં ઘર વાસ.

લટકે.

લટકેને પીધાં રે, દાવાદળ દેત્યના રે,
 લટકે રચ્યો રે, વૃંદાવન રાસ,
 વસ્તા વિશ્વંભર રે, લટકાળો લાગીયો રે,
 વહાલો મારો મેઘી, જનની ખાસ.

લટકે.

૫૬—વસન્ત (રાગ) સં.

લોક રસિયા રે લોક રસિયા,
 ગોકુળ ગામના લોક સ્ત્રીયા;
 એક એકને આનંદ છે અંગમાં,
 હોળી રમતા મન વચીયા.

ગોકુળ.

અખીલ ગુલાલની ફેટો ભરીને,
એક એકની ઉપર ધસીયા.

ગોકુળ.

પકડ લીયો નંદાનંદ કુંવરકું,
તે સાન ખતાવી પીછે ખસીયા.

ગોકુળ.

વસ્તા વિશ્વંભર ધરતા સંભર,
અરસપરસ સર્વે હસીયા.

ગોકુળ.

૫૬—વસન્તનાં.

જમનાં જળ ભરવા જતાં મારગ મળીયા માવ,
ફાગણ કુદયો.

અખળા હીઠી એકલી, લલો પડ્યો છે દાવ. ફાગણ
ઓચિંતા હરિ આવીને, નાખ્યો લાલ ગુલાલ. ફાગણ.
તે સુખ રાતાં માતાં થયાં, લાલ કરી બેહાલ. ફાગણ.
તે ચોળી ખંધ તૂટીયા તૂટ્યો નવસેર હાર. ફાગણ.
પ્રેમ પટાક્ષી લેધને, નગ્ન કરી છે નાર. ફાગણ.
તે વેદવંત સહુકો જાણે, અમથું કીધા ઠાજ. ફાગણ.
તે પ્રેમ દાસ ઉપર કરી, લાલે તગવી લાજ. ફાગણ.
કા'ને તો જે જે કયું તે, કોને નવ કેહેવાય. ફાગણ.
સહીયર દો સરખી મળે, તે આગળ તે થાય. ફાગણ.
તાંબોલ ભરી પીચકારીઓ, નાખી અમારે અંગ. ફાગણ.
તે અખળાને સખળા કરી, એનો આશ્રયો રંગ. ફાગણ.
તે ભોળી મુનિ અગમ કહે, સો'હંગ સ્વરૂપનો લેલ. ફાગણ.
તે વસ્તા વિશ્વંભર પ્રેમની, વાત ન જાણે વેદ. ફાગણ.

હરિશ્ચન્દ્ર.

રેંટીયાનું પદ રાગ કેલૈયાનો.

સખી જોને રેંટીયો મારોરે, ચતુર કારીગર ઘડનારોરે ટેક
પંચ પ્રાણનાં પાટીયાં ફરતાંને, પિંડ કેરી માંહી પાટ,
મદ મમતાની માંકડી ફરતી, લલૂતા કેરી લાટ. સખી.
કાઠીયો કામ ક્રોધનો કીધોને, અહં મમતા રૂપી ઉભા થંભ
ચંચલ ચિત્તાની ચકલી રે ફરે, અને દામણી બાંધી
દંભ. સખી૦

ચિંતા રૂપી માંહી જોર્યાં ચમરખાંને, ભ્રમણાની ભ-
મરી અધામ,
જોહ માયા રૂપી માળ ફરે માંહી, તૃષ્ણા રૂપી ફરે
ત્રાક. સખી૦

આવરદા રૂપી રસિક રૂ માંહી, માચીક જીવની માળ,
ઘડી પગ રૂપી તાંત ફરે માંહી, પીંજે પીંજરો કાળ.
સખી૦

પ્રારબ્ધ કર્મ પુણી બની કોકડી, ક્રિયામાણ ભરાય,
સંચિત કર્મ કેસ પડી સેત્રમાં, ફારકાં ફરોંક્ટ થાય.
સખી૦

રાત દિવસ રાંટો ફરે રેંટીયો, ફેરા ચોરશી લક્ષ,
હરિચંદ્ર શુર સુતાર મળે તો, પાંસરો થાશે પ્રત્યક્ષ.
સખી૦

પ્રાગદાસ.

૫૬

નિર્વાણી નિર્વાણી નિરખ નામ નિર્વાણી રે,
નિરખ પરખ શુરૂ સેજ બતાવે,
ઝોળખી લેને ઝેઘાણી. નિરખ૦

સાચા [સંત] શુરૂને સેવ્યા વિના તો,
પીલાશો અવળી ઘાણી. નિરખ૦

પુરૂષોત્તમ તારી પાસે વસે છે,
શુરૂ ગમથી લો જાણી. નિરખ૦

દાસ પ્રાગજી શુરૂ પ્રતાપે,
મટી જાય જન્મની ખાણી. નિરખ૦

૫૬

રંગ લાગ્યો, રંગ લાગ્યો, જેને સમજીનો રંગ લાગ્યો રે.
આઠ પહોર સદા મગનમાં,
શુરૂ શબ્દ હૃદે વાગ્યો. જેને૦

ત્યાં જુએ ત્યાં સમજી દેજે,
ઝોલો અનુભવ હૃદે જાગ્યો. જેને૦

કામ ક્રોધ જેના મનમાં ન આવે,
મદ મત્સરને તમે ત્યાગ્યો. જેને૦

દાસ પ્રાગજી કહે ધન્ય જીવું તેણે,
જન્મ મરણનો લો જાગ્યો જેને૦

ડુંગરપુરી.

૫૬ (તંજુરામાં ગવાણું ૫૬)

દિલ દરિયામાં ડુબકી દીધી, મોતિ લીધાં ગોતી^૧ રે
 હો અ,
 એ મોતિ કોઇ સંત પારખે, જેણે વસ્તુ લીધી શોધી
 રે હો અ. દિલ.
 નવ દરવાજા દશમી ખડકી, ખડકી દેખી લડકી રે હો અ,
 એ ખડકી તો સંત ઉઘાડે, કુંચી લઇ ચુક ગમકી રે
 હો અ. દિલ
 ખાશ સમુદ્રમાં ચંખલાં નીપજે, મહાસાગરમાં મોતિ રે
 હો અ,
 એ મોતિ મરણવા લેવે, નહીં પુસ્તક નહીં પોથી રે
 હો અ. દિલ
 મગન મંડળથી મંગા ઉલટયાં, ચિત્ત ચુંદડીયાં ધોતી
 રે હો અ,
 ત્રિવેણી ઘાટ પર નિધા ઘાટહે, ત્યાં નહાતી હું ધોતી
 રે હો અ. દિલ
 નહાઇ ધોઇને ઠરું રે સ્નાને, કોઇ સંત મળ્યા ઉપદેશી
 રે હો અ,
 રાખી ઇગલા જમણી પીંગલા, સૂક્ષ્મણ સેજમાં સુતી
 રે હો અ. દિલ

સેજ શિખર પર મહા શન્ય હે, મહા શન્ય પર સુતી
 રે હો જી,
 નૂસ્ત સુરતકા તાર મીઠાકર, મે મોતી પશાવતી રે હો
 જી. દિલ
 જાવપુરી ચલે કુંગરપુરી જોડ્યા, પેહરે જાણ પનોતી
 રે હો જી,

કવિ મુકુંદ^૧.

૫૬—રાગ કાફી.

કપોતીની કહે છે રે, કંથ માઈ કણું કરો,
 સ્ત્રીંચાણો લમે છે રે, ચારધીએ જાણુ જામે. ટેક,
 અહીંથી ઉડી જઈએ અજાગાં, રહીએ આ દેશ તણ પરદેશ,
 બ્રહ્મ વચન પીયુ માઈ રે માનો, લાજ નથી લવલેશ,
 પ્રમાદ મૂકો રે, રાંક વેણ હૂંદે ધરો. કપોતીની.
 કપોત કથ કહે કાયર કામિની, હોનાર પદારથ હરો,
 શત્રુ સાલ સહજ ટળશે, કર્તારનું કણું થશે;
 હૂંદે ધીર રાખો રે, કૃષ્ણ કૃષ્ણ કૃષ્ણ ઉચરો. કપોતીની.
 જીવ જામે જ્યારે ઘડયો જોવિદે, પડયો અંક પ્રમાણ,
 ડગમગાટ તમે દિલથી ટાળી, સ્મરો સારંગપાણ;
 ચિંતન રાખો રે, દિલથી ન કરો કરો. કપોતીની.
 અહીં ઉસ્યો પારધીને પાયે, છૂટયો જાણુ તે વાણ,
 ત્રીંચાણાનું શિર છેદાશું, એવી કૃષ્ણ કરણી કર્તાર;

^૧ દારકનો મુગળા બાણજી. વિ. સં. ૧૮૮૪ માં
 હયાત હતો. તેના સ્વેલા દાણના સવેલા પ્રસિદ્ધ છે.

ભાવે શુભ ભાષો રે, દિલથી ન કરો કરો. કપોતીની.
તન તરુર પ્રાણ પંખીડો, નિવૃત્તિ પ્રવૃત્તિ નાર,
અહંકાર અહીં ને જરા પારથી, ક્રોધ સીંચાણો નિવાર;
મુકુંદ મધુસૂદન રે, પલક ન રાખો પરો. કપોતીની.

કૃષ્ણારામ.

૫૬.

તમે ગોવિંદ ગરીબનીવાજ રે, મારી કરણી ના ભેથો,
લક્ષ્મીવર રાખજો લાજ રે, મારી કરણી ના ભેથો. ટેક
લક્ષ ચોરાશીના ફેરમાં રે, હું ભટક્યો વારંવાર,
અતિ ઘણી લોગવી આપદાદે, હરણ હું પામ્યો છું
હાર રે. મારી૦

દામ^૧ દારાના^૨ દોરથી કંઈ, વીધી ગંધાણા ગંધ,
છખીલાણ તે છોડીએ હવે, તમ સાથે સાધવો સગંધ
રે. મારી૦

સંધમની ને સ્વામીએ મુને, કંઈ વિધ વિધ દીધા કંડૂં
જો તે દિન પાછા આવશે રે, તો તો થાશે ખીરૂંદ,
ખંડ રે. મારી૦

ચર્ણ શર્ણ જે આવીયા તે, ગાંભ્યા કોઈના ન જાય;
વેદ વદે એમ નિત્યદા રે, તેતો નિશ્ચે નિર્લે થાય રે.
મારી૦

બ્યાસ વચનથી સાંભળ્યા તમે, આદિ અનાથના નાથ,

ચર્ણ ચર્ણ હું આવીયો રે, હવે હરજી હેતે ઝાલો હાથ
રે. મારી૦

દોષ દહન કરો નાથજી રે, કર્મ કરો રે બક્ષીસ,
કૃષ્ણ કરી મુને કાઢીએ રે, મોહ જાળયછી જગદીશ રે.
મારી૦

વિમળ કરો મારી વાસના રે, જેમ વિષ્ણુ વધે વિશ્વાસ,
આશ્રીતને ઉગારીએ રે, દીન માની દાસનો દાસ રે.
મારી૦

અન્ય ઉપાધી ઉઠે રજે રે, જેમ સાચવજો દેઈ હામ,
એક છે આપનો આશરો રે, કર જોડીને કહે કૃષ્ણરામ
રે. મારી૦

જીવણદાસ.

૫૬.

સુરતા લાગી રે ત્યારે બ્રમણ રે લાગી,
બ્રમણ લાગી રે જેની સુરતા રે લાગી,
નટડીનો ખેલ મારે રચ્યો રે ચોગાનમાં,
વરત^૧ વિના રે બીજું નમરે ન આવે,
જેની સુરતા રે લાગી, બ્રમણ૦
પતંગને દીપક^૨ સાથે સ્નેહ બંધાયો,
તન મન ધન જેણે અર્પી ઉ દેહ; જેની સુરતા, બ્રમણ૦

નાદનો મોહો પેલો મૃગજ મરીયો,
 શબ્દના માર્યા કોઈ સંતજ મરીયા. જેની સુરતા, બ્રમણાં
 મીનને^૧ જળની સાથે સ્નેહ બંધાણો,
 તલખીને મરે જ્યારે ન મળે નીર. જેની સુરતા, બ્રમણાં
 મરણવા સંતે એમનાં મન વશ કીધાં,
 સસુદ્રમાં પેસી એમણે મોતિયાં લીધાં, જેની સુરતા,
 બ્રમણાં

દાસ જીવણજીને વસીયા છે હૈયે,
 જાણે મુજાણે કોઈ સંત સોહાગી, જેની સુરતા. બ્રમણાં

મહિના.

કાર્તિક મહિને કંથજી, શું કીધું રે,
 મારે ભરજોબન ભગવાન, મહા દુઃખ લીધું રે.
 માગશર મહિને માધવજી, શું કીધું રે,
 બહાલો વસીયા પેલે તીર, મહા દુઃખ લીધું રે.
 પોસે તો સુકાર્ધ જ્યાં, શું કીધું રે;
 સુકાયા સર્વે ઘાટ, મહા દુઃખ લીધું રે.
 મહા મહિનાની સેજડી, શું કીધું રે;
 મારી સૂની વેરણ રાત, મહા દુઃખ લીધું રે.
 ફાગણ કેસર ઘોળીએ, ક્યાં જઈએ રે;
 કેસુડી લાલ ગુલાબ, કોને કહીએ રે;
 ચૈત્રે ચરણ પહેરીયા, ક્યાં જઈએ રે,
 મારી સોલસે સહીયરોનો સાથ, કોને કહીએ રે,

વૈશાખે વન વેડીયાં, કહો હરિને રે,
 હરે વેડી આંગા સાળ, નાળ્યા ફરીને રે,
 જેઠે ઠેક જઈ રહ્યા, કહો હરિને રે,
 ના દીકું ધરને ખાર, નાળ્યા ફરીને રે,
 અખાડે ઘન ગાજ્યો, કહો હરિને રે,
 થાય વીજળીના ચમકાર, નાળ્યા ફરીને રે,
 શ્રાવણ વરસ્યો સરવડે, કહો હરિને રે,
 આળ્યાં નદીએ નિર્મળ નીર, નાળ્યા ફરીને રે,
 ભાદરવો ભઠ ગાજ્યો, કહો હરિને રે,
 હરે ગાજ્યો ગાજ્યા સુર, નાળ્યા ફરીને રે,
 આસોએ દીવાલડી, કહો હરિને રે,
 તમે નાળ્યા નંદ કીચોર, નાળ્યા ફરીને રે.

ધુન્ધારામ ભક્ત.

૫૬.

શાંતિ પમાઠે તેને તે સંત કહીએ,
 તેના દાસના દાસ થઈને રહીએ, રહીએ. શાંતિ
 કલ્પવૃક્ષ સેન્યુ ને તાપ રહ્યો ઉભો ત્યારે,
 તેની છાયામાં શીદ રહીએ;
 દીધો વળાવો ચોર લુટવાને આળ્યા ત્યારે,
 તેની સંગે તે શીદ જઈએ, જઈએ શાંતિ
 વિદ્યાર્નુ મૂળ જ્યારે પુરું ના લણાળું ત્યારે
 મેંતાનેા માર શીદ ખાઈએ,

રાજાની નોકરી ને ભૂખ ન લાગી . ત્યારે,
તેની વેઠા શીદ વહીએ, વહીએ. શાંતિ૦

વૈધ મળ્યો મળતીયો ને રોગ રહ્યો ઉભો ત્યારે,
તેની ગોળી તે શીદ ખાઇએ,
ગુરૂ ધર્યા ને જ્યારે લેદ ના લાગ્યો ત્યારે,
તેના ચેત્તા શીદ થઇએ, થઇએ. શાંતિ૦

નામ અનામ મારે ગુરૂએ જતાંયું ત્યારે,
તે તો ચોંટયું છે મારે હૃદયે;
ધન્યો ભક્ત કહે સર્વ તજીને ત્યારે,
એવા પુરૂષ સંગ રહીએ, રહીએ. શાંતિ૦

દુલ્લભદાસ.

૫૬.

સખી દુઃખકાંમાં ગયાં હુલી રે,
કાનજ કેમ ના આવે;

ભાળી કુખતમાં ભાન ગયા ભૂલી રે,
અહીં હવે શીદ આવે.

નથી જાતું કપટ કાંઈ કહ્યું રે,
કાનજ કેમ ના આવે;

માઝો માયો ને રાજ્ય ણધું મળ્યું રે,
અહીં હવે શીદ આવે.

સખી ભાળીએ તો ભવ હુખ ભાગે રે,
કાનજ કેમ ના આવે;

હવે લાકડી ને કામળીથી લાગે રે,
અહીં હવે શીદ આવે.

આઠ પહોર જાય આપણી ઉઠાસી રે,
કાનજ કેમ ના આવે;

આપણે ગાંડાં ગોકુળ વાસી રે,
અહીં હવે શીદ આવે

સારું લાગ્યું મથુરામાં રહેવું રે,
કાનજ કેમ ના આવે;

સખી શહેરના તે સુખમાં શુ કહેવું રે,
અહીં હવે શીદ આવે.

સ્થામ એટલામાં શું થયા શહેરી રે,
કાનજ કેમ ના આવે;

ગરજ મટીને વૈધ થયા વેરી રે,
અહીં હવે શીદ આવે.

દાસ દુલભના વહાલે વિસાર્યા રે,
કાનજ કેમ ના આવે;

હાવે છાપરીમાં રહેતા લાગે રે,
અહીં હવે શીદ આવે.

કવિ રત્નેશ્વર મેધજી.^૧

કૃષ્ણ વિરહના દ્વાદશ મહિના.

(રાગ રત્નાના મહિનાનો)

સખી શંકર નંદનને હું નચું, સિદ્ધિ સિદ્ધિનો વાસ,
કૃષ્ણ કૃપાએ રે વર્ણવું, રચું દ્વાદશ માસ;
પીઠા લાગી રે રાધા શિરે, અંગે અંગ અકળાય,
ત્રેહ પીઠાથી રે હુખણી, હુખ નહીં રે ખમાય.

મુણ સખી ત્રેહ હુખને

સખી માગશરે મથુરા ભણી, ગયા ગોકુળ નાથ,
હાથ ઘડી રે મૂક્યાં અમે, અયા જાદવ સાથ;
નાની રે મોટી નીકળે, નાર કોટાન કોટ,
જોડ વિખંડી રે માહુરી, રેહ રેવને દોષ.

૧ આ કવિ, દર્ભાવતિ એટલે ડોહાખતો વતની, અને જાતે શ્રીમાળા આદ્ય હતો. ડોહાથી ત્રણેક ગ્રાંથ પર આવેલા કનેટ ગાનમાં તેનું કથા કરવાનું શાસન હતું. કવિ પ્રેમાનંદના શિષ્ય મંડળમાં ને સૌથી મોટો વિદ્વાન, અને સંસ્કૃતનો પૂર્ણ જ્ઞાતા હતો. તેણે અક્ષરમેળ હોદીમાં ઘણી ઉત્તમ કવિતા રચી છે. તેના રચેલા આ દ્વાદશ મહિના બુ. કા. ના છઠ્ઠા ભાગના પૃષ્ઠ ૮૦૨ માં છપાઈ પ્રસિદ્ધ થયા છે, પણ તેમાં અને આ લેખકના પ્રપિતા મયારામ લક્ષ્મીરામે લખેલા મહિનામાં ઘણો તફાવત માલમ પડતાં, આ ઠેકાણે (પાઠાંતર મેળવવા) તે ફરી ઉતારવામાં આવ્યા છે. આ પ્રત તેમણે વિ. સંવત ૧૮૮૧ ના મહા સુદિ ૧૩ ને દહાડે જનારસમાં ઉતારી છે.

ચંદ્રલાભા ને ચંદ્રાવળી, મળી ઠરે રે વિચાર,
ચાર પહોર રજની રતણા, કેમ કરી પામુરે પાર;
ચોપટ ખેલ ગમે નહીં, ન ગમે ગાન ને ગોઠ,
પૂઠ ન મૂકે રે પારધી, મારે ભારે રે ચોટ

સખી આગશરે મથુરા ભણી.

*શ્લોક-માલિનીવૃત્ત.

મઠટિ મદન વ્યાધી, મારતો બાણ સાંધી,
હુરિ હુરિ ઠહે રાધા, પ્રેમને પાશ બાંધી;
વિરહ વિકળ રાતી, ચીરશું નીર લહોતી,
અર્જુન^૧ નયન દીસે, આંસુ^૨ જોતી અરીસે.

સખી પોષ વિષે ઠહે પ્રેમદા, પતિશું શો રોષ,
મલિનપણું મુખ આપણે, દર્પણનો શો દોષ;
ઉત્તર દિશ આબ્યો રવિ, નરનારી વિલાસ,
વાસ ઠયોરે મથુરા વિષે, ન મળ્યા અવિનાશ,
દિવસ યયા અતિ દોહલા, મારું હૃદય દેખી,
જોકય સમાર્પણે જામીની^૩, થઈ પ્રોતી પેખી;
અરણ્ય થઈ રે મારી જોરડી, દોરડી થઈ દેહ,
તે કેમ જીવે રે જોરડી^૪, પતિએ આપ્યો રે છેહ.

સખી પોષ વિષે ઠહે પ્રેમદા.

*શ્લોક-માલિનીવૃત્ત.

પરહરિ^૫ ન પટોળી, પામરી પાન ચોળી,
વિરહ અગન વ્યાધી, પીડનો દામ પાપી;

અદ્રભાગા ને અદ્રાવલી મળી કરે રે વિચાર

પૃષ્ઠ ૧૧૬

લિખિત વિરહ ચીઠી, નીસરે ત્યાં ન લીટી,
થઈ ગઈ નિશ^૧ કોટી, પ્રાણ બાણે અંગીઠી^૨.

સખી માહ મહિને મારે મુખે, દુઃખે પડીયારે ડાઘ;
રંગ અધરનો રે ઉલટયો, અંગે રે સ્મર વાઘ;
ભુવન થયું રે અતિ લો સમું, રાક્ષસી થઈ રાત,
લાત પડી રે મારી બાતમાં, ન લહે મારો નાથ;
પાન લવંગ પલંગ ગયાં, સંલોગનો રે સાજ,
આજ મારે શા કામનો, ન આવ્યા મજરાજ;
યૌવન કુંજર સજ થઈ, શુભ કુંજ આરોગ,
માધવ વિના કોણ મારશે, મન્મથની રે ક્રોધ,
સખી માહ મહિને મારે મુખે.

શ્લોક-માલિનીવૃત્ત.

સુરત સુખ વિશાળા, સાંભળો મજ ગાળા,
સુકૃતિ કુસુમ માળા, મેહ નિશ્વાસ જવાળા;
નિર્ણી નયન નીચે, આંસુડે સેજ સીંચે,
દુઃખ લખિ સખિ આવે, બાંધ સાહી બોલાવે.

સખી કાગણે ફૂલીરે એલચી, લચી બુલેરે દ્રાખ,
પાંદડે રે પંખી રમે, ના ગમે હરિ પાખ.^૩
મદનલરી બુલે આંખડી, વાંકડી થઈ પેર,
બાણે મન્મથકેરી^૪ આંકડી, રાંકડી વિરહળીશું^૫ પેર.

૧ રાત. ૨ ખેતરમાં પેંક પાડવા મારે, ચારે બાજુ.
એ ઘરો ગોઠવી કરેલો લજ ચોરસ ખાડો; અથવા સો-
નીની સોનું રૂપ માગવાની મગડી. ૩ વિના. ૪ કામદેવ.

મધુકર^૧ ચુંલે રે કોકિલા, વાગે વેણુ કઠાર,
 સોર કરે શુકર^૨ સારિકા,^૩ નહીં રે નંદકીશોર;
 અખીલ ગુલાલ ઉડે ઘણાં, વાગે તાલ મૃદંગ,
 વિઠ્ઠલ પાખે રે વસંત શો, દાઝે ઉલટું રે અંગ;
 રગ ક્યો રે કેસર તણો, ગાય રાગ ધુમાર,
 કૃષ્ણ વિના રે કદપના, રહી કરૂં રે વિચાર.
 સખી ફાગણે ફૂલી રે જોલથી.

શ્લોક-માલિનીવૃત્ત.

કૃશ^૪ તનુપ મન ભાગે, હારનો લાર લાગે,
 વિરહ વિકળ થાયે, અંગ સૂક્ષ્મ બાયે.
 નિપટ મન ન હીસે, આંસુડાં અંગ સીંચે
 શયિ થકો છર્ગો આંહી, નેટ આરસી માંહી.
 સખી ચૈત્ર વિષે ચંદ્રમાતણું, ઘણું ટાડું રે તેજ,
 હંચી અગાથી ફૂલડે, વાસી મારી રે સેજ;
 ચૌવન ફૂલવાડી ફૂલી, લચી લેહેરે રે જાય,
 ઘેટ કરૂં રે મારા નાથને, કુપ છાયા એ થાય;
 અંગ અનંગ વસી રહો, ઝતુના દિન આજ,
 અવસર ચુક્યો રે મેહુલા, વરસ્યાનું શું રે કાજ;
 આખે વળગી સખી વેલડી, સાહેલડી રે જોય,
 મારી ઘેલડી નહીં નાથજી, દુઃખ સાથે રે સોય;
 સખી ચૈત્ર વિષે ચંદ્રમાતણું.

શ્લોક-માલિનીવૃત્ત.

કઠિન દિન ન થુટે, સ્વેદનાં^૧ જિંદુ છુટે,
 પવન વ્યજન વીંજે, નેનથી તર્ત ભીંજે;
 સળિ જન ન સુહાવે, ચોષિતા^૨ જાય આવે,
 કમળ કુસુમ^૩ લાવે, રાધિકાને ન ભાવે.
 સખી વૈશાખે વનિતા કહે, આળ્યો શ્રીધમ^૪ કાળ,
 અગ્નિતણા રે ભડકા બળે, તડકાની રે જવાળ;
 મારે આંગણે લીમડે, છાયા શીતલ કોડ,
 અંતર અગ્નિ રમે નહીં, વિના શ્રી રણછોડ;
 આછાં રે અંખર ઓઢણે, મુખવાસ કપૂર,
 કેસર ભીંની રે કંચુકી, પુરષોત્તમ પડ્યા દૂર;
 પાણી તજ્યાં રે પગથીએ, ખુલ્લા હીસે રે ઘાટ,
 માંસ તજી રે મારી પાંસળી, વાંસળીધર^૫ પાખ.
 સખી વૈશાખે વનિતા કહે.

શ્લોક-માલિનીવૃત્ત.

કનક મુકુટ માથે, મોરનાં ખીછ સાથે,
 મધુર્ણ મુરલી વાતો, આવતો રંગ રાતો,
 નિપટ વિમળ વાગો, શામળે અંગ લાગ્યો,
 મલિન કર વહેલી, તું મુને મૂક ઘેલી.
 સખી જેઠ માસે કહે ચોષિતા, સુક્યાં નદી નવાણ,
 દિન કઠિન કાઠું દોહલા, કેમ રાખુ રે પ્રાણ;
 સહીયર ઘસે મલિયાગરૂ, મરૂં માધવ પાખ,
 ચંદન ઘોળ્યું, ગુલાબશું, સહુ ઢોળી રે નાખ;

ઝોખારાં^૧ મારાં માળીયાં, આવે શીતળ વાય,
 વાળાતણા^૨ વિજણા ઘણા, તોએ પાપ ન જાય;
 અંખર^૩ વાદળ ઊલટયાં, પ્રકટયો ધનધોર;
 રોહણીમાં ગાળે મેહુલો, મારો નાથ કઠોર.
 સખી જેઠ માસે કહે યોષિતા.

શ્લોક-માલિનીવૃત્ત.

અહરનિશ અદેશો, શો ન કા'વે સંદેશો,
 નિરખો નગર નારી, તે સુખે હું વિસારી;
 કવણુ ગત કરીજે, દૈવને દોષ દીજે,
 વણુજ કરો ન ક્ષાવી, મૂળમાં ખોટ આવી.

સખી આપાડે ધન ઉલટયો, ગયો ગ્રીષ્મકાળ,
 આંખાને રાયણુ ઝોગળ્યાં, ફળ્યાં જાંબુનાં ઝાક;
 ઘોરઘટા ધન ગાજતો, મધુરે સ્વર મોર,
 દાહુર ખોલે રે કોકિલા, લાગે કર્ણ કઠોર;
 માંડીને વરસે રે મેહુલો, નાહુલો રે પરદેશ.
 વેશ વગોળ્યો રે વિકૃલે, લટ લૂખા રે કેશ;
 પીળાં અંખર^૪ ખગે પાવડી, ગાવડીઓ^૫ રે સાથ,
 આ દહાડે હરિ આવતા, લાકડી લઇ હાથ,
 સખી આપાડે ધન ઉલટયો.

૧ ચારે તરફ બારીઝોવાળાં. ૨ વીરભાણુના વાળા
 જેની ગ્રીષ્મ ઋતુમાં બારીએ બાંધવાની ટટ્ટીઓ અને પંખા
 અને છે તે, ધ્રુવેલ કરવામાં પણ વપરાય છે. ૩ આઠાઈ.
 ૪ વસ્ત્ર. ૫ ગાયો.

શ્લોક—માલિની વૃત્ત.

મદન શર મરોડી, રાધિકા થાય ઘોડી,
સકળ જીવત જોડી, વિનવે વસ જોડી;
સખો વચન કહાવે, કૃષ્ણને કાં ન લાવે,
મુજ મન મુજ થાવા, નાથજીને મનાવા.

સખી પુરુષોત્તમ દિન પુષ્યના, નાહીને મળ માસ,
આજ પૂજું દે ગોવિંદને, જેને વલ્લભ દાસ.
લાઠ કર્યા દે નરહરિ ઠને, વૃંદાવન વિલાસ,
મેઘની પેરે મુકુંદજી, મુને અમર આશ;
મોટમ આવી દે આવડી, નાના તો નંદલાલ,
ગોવર્ધન લક્ષ્મીવરે, કર તોલ્યો દે કાલ;
સાંભળ સખી આજીવું હર્તું, મારે કર રતન,
એક વાર ફરી જો મળે, કરી રાખું જતન.

સખી પુરુષોત્તમ દિન પુષ્યના.

શ્લોક—માલિની વૃત્ત.

મદન કટકે આવી, લીતર્યાં ઠામ ઠામ,
રતિ પતિ રણ સૂઝે, પેર એકે ન સૂઝે;
હરિ મધુપુર ભૂપ, કોટી કંદર્પ રૂપ,
મુજ ભુવન પધારો, કામને કોટી વારો.

સખી શ્રાવણ માસ સોહામણો, ઘણો વરસે દે મેહ,
નેહ ન રાખ્યો દે નાથજી, મુને દીધો દે છેહ;

શ્યામ ઘટા મધ્ય ઉડતી, બગલાંની રે પાંખ,
મારે અંગે મેહ ઘણો, નહીં સુંદર શ્યામ;
હરી^૧ તૃણ ચરે હજે ભરી, મુરલી^૨ અભિરામ,
શ્યામ વિના ચોલે નહીં, આ ગોખુળ ગામ;
હું તો બ્રહ્મ દોરી હીરની, હીરોળા રે માંદ,
કરતાં કરકે રે કૂમતાં, બ્રહ્મતાં ન સોહાય.

સખી આવણુ માસ સોહામણો.

શ્લોક--માલિની વૃત્ત.

મુણુ ઘન મુજ વાણી, વર્ષતું રાખ પાણી,
ક્ષણુ ઇકે ધિર રે'ને, કૃષ્ણની વાત કે'ને;
મધુસુર થઈ આવ્યો, શા સમાચાર લાવ્યો,
મધુર્સી મુરલી મીઠો, કૃષ્ણુણ કયાંય દીઠો.

સખી ભાદરવો ભલે વરષતો, ભર જોળન બાળ,
ત્રેમ સરોવર વિઠ્ઠલ વિના, કોણ બાંધશે પાળ;
તરૂંવર વનચર ભીંજતાં, ભીંજે પંખી રે સાર,
મારી ભીંજે કમ્બુ બી કંચુકી, આંસુડાંની રે ધાર,
ઘોર ઘટા ઘન દામની^૩, દેખાડે રે વાટ,
પાટ^૪ થકી રે જળ ઉતર્યાં, નદીએ ચીકણા ઘાટ,
હરિને ઝોઢણુ કાળી કામળી, આંમળીયા રે વાળ,
આ દીસે રે બાહુ આવતા, મારે ઘેર ગોપાળ.

સખી ભાદરવો ભલે વરષતો.

શ્લોક-માલિની વૃત્ત.

તન મન ધન મારે, વીજળી વીર તારે,
મધુપુર^૧ જઈ માણે, પીઠ મારી ન જાણે;
ક્ષણ ઇક^૨ સુખ દીધું, તાહરી પેર કીધું,
અમક અપજા બાઈ, શીખવ્યો તેજ ભાઈ.

સખી આશ્વને હુરિ આબ્યા નહીં, સહીયર શા માટ,
ઘાટ^૩ થયો સરિતા સખી, વસમી નહીં રે વાટ;
નવરાત્રિએ ગરબો જોવા, મારે મન ખેદ,
છેદ પડ્યા ગરબા જશા^૪, મારે મન વેધ;
બાળિકા પૂજે રે કાળિકા, સખી પૂજે રે લોક,
વિકૂલ વિના રે વિજયા^૫ કરી, મારે મન ફેલ;
સખી પુનમ ચંદ્ર સોહામણો, વિના નંદ કુમાર,
માણુકકારી જો માવજી, મારે ઘર બાર.

સખી આશ્વન હુરિ આબ્યા નહિ,

શ્લોક-માલિની વૃત્ત.

પલ ન પલકે લાગી, રાધિકા રાત જાગી,
વિરહ દુખ વિલાગી, નારમાં હાક વાગી;
ભુવન ભુવન^૬ લોખી, નીકળી નાર ટોળી,
સજન જન મળ્યું છે, પ્રેમની વાત પૂછે.

સખી કાર્તિકે કહે કામિની, કેમ રાખું રે ધીર,

૧ મધુરા. ૨ એક. ૩ પાર પડી. ૪ જોવા. ૫ દ-
શા. ૬ ઘેર ઘેરથી.

નીર સરોવરે પાલટયાં^૧, ન મળ્યા ચંદુ વીર;
 પાંચ દિવસ દીપમાલિકા^૨, દીપે દીપક સાર,
 હરિ વિના મન હીસે નહીં, ધરતાં રે શણગાર;
 ઉંચાં મદિર માળીયાં, જાળીએ રહી જોઈ,
 પંથ નીહાળું રે કંથનો, ભર્યાં લોચન લોહિં;
 શુકન થાય મારે આંગણે, ઉઠી જોઈ રે કાગ,
 આંચ મહાતું કંચને^૩, પરવાળીએ^૪ પાગ;
 અંગ જ ફરકે રે માહરું, આવશે મુજ ભાગ,
 એ વિધ ટલવલે રાધિકા, જાણ્યું જાહવનંદ;
 જાહવનંદને રે નિરખવા, આંખો મન આનંદ,
 અંગ ઉલ્લાસ થયો ઘણો, મળ્યા ગોકુળચંદ.
 વૈષ્ણવ લોક વિરાજતા, દર્શાવંતી રે વાસ,
 મેઘજી મુત રત્નેશ્વરે રચ્યા દ્વાદશ માસ.

સખી કાર્તિકે કહે રે કામિની.

શ્લોક-માલિની વૃત્ત.

ઘન ધર થકો આવે, નાર મોતી વૃધાવે,
 ઘર ઘર થકો ગોપી, નીકળી લાજ લોપી;
 નખ શિખર્યો નિહાળે, આરતીને ઉત્તજે
 રસ ખસ થઈ રાધા, લાંજતી શોક બાધા.

૧ જોખાં થયાં, જલ્લાયાં. ૨ દીવાળી ૩ સોનું.
 ૪ પરવાળાં.

મીરાંબાઈ.

૫૬.

રામ રાખે તેમ રહીએ, ઉદ્ધવજી રામ રાખે તેમ રહીએ,
 આપણ ચીઠીના ચઠર છછએ. ઉદ્ધવજી.
 કોઇ દિન પહેરણ હીર ને ચીર,
 તો કોઇ દિન સાદાં રહીએ ઉદ્ધવજી.
 કોઇ દિન લોજન શીરો ને પુરી,
 તો કોઇ દિન ભૂખ્યાં રહીએ. ઉદ્ધવજી.
 કોઇ દિન રહેવાને બાગ બગીચા,
 તો કોઇ દિન જંગલ રહીએ. ઉદ્ધવજી.
 કોઇ દિન સુવાને ગાદી તકીયા,
 તો કોઇ દિન લોંચપર સુમએ. ઉદ્ધવજી.
 બાઇ મીરાં કહે પ્રભુ ગિરધર નાગર,
 સુખ દુઃખ સર્વે સહીએ. ઉદ્ધવજી.

૫૭.

હુંકહું મહારાજ વૈકુંઠ, હુંકહું મહારાજ,
 ચોરી ચિત્ત ન લાવીએ રે, જીલે ના કરીએ આળ,
 જળ માંયે ચુંકીએ નહીર, ના દીજે ગુરૂને ગાળ. વૈકુંઠ.
 પુણ્ય દાન નિમ આચરે રે, તીરથ^૧ કરવા જાય,
 માળાપની સેવા કરે તો, તે નરસેજે વૈકુંઠ જાય. વૈકુંઠ.
 પીંપળ પૂજ્ય પૂજીએ રે, ભૂખ્યાંને આપીએ અન્ન,
 બાઇ મીરાં કહે ગિરધરના ગુણ, તે જન સાધુ જન.
 વૈકુંઠ

૫૬.

ઠોણ તાડું છે સાચું, સંસારીયામાં ઠોણ તાડું છે
સાચું. ટેક.

ઠાયા-માયા મુતને નારી, જોડામાં થયો ખુવારી,
ગાયા નહીં ગિરધારી રે. સંસારીયામાં,
મન ગમતો તું તો મહાદયો, ચોરનો મારગ^૧ ઝાલ્યો,
પાપીડાને સંગે ચાલ્યો રે. સંસારીયામાં,
કુડું કુડું કામ કીધું, તેને સાચું માની લીધું,
અંતકાળે દુઃખ દીધું રે. સંસારીયામાં,
છતી ણાછ હાર્યો જાણી, મુજે જોડ્યો મીથ્યા વાણી,
ધાન્ય કીધું ધૂળ ધાણી રે. સંસારીયામાં,
વીધ વેલા બહાલા કીધા, ઝેરના પીઆલા^૨ પીધા,
મ્રબુને વિસારી દીધા રે. સંસારીયામાં,
ઘર ધંધે ઘેરી લીધો, કામિનીએ વશ દીધો,
મીરાં કહે તને દગો દીધો રે. સંસારીયામાં.

૫૬.

વાડું મારા વીરા રે, કરીએ ના સંગ નીચનોરે હોછ,
નીચપણું નિશ્ચે નરક^૩ લેઈ જાય. વાડું મારા.
બાવળીઓ કંટારો રે, અતિ સોહામણોરે હોછ,
જેની છાંયે અંગ વચ્ચે ઉજાય, વાડું મારા.
આકડીયાનાં દૂધ રે, અતિ ઘણાં ઉજાનાં હોછ,
જેને પીધે તરત મૃત્યું થાય. વાડું મારા.

દુધડલાં તો ઢહીએ રે, ગવરી ગાયનાં હોજી,
 તેને પ્રીધે કયાંનું કલ્યાણ થાય. વાઈ મારા.
 આંખલીયાની છયા રે દીસે રળિયામણી હોજી,
 જેની છાયે ફળની તે પ્રાપ્તી થાય. વાઈ મારા.
 ગુરજીએ આપ્યાં રે અમને તરવા તુઝડાં હોજી,
 જ્ઞાન તુ'ખીથી ઉતરવું ભવ પાર. વાઈ મારા.
 અમારા તો અવગુણ રે ગુરજીમાં ગુણ ધણા હોજી,
 ગુર મારા દેવળમાંના દેવ. વાઈ મારા.
 ગુર મારા દીવો રે, ગુર મારા દેવતા હોજી,
 ગુર મારા પારસમણિને તોલ. વાઈ મારા.
 ગુર મારા ગંગા રે, ગુર મારા ગોમતી હોજી,
 ગુર મારા કશીમાંના વિશ્વનાથ. વાઈ મારા.
 ગુરના પ્રતાપે રે, બાઈ મીરાં બોલીયાં હોજી,
 અમારો છે સંતોના ચરણે વાસ. વાઈ મારા.

૫૬.

અમને મળીયા છે નંદલાલ રે,
 મથુરાના વાસી, મોહન મળીયા જી.
 ઘેલી ના કરીએ સુંદર શ્યામ રે,
 મથુરાના વાસી, મોહન મળીયાજી.
 જમનાને કાંઠે બહારે રાસ રચ્યો તો જી,
 પ્રીતલડી બાંધી રાધા સંગરે. મથુરાના વાસી,
 અરે કાનુડા કુખ્ખ કયાં થકી લાવ્યા જી,
 બહારી હતી વજ્રબાળ રે. મથુરાના વાસી.

ગાયો ચારીને ઘેર ગોવિંદ આવતાં છ,
 ગોપી પાસેથી લેતા મહીનાં દાણુ રે મથુરાના વાસી.
 ખાધે કાંમળીયા ને હાથે લાકડીયાં છ,
 ગાયો તણા ચાતાતા ગોવાળ રે, મથુરાના વાસી.
 આણી તીરે ગંગા વારી, પેલી તીરે જમનાછ,
 વચમાં ગોકળીયું રૂડું ગામ રે મથુરાના વાસી.
 નેઠા લગાડી બહાલા વિપ્રુટાં ના કરીયેછ,
 સ્થામ સ્નેહી ના છેતરાય રે મથુરાના વાસી.
 ગાઇ મીરાં કહે છે પ્રભુ ગિરધર નાગરછ,
 આવી પડી હું ચર્ચુ માંહી રે, મથુરાના વાસી.

૫૬.

રામ સીતાપતિ તારી લેહ લાગી,
 લેહ લાગી રે લેહ લાગી, રામ સીતાપતિ તારી
 લેહ લાગી.
 તને ભળે મારી બીડ લાગી, રામ સીતાપતિ,
 ધ્રુવને લાગી પ્રહ્લાદને લાગી,
 મહેતા નરસૈંયાની બીડ લાગી. રામ સીતાપતિ,
 અજાનની કોટડીમાં ઉંઘ ઘણી આવે,
 રાનીના ચબ્દે હું જાગી. રામ સીતાપતિ,
 સગાં સંજાધી મને નથી રે ગમતાં,
 વહાલાં લાગે છે મને વેરાગી. રામ સીતાપતિ,
 કામ કાજ છોડ્યાં મેં તો ઘરખાર મેલ્યાં,
 હરિ ભજનમાં હું લાગી. રામ સીતાપતિ.

બાઈ મીરાં કહે પ્રભુ ગિરધર નાગર,
જન્મે જન્મની હું દાસી.   રામ સીતાપતિ.

પદ.

હરજીશુ લાગ્યો મારો નેહરે, બીજી મને કાંઈ ન ગમે.
પહેલી પૂજા અન્નદેવ તમારી, તેથી રહે છે મારી દેહ
રે, બીજી.
હારને ચીર તારાં શું કરું શણાજી, તુલસીની માળા
હું તો દેશ રે, બીજી.
મીરાંબાઈ કહે પ્રભુ ગિરધર નાગર, સાધુની સંગાતે
રેશ રે, બીજી.

પદ.

એ તે દિન ન જાન્યો તેરો મર્મ,
મુન હો સખી કહુ દોષ ના દીજે હો,
દોષ અપનો કર્મ.   એ તે દિન.
કાહેકુ પ્રીત લગાઈ મેરે ખ્યારે,
લોક ધરે તેરો ભર્મ.   એ તે દિન.
મીરાં કે પ્રભુ ગીરધર નાગર,
દો દર્શન કરૂં ધર્મ.   એ તે દિન.

પદ.

હમ પરદેશી પછી લોક, જાહાર નહી આવેંગે.
માત પિતા કુ દોષ ના દીજે, કર્મ લખ્યા સો પાવેંગે.
હમ.

કાનમેં મુંદ્રા ગલે મૃગછાલા, ઘર ઘર અલખ લગાવેગે,
તેરે હો કારણુ જોગન હોઉંગી, અંગ લલુત લગાવેગે.
હમ.

* * * * *

મીરાં કે પ્રભુ ગીરધર નાગર, હુરિ ચરને ચિત્ત લગાવેગે.
હમ.

૫૬.

અપને જાલમકી ખાતરે, હું કોનેરે પૂછું.
જેને પૂછું તે ફર જતાવે, સળહી બટાઉ લોકરે.
એક દિન કહી મારો નાથ સીધાર્યા, હું કોનેરે પૂછું.
છ માસરે. હું કોનેરે પૂછું.
જેણે મેં મારો નાથ સીધાર્યા, જાહે રાકું તે
ધાટરે. હું કોનેરે પૂછું.
મીરાં કે પ્રભુ ગીરધર નાગર, હુરિ ખીના હુઈ બેહાલ
રે. હું કોનેરે પૂછું.

૫૬.

શામલીયા શામલીયા હો.
શામલીયા તું તો અજે^૧ મંડલનો વાસી,
હું તો તારી દાસી હો, ગીરીવરધારી.
શામલીયા તારે મસ્તક મુગટ ણિરાજે,
ઉપર છોગાં છાજે હો, ગીરીવરધારી.

स्यामलीया स्यामलीया हो।

५०८ १२४

રાજ તારે ઠટી પીતાંબર છાજે,
 સળગી મોરલી વાજે હો, ગીરીવરધારી.
 શામલીયા તુ તો પીંડરાં સજે રમતો,
 એકું બુકું જમતો હો, ગીરીવરધારી.
 શામલીયા તુને જમનાની તીરે દીઠો,
 સળગો લાગે મીઠો હો, ગીરીવરધારી.
 શામલીયા તારી માયામાં વિશ્વ ડાલે,
 પ્રહ્લા સરખા ભૂલે હો, ગીરીવરધારી.
 શામલીયા તું તો વૃંદાવન ગો વ્યારે,
 તને દેખી નયણાં ઢાળે હો, ગીરીવરધારી.
 શામલીયા બાધ મીરાં દાસી તમારી,
 જાય છે ઘણીહારી હો, ગીરીવરધારી.

પદ.

પહેલાં તો હું કાંઈ નવ જાણું,
 માફ મન માયાથી બાધ્યું. (૨)
 લવસાગરમાં ભૂલાં પડ્યાં,
 મારગમાં મળીયા માધવ—
 બાધ હુમે ઘેલાં યયાં રે, અમને ઘેવાંમાં શુભ લાગ્યો ટેક,
 ઘેલાં ખરાં પણ હુમે હરિનાં ઘેલાં,
 આદ્યાં દુર્જનીયાં શું જાણે,
 મૃદ મતિ માયાં કુટીને મરશે
 મરણવા રસ માણે. બાધ હુમે અમને,
 ઘેલાં મટીને હુમે કાલાં ન યાચે

વળી ઘેલાં ઘેલાંનાં કામ કરશે,
 સમન્તવતામાં ચઢે રીસ તો
 તે, નર ક્યાંથી તરશે.   બાઈ હમે, અમને.
 ઘેલાં ખરાં પણ હમે પ્રભુનાં ઘેલાં
 સંતોના ચર્ચમાં સીધાં,
 બાઈ મીરાં કહે પ્રભુ ગિરધરના શુણ,
 તમને ભજે સર્વે કારજ સીધ્યાં.   બાઈ હમે, અમને.

૫૬.

કનૈયો તારો જમનામાં કુદ પડ્યો.
 દેખીને ક્યું ના ડર્યો,
 અલખેલો તારો જમનામાં કુદ પડ્યો. -ટક.
 પેલી પીચાલે' બહાલે છ,
 કાળી નાગ નાચ્યો બહાલે (૨).
 ઉપર ભાર ભર્યો.   કનૈયો તારો.
 દયલી આંગળીએ બહાલે છ
 ગોવર્ધન તોડ્યો બહાલે (૨)
 ઇંદ્રકે માન હર્યો.   કનૈયો તારો.
 મધુરામાં જઈને બહાલે છ
 કંસાસુર માર્યો બહાલે (૨)
 ઘેર ઘેર આનંદ ભર્યો.   અલખેલો તારો.
 બાઈ મીરાં કહે પ્રભુ છ
 ગિરધરના શુણ બહાલા (૨)
 ચર્ચમાં રીસ ધર્યો.   અલખેલો તારો.

૫૬.

મન મોહું માવે, દુલ્લે મારી નજરાંમાં નાવે,
 કામણ કીધાં કાનુડે, મારું મન મોહું માવે. ટેક,
 બંધવ વિના જેવી જોડી,
 તેને લોજન નવ લાવે. કામણ.
 વૃંદાવનમાં રાસ રચ્યો ત્યાં
 કાનુડો ન આવે, કામણ.
 સોલસે ગોપીનાં મંદિર તણ
 કુખળ ઘેર જાવે. કામણ.
 બાઈ મીરાં કહે ગિરધરના ગુણ,
 ચારાસી ફરી નાવે. કામણ.

૫૬.

તું તો આવને સહીયર મારી ગાવડલી દોવા,
 મીસે મીસે મોહનજીતું મુખકલુ જોવા. તું તો.
 સાંજ સવારે મધ્યાનકાળે ધારા નવ ચુકે,
 કામધેનુંતું ફરજણું, કાઈ કાળે ના ખુદ્રે. તું તો.
 દુહાણામાં મોજ ધણેરી, જાણે તે માણે,
 બાખડલીના ફૂધમાં તો, જમે તે જાણે. તું તો.
 જેને સંપત શામલીયાની, તેને શાની જોડ
 બાઈ મીરાં કહે ગિરધરનાગર મોટી તારી ઝોધ. તું તો.

૫૬.

શ્રીહરિ શ્રીહરિ મારી શી ગતિ થયો.
 કાણ ગતિ થયો ર શ્રીહરિ શી ગતિ થયો.

ફોફટ જન્મ વૃથા મેં તો જોયો,
 વિશ્વંસર ગયો પ્રભુ વીસરો.   ક્રોધ ગતિ.
 અધર્મ પાપ કર્મ ગહુ કોનો,
 પુણ્ય ના કર્યું (પ્રભુ) દેહ ધરી.   ક્રોધ ગતિ.
 લાલ તિલક કાઢે તુલસીની માળા,
 જગત્ ઠયો પ્રભુ ફરી ફરી.   ક્રોધ ગતિ.
 મીરાં કહે પ્રભુ ગિરધરના શુભ,
 પ્રભુ ચર્ણથી હું તરી.   ક્રોધ ગતિ.

રાધાખાધ.

૫૬.

જેને પીયુઠા તે પરધેર લાય, સખી શું કરીએ રે,
 કેમ એકલડાં રહેવાય, વિજેગે મરીએ રે ટેક.
 રૂપ જોયું રસિયાતણું રે, પરાણે કરે છે પ્રીત,
 અણ તેડયો આંગણીએ રે આવે, બહાલા એવી તો
    એની રીત. સખી શું.
 બાલાબો બાલે નહીં ને, બહાલા કોને કહીએ પેર,
 સેરડીએ સામે મળે, બહાલો નીચાં તે ઢાળે નેણ.
    સખી શું.
 છળલોટ્ટે છાંનો રમે ને, અમને તે વાયદા વહાય,
 ધેના સ્વામી અંતર્જામી, તે તો અર્થ પડે જોખખાય.
    સખી શું.

ગંગાબાઇ.

૫૬.^૧

મુને રામ રતન^૨ ધન હુંટવા દો,
 મુને રાધા કૃષ્ણ ધન હુંટવા દો,
 જન લસે તેહને લસવા દો. મુને.
 શુભ્રવત્ થયા વીમ્બ આજે,
 જે પત્થર પુજે તેને પુજવા દો. મુને.
 સાધુની સંગત કદી નવ છોડું,
 લાજ લાગે તો મુને લાગવા દો. મુને.
 કહે ગંગા દાસી પ્રભુ ચર્ણુ તમારે,
 હુરિ લજતાં લાજ લાગે તો લાગવા દો. મુને.

શિવલક્ષ્મી^૨

૫૬.

આત્માનો શો વિશ્વાસ, આત્મા મુસાફર. ટેક.
 કાચી કાચા ને જુઠી રે માયા, આત્માનો ભરોસો ન
 થાય,
 અઘોર વનમાં કોઈ ન હોય ત્યાં, એકલો મૂકીને જાય રે.
 આત્મા.

૧ કવિતા ધણી ઉત્તમ નથી, પણ એક સીએ બના-
 વેલી જાણીને પ્રસિદ્ધ કરી છે. ૨ રતન. ૩ આ બાઇ કવિ
 તરીકે જાહેરમાં હજી આવેલી નથી. કવિતા ઉપરથી તેના
 વિચારો અને જ્ઞાન ઉત્તમ પ્રકારનાં જણાય છે.

શેઠાઈ પટલાઈ હોય પણ સહુ તે લોય ડગલું ના
ભરતા,
જે આજે છડીદાર પોકારતા, તે નર દીકા બળવા રે
આત્મા.

બૂલવણીમાં બ્રહ્મા બૂલ્યા, બૂલ્યા શંકર દેવ,
બૂલવણીમાં નારદ બૂલ્યા, એકે ન બૂલ્યા શુકદેવ રે.
આત્મા.

માયાફી મોટી બેડી, તે તો સર્વે પેહેરી,
એણે ભર્યા શુકદેવજી નાક, તેમણે બેડી તોડી રે.
આત્મા.

સંસાર ફી ઊંઘા કુવો, જે પડ્યો તે મુઝો,
મુઝાને તમે શીદ ફો છો, છવતા જાગીને જુઓ રે.
આત્મા.

સગાં સંબંધી ટોળે મળી બેઠાં, તે પશુ પંખીનો મળો,
એલું મુણીને ગાય શિવલક્ષ્મી, જે એવ ઇન્દ્રમાં લે-
ળો રે. આત્મા.

કવિના નામ વગરના કવિતા.

શ્રી કૃષ્ણની બાળલીલા.

૫૬.

હળવા હળવા હેતમાં રે, હાંહાં રે હરિ હિંડતાં શીખ્યા,
 ન્હાનાં તે બાલકમાં રમે, હાંહાં રે કશી નહીં રે ઇર્ષ્યા.
 બાલક કહે જ્યોદ્ધા બુઝો, હાંહાં રે જોયાનો રે જોગ.
 હળવે તે ઉભા રહીનેરે, હાંહાં રે ન્હાલો માટી આરોગે
 ઘરનાં તે કામ તણ કરી, હાંહાં રે જ્યોદ્ધાજી રે ધાર્યા
 ભારે શરીર ઉતાવળાં, હાંહાં રે ઘણું શ્વાસે ભરાયાં
 જઈ જગજીવન જાલીયા, હાંહાં રે જાલીને રે આજ્યા,
 માટી ના ખાઈએ મહાવજી, હાંહાં રે તેથી ઉપજે રે રાગ
 નવ નીધ આપણે ઘેર છે, હાંહાં રે ભાત ભાતના લોગ
 કાલુ કાલુ મુખ જોલીયા, હાંહાં રે માટી મેં નથી ખાધી
 મુખ બુઝો મારી માવડી, હાંહાં રે માટી મેં નથી ખાધી
 કહે જ્યોદ્ધા જોડે આવને, હાંહાં રે મુખ તારૂં રે મીઠા,
 વહાલે તે વદન વિક્ષણીયું, હાંહાં રે ચૌદલોક ત્યાં દીઠા.
 થાવર જંગમ જેટલું, હાંહાં રે જેટલું મુખ માંહી
 અષ્ટકુળ પર્વત ઓપતા, હાંહાં રે માંહી નવકુળ નાગ.

ચેઘાઈ પટલાઈ હોય પણ સહુ તે ભોંય ડગણું ના
 ભરતા,
 ને આગે છડીદાર પોકારતા, તે નર દીઠા બળતા રે
 આત્મા.

બૂલવણીમાં પ્રહાર બૂલ્યા, બૂલ્યા ચંકર દેવ,
 બૂલવણીમાં નારદ બૂલ્યા, ચોક ન બૂલ્યા શુકદેવ રે.
 આત્મા.

માયારૂપી માટી બેડી, તે તો સર્વ પેઢેરી,
 ઘોર બર્મા શુકદેવજી નાહ, તેમણે બેડી તોડી રે.
 આત્મા.

સંસાર રૂપી ઉટા કુવો, નેરે પડ્યો તે મુઝો,
 મુઝાને તમે રીઠ રૂઝો છો, છવતા જાગીને જુઝો રે.
 આત્મા.

સગાં સંજાં ઠાણે મળી ભણાં, તે પણ પાંખીને મેળો,
 એવું મુળીને ગાય શિવલક્ષ્મી, ને હવે હૃદયમાં લે-
 જો રે. આત્મા.

કવિના નામ વગરના કવિતા.

શ્રી કૃષ્ણની ખાળલીલા.

૫૬.

હળવા હળવા હેતમાં રે, હાંહાં રે હરિ હિંડતાં શીખ્યા,
 ન્હાનાં તે ખાલકમાં રમે, હાંહાં રે કશી નહીં રે ઇર્ષ્યા.
 ખાલક કહે જ્યોદ્ધા જુઓ, હાંહાં રે જોયાનો રે જોગ.
 હળવે તે ઉભા રહીનેરે, હાંહાં રે જુલો માટી આશંગે
 ધરનાં તે કામ તણ કરી, હાંહાં રે જ્યોદ્ધાજી રે ધાર્યા
 ભારે શરીર ઉતાવળાં, હાંહાં રે ઘણું જ્વાસે ભરાયાં
 જઈ જગજીવન જાણીયા, હાંહાં રે જાલીને રે આશ્યા,
 માટી ના ખાઇએ મહાવણ, હાંહાં રે તેથી ઉપજે રે રોગ
 નવ નીધ આપણે ઘેર છે, હાંહાં રે ભાત ભાતના જોગ
 કાલુ કાલુ મુખ જોલીયા, હાંહાં રે માટી મેં નથી ખાધી
 મુખ જુઓ મારી માવડી, હાંહાં રે માટી મેં નથી ખાધી
 કહે જ્યોદ્ધા જોઈ આવને, હાંહાં રે મુખ તારૂં રે મીઠા,
 વહાલે તે વદન વિકાશીયું, હાંહાં રે ચૌદલોક ત્યાં દીઠા
 યાવર જંગમ જેટલું, હાંહાં રે જેટલું મુખ માંહી
 અષ્ટકુળ પર્વત ઓપતા, હાંહાં રે માંહી નવકુળ નાગ.

નોંધ જ્યોદ્ધા વિરમે થયાં, હાંહાં રે અંગે ધરધર મુને
 મુત્ર ના કહીએ ગ્રેમદા, હાંહાં રે એ છે પૂર્ણાદિનાં
 રીતે ને પ્રીતે પૂજીએ,   x   x   x   x
 ગાય શીએ ને સાંભળે, હાંહાં રે તેના વૈકુંઠ વાસ,
 ના ગાયે ના સાંભળે, હાંહાં રે તેના પશુનો અવતાર

